

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КИСЛЯК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.133

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ **Кисляк Олександр Миколайович**

Науковий керівник: **Кислий Анатолій Михайлович,**
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Кисляк О.М. Процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2025.

Дисертація є одним з перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням теоретичних, правових, організаційних проблем процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі, в якому на основі критичного опрацювання положень кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики сформульовано висновки, що дають змогу розв'язати низку проблем праксеологічного характеру в умовах воєнного стану та структурно-функціональних змін у системі правоохоронних органів.

Здійснена періодизація нормативно-правового формування процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі з виокремленням таких етапів: звичаєвий (від VII-VI ст. до н.е. до XIII ст. н.е.), спадковий (XIV–XVI ст.), козацький (з XVI ст. по XVIII ст.), імперський (з сер. XVIII ст. по поч. XX ст.), радянський (з поч. XX ст. по 1991 рр.), сучасний (з 24 серпня 1991 року по т.ч).

Визначено співвідношення «слідчого» та «детектива» у вітчизняній та зарубіжній практиці, з виокремленням критеріїв їх розмежування та взаємозв'язку, формулюванням відповідних авторських дефініцій й запропоновано реформування системи органів досудового розслідування в частині правової регламентації таких суб'єктів у кримінальному процесі України шляхом затвердження уніфікованого для теорії і практики статусу «детектив».

Обґрунтовано концептуальний підхід в частині процесуальної нерівності статусу детектив-оперативний працівник та детектив-слідчий, що засвідчило нагальну необхідність врегулювання процесуальних норм шляхом розширення, у тому числі і повноважень детектива-оперативного працівника, та надання можливості слідчим самостійно ініціювати проведення оперативно-розшукових заходів.

Надано поняття «процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі» як системи закріплених у Кримінальному процесуальному кодексі України повноважень, обов'язків, відповідальності та гарантій діяльності уповноважених осіб (п. 17 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України), що відображає їх фактичне положення у правовідносинах з іншими учасниками кримінального процесу під час захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування;

До структури процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі віднесено функції і завдання; компетенцію і повноваження, якими наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій і завдань кримінального провадження; гарантії (засоби, які забезпечують можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень); відповідальність, яка передбачена законом за неналежне (умисно, або випадково) виконання завдань, функцій, зловживання наданими повноваженнями тощо (від дисциплінарної до кримінальної).

Здійснено систематизацію прав та обов'язків слідчого: основні (процесуальні – закріплені кримінальним процесуальним законом, регламентують діяльність та прийняття рішень у кримінальному провадженні), забезпечувальні (організаційно-управлінські – закріплені відомчими нормативно-правовими актами, які визначають повноваження та шляхи їх реалізації, регулюють діяльність слідчого

при взаємодії з керівником органу досудового розслідування, процесуальним керівником, співробітником оперативного підрозділу та іншими суб'єктами) та спеціальні (обов'язки, характерні для окремо взятих органів досудового розслідування, зокрема Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України);

Обов'язки слідчого – структурний елемент процесуального статусу, який закріплений в Кримінальному процесуальному кодексі України та інших нормативно-правових актах, є мірою необхідної та доцільної поведінки, яка обумовлена потребою не допустити порушення прав і свобод інших учасників процесу, законодавства в цілому.

До системи гарантій діяльності слідчого входять загальні (самостійність; владність; наглядовість; контрольність; оскарженість) та спеціальні (незалежність, конкурсність, захищеність, безпековість) складові.

Сформульоване концептуальне бачення необхідності до повноважень слідчого віднести: встановлення причин й умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України доповнити п. 8, а також направлення подання в кримінальному провадженні про їх усунення до суду як додаток до обвинувального акту (ч. 4 ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України доповнити п. 6 та новою ст. 291-1 «Подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні»); доручення проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам; ініціювання перед прокурором питання про звільнення від кримінальної відповідальності; застосовування за погодженням із прокурором заходів забезпечення кримінального провадження у випадках, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, а також

закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України.

Розкрито правову регламентацію процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану, а саме: на початку досудового розслідування; під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в частині фіксації кримінального провадження, під час складання й передачі обвинувального акта до суду, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження; в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Зокрема, науково обґрунтовано розширення самостійності та незалежності слідчих в частині прийняття рішення щодо освідчування особи (ст. 241 Кримінального процесуального кодексу України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 Кримінального процесуального кодексу України), візуального спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 Кримінального процесуального кодексу України); самостійного застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (особисте зобов'язання, привід, тимчасовий доступ до речей та документів); проведення освідчування в умовах воєнного часу без дозволу прокурора з подальшим його інформуванням протягом доби; закріплення порядку фіксації результатів здійснення тимчасового доступу до речей і документів як для слідчого, так і захисника чи адвоката-представника потерпілого, виключно у протоколі, до якого як додаток може додаватися опис вилучених речей і документів.

Запропоновано створення «Національного бюро розслідувань» в рамках концептуалізації роботи органів правопорядку, яка об'єднає усі органи досудового розслідування із принциповою моделлю зовнішнього та внутрішнього управління; прийняття Закону України

«Про правовий статус слідчих та органи досудового розслідування», в якому закріпити єдину систему органів досудового розслідування з чітким визначенням компетенцій кожного, а також регламентувати кримінальний процесуальний статус слідчих й державні гарантії щодо їх професійної діяльності.

Ключові слова: слідчий, органи досудового розслідування, слідчі підрозділи, кримінальний процесуальний статус, кримінальне провадження, повноваження, обов'язки, гарантії, слідчі (розшукові) дії, воєнний стан.

SUMMARY

Kysliak O. M. Procedural Status of the Investigator in the Criminal Process of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.09 – Criminal procedure and criminology; forensic examination; operative-search activities. – PJSC “Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»”, Kyiv, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive studies in domestic legal science to address the theoretical, legal, and organizational issues of the procedural status of an investigator in criminal proceedings. Based on a critical analysis of the provisions of criminal procedural legislation and law enforcement practice, it formulates conclusions that enable the resolution of a number of praxeological problems in the context of martial law and structural-functional changes in the system of law enforcement agencies.

A periodization of the normative and legal formation of the procedural status of an investigator in criminal proceedings has been carried out, distinguishing the following stages:

Customary stage (from the 7th–6th centuries BCE to the 13th century CE).

Hereditary stage (14th–16th centuries).

Cossack stage (from the 16th century to the 18th century).

Imperial stage (from the mid-18th century to the early 20th century).

Soviet stage (from the early 20th century to 1991).

Modern stage (from August 24, 1991, to the present).

The relationship between the "investigator" and the "detective" in domestic and foreign practice has been defined, with the identification of criteria for their differentiation and interconnection. Authorial definitions are formulated, and a reform of the system of pre-trial investigation bodies has

been proposed, particularly in terms of the legal regulation of such subjects in the criminal process of Ukraine, by establishing a unified status of "detective" for both theory and practice.

A conceptual approach is substantiated regarding the procedural inequality of the statuses of detective-operational officer and detective-investigator, which highlights the urgent need to regulate procedural norms by expanding, among other things, the powers of the detective-operational officer and granting investigators the authority to independently initiate operational and investigative measures.

The concept of "procedural status of an investigator in criminal proceedings" is defined as a system of powers, duties, responsibilities, and guarantees of activity enshrined in the Criminal Procedure Code of Ukraine (clause 17, part 1, Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). This reflects their actual position in legal relations with other participants in criminal proceedings while protecting individuals, society, and the state from criminal offenses, safeguarding rights, freedoms, and legitimate interests, as well as ensuring prompt, thorough, and impartial pre-trial investigations.

The structure of the procedural status of an investigator in criminal proceedings includes:

Functions and tasks: The roles and objectives assigned to the investigator.

Competence and powers: The authority granted to the investigator to fulfill their functions and tasks in criminal proceedings.

Guarantees: The means that ensure the possibility of fulfilling the assigned tasks, functions, and powers.

Responsibility: The liability provided by law for improper (intentional or accidental) performance of tasks, functions, abuse of granted powers, etc. (ranging from disciplinary to criminal liability).

A systematization of the rights and duties of an investigator has been carried out:

Basic (procedural) rights and duties: Enshrined in criminal procedural law, they regulate the activities and decision-making in criminal proceedings.

Supportive (organizational and managerial) rights and duties: established by departmental regulatory legal acts, they define the powers and methods of their implementation, regulate the investigator's activities when interacting with the head of the pre-trial investigation body, the procedural supervisor, operational unit employees, and other subjects.

Special rights and duties: Specific to individual pre-trial investigation bodies, particularly the State Bureau of Investigations and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

The duties of an investigator are a structural element of their procedural status, enshrined in the Criminal Procedure Code of Ukraine and other regulatory legal acts. They represent a measure of necessary and appropriate behavior aimed at preventing violations of the rights and freedoms of other participants in the process, as well as ensuring compliance with the law in general.

The system of guarantees for the investigator's activities includes general (independence; authority; oversight; controllability; appealability) and special (independence, adversarial nature, protection, security) components.

A conceptual vision has been formulated regarding the need to expand the investigator's powers to include:

Establishing the causes and conditions that contributed to the commission of criminal offenses, in connection with which Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine should be supplemented with paragraph 8.

Submitting a motion in criminal proceedings to eliminate these causes and conditions to the court as an annex to the indictment (part 4 of Article

291 of the Criminal Procedure Code of Ukraine should be supplemented with paragraph 6 and a new Article 291-1, "Motion of the inquiry officer, investigator, detective, or prosecutor in criminal proceedings").

Assigning the conduct of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, or other procedural actions to the relevant operational units.

Initiating a request to the prosecutor to exempt a person from criminal liability.

Applying measures to ensure criminal proceedings in coordination with the prosecutor in cases provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Closing criminal proceedings if there are grounds specified in Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The legal regulation of the procedural status of an investigator in criminal proceedings under martial law has been revealed, specifically: at the initiation of pre-trial investigations; during the application of measures to secure criminal proceedings; when conducting investigative (search) and other procedural actions, particularly in documenting criminal proceedings, preparing and submitting the indictment to the court, and restoring lost materials of criminal proceedings; and in criminal proceedings involving minors. In particular, the expansion of the independence and autonomy of investigators has been scientifically substantiated in terms of making decisions regarding the examination of a person (Article 241 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), determining the location of a radio-electronic device (Article 268 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), and conducting visual surveillance of a person in publicly accessible places (Article 269 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). Additionally, the independent application of certain measures to secure criminal proceedings (such as personal obligations, summonses, and temporary access to items and documents) has been justified. This includes conducting examinations under

martial law without prior prosecutor approval, with mandatory notification of the prosecutor within 24 hours, and establishing a procedure for documenting the results of temporary access to items and documents for both the investigator and the defense counsel or the victim's representative, exclusively through a protocol, to which a description of the seized items and documents may be attached as an appendix.

It is proposed to establish a "National Bureau of Investigations" as part of the conceptualization of law enforcement agencies, which would unite all pre-trial investigation bodies under a fundamental model of external and internal management. Additionally, the adoption of the Law of Ukraine "On the Legal Status of Investigators and Pre-Trial Investigation Bodies" is recommended. This law would establish a unified system of pre-trial investigation bodies with clear definitions of the competencies of each, as well as regulate the criminal procedural status of investigators and provide state guarantees for their professional activities.

Keywords: investigator, pre-trial investigation bodies, investigative units, criminal procedural status, criminal proceedings, powers, duties, guarantees, investigative (search) actions, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кисляк О. М. Генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 234–239.
2. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 189–198.
3. Кисляк О. М. Повноваження слідчого у кримінальному процесі України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024.

№ 3 (63).

С. 303–312.

4. Кисляк О. М. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. *Право та державне управління*. 2024. № 2 С. 177–185.

5. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 180–189.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки*: матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 149–151.

7. Кисляк О. М. Окремі питання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні*: матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Чернівці, 11 жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 142–146.

8. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого та детектива у кримінальному процесі України. *Осінні наукові зібрання 2024*: матеріали CLI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ужгород, 22 листоп. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 147–151.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	28
1.1. Сучасний стан наукових досліджень процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі	28
1.2. Генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі	44
1.3. Поняття та структура процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі	70
Висновки до розділу 1.....	92

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	96
2.1. Повноваження слідчого у кримінальному процесі.....	96
2.2. Обов'язки слідчого у кримінальному процесі	123
2.3. Гарантії процесуальної діяльності слідчого у кримінальному процесі	133
Висновки до розділу 2.....	150
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	154
3.1. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану	154
3.2. Напрями вдосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі	174
Висновки до розділу 3.....	192
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБ – Бюро економічної безпеки

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

СРД – слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Формування безпекового середовища в державі вимагає ефективного функціонування системи кримінальної юстиції, двоєдиним призначенням якої є реагування у кримінальній процесуальній формі на вчинені кримінальні правопорушення та дотримання при цьому належної правової процедури, важливість якої підкріплена ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Така діяльність забезпечується, з одного боку, наявністю системи органів правопорядку, з іншого – чіткою регламентацією їх діяльності, яка повинна відповідати реальному стану розвитку громадянського суспільства та потребам правореалізаційної практики.

Одна з ключових ролей у реалізації завдань кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, належить слідчому, який у межах компетенції, передбаченої КПК України, уповноважений здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України).

З початком досудового розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту на території України та по відношенню до її громадян, правова регламентація процесуального статусу слідчого,

його роль у змагальному кримінальному провадженні істотно підвищилися. Слідчі підрозділи з моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України дотепер залучаються до заходів, необхідних для забезпечення захисту безпеки населення та інтересів держави, документують і здійснюють досудове розслідування у кримінальних провадженнях за фактами порушення державою-агресором норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства.

Водночас перед таким суб'єктом сторони обвинувачення перманентно постають усе нові проблеми законодавчого, відомчого нормативно-правового, організаційного й практичного характеру, які вимагають негайного ефективного вирішення. На рівень і якість слідчої діяльності впливають, зокрема, й недосконалість певних положень кримінального процесуального законодавства (унесені протягом 2016–2023 рр. зміни і доповнення до КПК України мали здебільшого вибірковий, безсистемний характер) щодо підслідності, розподілу обов'язків між слідчими різних відомств (особливо у складі слідчо-оперативних груп), прокурором, детективами; нові різновиди кримінальних практик (наприклад, воєнні злочини – станом на початок 2024 р. слідчі Національної поліції України розпочали 111 368 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил РФ та їх пособниками, з яких 96 767 за ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України, 9259 – за ст. 110 КК України, 3559 – за ст. 111-1 КК України, 244 – за ст. 111 КК України та інші) і зростання рівня професійної, організованої, економічної, корупційної злочинності; поступове «розмивання» професійних кадрів (понад 42 % слідчих Національної поліції мають стаж роботи до трьох років); перевантаження осіб, уповноважених на здійснення досудового розслідування (середнє навантаження становить 130–140 проваджень на одного слідчого), що в комплексі стримує

зміцнення престижу професії. Окремою проблемою продовжує залишатись невизначеність функціонування органів досудового розслідування з огляду на здобуття доказів для подання їх до суду, позаяк здійснюється у різних формах і суб'єктами (слідчими, детективами та оперативними співробітниками), що є причиною затягування часу на досягнення цілей кримінального провадження.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці відомих вітчизняних учених у галузі кримінального процесу, зокрема Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, І. В. Басистої, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, О. В. Ігнатюка, Е. Ф. Іскендерова, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, А. М. Кислого, Є. Г. Коваленка, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, М. М. Ніконова, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. М. Савицького, О. С. Саїнчина, Д. Б. Сергєєвої, С. М. Смокова, С. М. Стахівського, О. С. Тарасенка, О. Ю. Татарова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. І. Фаринника, В. П. Шибіки, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та інших.

Окремі проблемні питання кримінальної процесуальної діяльності слідчих за часів незалежності розглянуті у працях С. С. Аскерова, О. В. Бауліна, Я. А. Бурлаки, Р. В. Войтюка, О. О. Волобуєвої, В. І. Галагана, В. М. Галунька, О. В. Зайцева, М. В. Калатура, А. Г. Каткової, О. О. Кіпера, О. О. Лисецького, О. І. Литвинчука, Є. Д. Лук'янчикова, Д. М. Мірковця, Н. Р. Носевича, В. В. Рожнової, В. Г. Полковникова, І. М. Попович, В. В. Сидорчука, Г. І. Сисоєнка, О. А. Солдатенко, О. І. Шевченка, А. В. Шевчишена, С. І. Чернобаєва, М. С. Цуцкірідзе та ін.

Водночас, незважаючи на значний внесок цих учених у розроблення проблематики, у зв'язку із кардинальними змінами

законодавства та воєнними діями на території України, додаткового поглибленого вивчення потребує кримінальна процесуальна діяльність слідчого саме в умовах воєнного стану, позаяк результати пізнавальної діяльності такого суб'єкта сторони обвинувачення значною мірою залежать від належного науково-методичного супроводження досудового розслідування кримінальних правопорушень та, відповідно, наявності для цього достатнього кола повноважень і гарантій їх забезпечення. Розроблення ефективних шляхів вирішення проблемних питань вбачається можливим у результаті проведення комплексного дослідження процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України, що й обумовлює актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Стратегії воєнної безпеки України (Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) і Загальному плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2019–2025 рр. «Дослідження теоретико-методологічних основ розвитку української державності в контексті світових модернізаційних процесів формування національних

громадянських суспільств: політичний, юридичний, економічний, соціальний, психологічний та управлінський аспекти» (номер державної реєстрації: 0119U100492).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 30 вересня 2015 р. (протокол № 8) та уточнено 31 жовтня 2018 р. (протокол № 10).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних засад і правових положень, що розкривають процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України, з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства та відповідної правозастосовної практики в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- з’ясувати сучасний стан наукових досліджень процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі;
- розкрити генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України;
- систематизувати наукові підходи до визначення поняття та структури процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі;
- охарактеризувати повноваження слідчого у кримінальному процесі;
- визначити обов’язки слідчого у кримінальному процесі;
- розкрити процесуальні гарантії діяльності слідчого у кримінальному процесі;
- виявити проблемні питання правової регламентації процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану;

– запропонувати напрями удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються в процесі діяльності суб’єктів сторони обвинувачення у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є загальнонаукові методи, зокрема *діалектичний* та *формально-логічний* використано для визначення особливостей процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України з урахуванням воєнного стану і структурно-функціональних змін у правоохоронній системі (розділи 1–3); *системний* метод дозволив систематизувати наукові підходи до визначення поняття та структури процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі (підрозділ 1.3); окреслити права та обов’язки (підрозділи 2.1, 2.2), гарантії діяльності слідчого (підрозділ 2.3); *структурно-функціональний* сприяв визначенню структурних елементів процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі (розділ 2).

Також у процесі дослідження застосовувалися *спеціальні* методи, а саме *історико-правовий* – при розкритті генезису нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України (підрозділ 1.2); *моделювання* – для визначення шляхів оптимізації процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України (підрозділи 3.1, 3.2), формулювання висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо удосконалення законодавства та практики їх застосування (розділи 1–3); *логіко-юридичний* метод сприяв тлумаченню правових норм і категорій в аспекті предмета дослідження (розділ 1), визначенню повноважень, обов’язків та процесуальних гарантій діяльності слідчого

у кримінальному процесі (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – для з'ясування поглядів слідчих щодо різних питань у контексті предмета дослідження (розділи 2–3); *статистичний* – для узагальнення отриманих наукових результатів, вивчення правозастосовної практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Національної поліції України, Державного бюро розслідувань (ДБР), Бюро економічної безпеки (БЕБ), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Офісу Генерального прокурора за 2015–2023 рр.; зведені дані анкетування 343 респондентів (216 слідчих поліції, 87 прокурорів, 40 детективів) з м. Дніпра, Запоріжжя, Києва, Миколаєва, Одеси, Суми, Харкова. Під час вивчення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної проблеми використано особистий досвід роботи автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням теоретичних, правових, організаційних проблем процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі, в якому на основі критичного опрацювання положень кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики сформульовано висновки, що дають змогу розв'язати низку проблем праксеологічного характеру в умовах воєнного стану та структурно-функціональних змін у системі правоохоронних органів. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– визначено співвідношення «слідчого» та «детектива» у вітчизняній та зарубіжній практиці, з виокремленням критеріїв їх розмежування та взаємозв'язку, формулюванням відповідних

авторських дефініцій, на основі чого запропоновано реформування системи органів досудового розслідування в частині правової регламентації таких суб'єктів у кримінальному процесі України шляхом затвердження уніфікованого для теорії і практики статусу «детектив»;

– обґрунтовано концептуальний підхід до непропорційного розподілу повноважень детектива НАБУ порівняно із слідчими інших правоохоронних органів, а також щодо їх спільної проблеми, яка пов'язана з відсутністю механізму оперативно-розшукової ініціативи та можливістю самостійного проведення оперативно-розшукових заходів, що засвідчило нагальну необхідність розширення повноважень у частині надання можливості таким суб'єктам самостійно ініціювати проведення оперативно-розшукових заходів;

– розкрито правову регламентацію процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану, а саме: на початку досудового розслідування; під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в частині фіксації кримінального провадження, під час складання й передачі обвинувального акта до суду, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження; в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх;

– запропоновано створення Національного бюро розслідувань в рамках забезпечення національної безпеки України, яке об'єднає усі органи досудового розслідування з принциповою моделлю зовнішнього та внутрішнього управління; прийняття Закону України «Про правовий статус слідчих та органи досудового розслідування», в якому необхідно закріпити єдину систему органів досудового розслідування з чітким визначенням компетенцій кожного, а також регламентувати

кримінальний процесуальний статус слідчих й державні гарантії щодо їх професійної діяльності;

удосконалено:

– поняття *«процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі»* як системи закріплених у КПК України повноважень, обов’язків, відповідальності та гарантій діяльності уповноважених осіб (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України), що відображає їх фактичне положення у правовідносинах з іншими учасниками кримінального процесу під час захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування;

– структурні елементи процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі: функції (діяльність, обов’язок, призначення) і завдання, повноваження (права та обов’язки), гарантії, відповідальність;

– класифікацію прав та обов’язків слідчого: *основні* (процесуальні – закріплені кримінальним процесуальним законом, регламентують діяльність і порядок рішень у кримінальному провадженні), *забезпечувальні* (організаційно-управлінські – закріплені відомчими нормативно-правовими актами, які визначають повноваження та шляхи їх реалізації, регулюють діяльність слідчого при взаємодії з керівником органу досудового розслідування, процесуальним керівником, співробітником оперативного підрозділу та іншими суб’єктами) та *спеціальні* (обов’язки, характерні для окремо взятих органів досудового розслідування, зокрема Державного бюро розслідувань (ДБР) та Національного антикорупційного бюро України (НАБУ));

– систему гарантій діяльності слідчого, до якої входять загальні (самостійність; владність; контрольність; оскарженість) та спеціальні

(незалежність, конкурсність, захищеність, безпековість) складові;

дістала подальшого розвитку:

– періодизація нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі з виокремленням таких етапів: звичаєвий (від VII-VI ст. до н.е. до XIII ст. н.е.), спадковий (XIV–XVI ст.), козацький (з XVI ст. по XVIII ст.), імперський (з середини XVIII ст. – початку XX ст.), радянський (з початку XX ст. до 1991 р.), сучасний (з 24 серпня 1991 р. – дотепер);

– наукове бачення необхідності віднести до повноважень слідчого: встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим ст. 91 КПК України запропоновано доповнити п. 8, а також направлення подання в кримінальному провадженні про їх усунення до суду як додатку до обвинувального акта (ч. 4 ст. 291 КПК України доповнити п. 6 та новою ст. 291-1 «Подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні»); надання доручення проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам; ініціювання перед прокурором питання про звільнення від кримінальної відповідальності; застосовування за погодженням з прокурором заходів забезпечення кримінального провадження у випадках, визначених КПК України, а також закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України;

– теоретико-праксеологічний підхід до розширення самостійності та незалежності слідчих в частині прийняття рішення щодо освідкування особи (ст. 241 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); візуального спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України); самостійного застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (привід (ст. 140 КПК України),

тимчасовий доступ до речей та документів (ст. 159 КПК України), особисте зобов'язання (ч. 5 ст. 194 КПК України));

– рекомендації щодо примусового проведення освідування слідчим в умовах воєнного часу без дозволу прокурора з подальшим його інформуванням протягом доби; порядку фіксації результатів здійснення тимчасового доступу до речей і документів як для слідчого, так і захисника чи адвоката-представника потерпілого, виключно у протоколі, до якого як додаток може долучатися опис вилучених речей і документів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – при науковому обґрунтуванні внесення змін та доповнень до КПК України й подальшого дослідження питань цієї теми (акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»);

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, застосування у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки слідчих (акт впровадження Деснянського РУ ГУНП МВС України у м. Києві);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування (акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки» (м. Суми, 28 червня 2024 р.); «Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні» (м. Чернівці, 11 жовтня 2024 р.); «Осінні наукові зібрання – 2024» (м. Ужгород, 22 листопада 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 8 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Сучасний стан наукових досліджень процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі

Відповідно до п. 3 ст. 129 Конституції України [100] та ч. 1 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі принципу змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, визначеними кримінальним процесуальним законом. Розповсюдженням дії принципу змагальності сторін на усі стадії кримінального провадження вітчизняний законодавець кардинально змінив тип кримінального процесу України, який функціонував до 2012 року [174, с. 14].

Питання кримінальної процесуальної діяльності слідчого було предметом досліджень у науці кримінального процесу протягом не одного десятиріччя. Однак функції слідчого розглядалися або як основні напрями його діяльності, що призводило до виокремлення незначної кількості функцій (розслідування, обвинувачення, вирішення кримінального провадження), або як функції розглядалися усі напрями діяльності слідчого, в тому числі й ті, які не мають процесуального, а то й, взагалі, – правового, характеру (кримінологічна функція, виховна функція тощо) [253]. У ході дослідження кримінальної процесуальної діяльності слідчого вчені надають перевагу дослідженню повноваженням, відповідальності, самостійності, залишаючи без

належної уваги комплексний підхід до визначення та вдосконалення процесуального статусу.

Насамперед, до наукових досліджень, які стосуються предмету нашого дослідження, необхідно віднести дисертаційне дослідження О. В. Бауліна на тему «Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії» (2000 р). У роботі автор здійснив комплексне та цілісне дослідження теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з процесуальною самостійністю і незалежністю слідчого у кримінальному процесі. Зокрема, метою цього дослідження стала розробка науково обґрунтованих положень і рекомендацій, реалізація яких сприяла би забезпеченню процесуальної самостійності та незалежності органів досудового слідства, приведенню їх організаційної побудови і процесуальної діяльності у відповідність до Конституції України і сучасних потреб суспільства, підвищенню ефективності досудового провадження у справах про злочини. Задля цього дослідник проаналізував нормативні акти, які регламентують слідчу діяльність; дослідив практику реалізації процесуальної самостійності і незалежності слідчого; розкрив сутність понять процесуальної самостійності і незалежності слідчого та з'ясував їх співвідношення; сформулював визначення поняття правових гарантій процесуальної самостійності і незалежності слідчого та здійснив їх класифікацію; надав характеристику правовим гарантіям процесуальної самостійності і незалежності слідчого; визначив шляхи удосконалення правових гарантій процесуальної самостійності та незалежності слідчого; сформулював й аргументував практичні рекомендації щодо вдосконалення з правового забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого у стосунках з іншими суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності [11].

Дотичним до змісту процесуального статусу слідчого, є дисертаційне дослідження Р. Ю. Савонюка на тему: «Слідчий як

суб'єкт кримінально-процесуального доказування» (2001 р.), в якій автором здійснено розгляд процесуального становища та діяльності слідчого. У дисертації наведено ряд положень і висновків, які розширюють і поглиблюють зміст, структуру та понятійний апарат теорії кримінального процесу [202, с. 3–4]. Автором цілком вірно у роботі підкреслено, що провідна роль слідчого в доказуванні в досудових стадіях, визначається його вмінням всебічно, повно й об'єктивно встановити всі обставини, що складають предмет доказування в кримінальній справі, правильно визначити його межі [202, с. 7–8]. Поряд з вагомим науковим внеском вченого у вирішення процесуальних проблем слідчого як основного суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, зроблені у дослідженні висновки втратили актуальність з прийняттям КПК України в 2012 році.

Варто зазначити і про дисертаційне дослідження С. М. Смокова на тему: «Внутрішнє переконання слідчого і його роль у прийнятті процесуальних рішень» (2002 р.), в якому автором обґрунтована точка зору, згідно з якою всі процесуальні рішення слідчого приймаються ним самостійно, навіть такі, де закон потребує санкції прокурора або рішення суду. Ці рішення, ще до їх санкціонування, чи винесення постанови суддею, мають певні правові наслідки, які полягають у тому, що в силу закону в прокурора і судді виникає обов'язок розглянути ці рішення і задовольнити їх, чи відмовити в їх задоволенні [214, с. 6]. Крім того, вченим визначено поняття «внутрішнього переконання слідчого» як такого стану професійного знання, що формується у свідомості слідчого, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для прийняття рішення, впевнений у правильності свого висновку та готовий до відповідних практичних дій – прийняття рішення відповідно до здобутих знань [214, с. 9].

Певний науковий інтерес має монографічна робота С. В. Губар на тему: «Становлення і розвиток органів дізнання і досудового слідства в Україні (1917-60-ті рр. XX ст.)» (2003 р.) у якій здійснено дослідження етапів розвитку органів досудового розслідування. Вказаним вченим проведений комплексний історико-правовий аналіз системних та функціональних змін у діяльності органів дізнання та досудового слідства в Україні протягом тривалого історичного періоду; визначені напрями та окреслені засоби вдосконалення діяльності органів розслідування щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів; сформульовані пропозиції щодо розв'язання проблемних питань взаємодії слідчих та органів дізнання; висунуті рекомендації стосовно покращання координації і взаємодії правоохоронних, контролюючих органів, інших суб'єктів взаємодії та попередження злочинів; висвітлений позитивний та негативний досвід такої діяльності як в минулому, так і на сучасному етапі [52, с. 7]. Також необхідно зазначити і про монографічну працю О. Є. Омельченка на тему: «Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів» (2003 р.) [146], у якій, автором досліджуються питання здійснення такої функції слідчим як попередження злочинів. Звісно, ця функція втратила свою актуальність з прийняттям нового КПК України, проте, необхідність щодо її закріплення доведена часом та практикою, про що власне буде детальніше зазначено у наступних підрозділах цього дослідження.

Виокремимо і дисертаційне дослідження О. А. Солдатенко на тему: «Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку» (2006 р.) дослідник наголосив на доцільності створення єдиного Слідчого комітету, що забезпечить проведення єдиної кримінальної політики на всій території країни, а також виключить втручання в процесуальну діяльність не уповноважених на те законом осіб та органів, сприятиме зміцненню законності в діяльності

правоохоронних органів, у тому числі органів досудового слідства [216].

Значущою для цього дослідження є також дисертація О. І. Литвинчук (2007 р.) на тему: «Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України», мета якої полягала у розробленні теоретичних засад для формулювання поняття процесуального статусу слідчого в кримінальному процесі, його унормування в кримінально-процесуальному законодавстві відповідно до сучасних досягнень науки кримінального процесу і стандартів європейського та міжнародного законодавства. В роботі автором доведено, що єдиною процесуальною функцією слідчого повинна стати функція розслідування; аргументовано, що однією з важливих гарантій ефективної діяльності слідчого має стати розширення інституту кримінально-процесуальної відповідальності щодо осіб, які не виконують його законні вимоги тощо. На цій основі дослідником розроблено пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства [123].

Окремий науковий інтерес становить дисертація Л. В. Гаврилюк на тему: «Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади» (2009 р.) в якій автором визначено три підстави кримінально-процесуальної відповідальності слідчого: факт вчинення слідчим кримінально-процесуального правопорушення; наявність санкції кримінально-процесуальної норми, яка передбачає заходи кримінально-процесуальної відповідальності; винесення уповноваженими на те суб'єктами (начальником слідчого відділу, прокурором і суддею), правозастосовного акту; досліджено регулятивну, охоронну, правовідновлюючу та компенсаційну функції кримінально-процесуальної відповідальності; розглянуто санкції кримінально-процесуальних норм, як характеризуючий критерій заходів кримінально-процесуальної відповідальності слідчого; розглянуто чинники, які негативно впливають на діяльність слідчого, та

сприяють вчиненню слідчими кримінально-процесуального правопорушення, й обґрунтовано необхідність їхнього вивчення з метою вироблення заходів щодо попередження кримінально-процесуальних правопорушень [31, с. 6–7].

Важливою для нашого дослідження є наукова розвідка І. В. Чурікова на тему: «Всебічність, повнота й об'єктивність процесуальної діяльності слідчого» (2009 р.) [263], у якій, авторка визначила умови дотримання всебічності, повноти та об'єктивності процесуальної діяльності слідчого, а саме: а) висунення і перевірка всіх версій по справі; б) встановлення обставин, не тільки зазначених у КПК України, а й інших, які мають значення у справі; в) правильне встановлення предмета доказування, визначення його меж; г) збирання, фіксація, перевірка та оцінка всіх доказів, які мають значення для правильного вирішення справи; є) відповідність сукупності доказів, зібраних у кримінальній справі, їх належності, допустимості, достовірності та достатності [263, с. 6–7].

У свою чергу, І. В. Басистою захищено дисертаційне дослідження на тему: «Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування» (2013 р.) [9]. У результаті проведеного дослідження авторкою зроблено теоретичне узагальнення практичних проблем, що виникають у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, і запропоновано напрями вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності в частині прийняття й реалізації процесуальних і тактичних рішень слідчого. У роботі зазначено, що всі рішення слідчого, що приймаються на стадії досудового розслідування, є процесуальними, оскільки повинні прийматися в межах КПК. У той же час, Ірина Володимирівна зазначає, що процесуальне й тактичне рішення слідчого в кінцевому результаті повинні виражатися в підготовці процесуальних документів, що визначають напрями

розслідування відповідно до завдань кримінального провадження [8, с. 24].

Досліджуючи функціональну спрямованість кримінально-процесуальної діяльності слідчого І. В. Гловюк у монографії (2015 р.) на тему: «Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року) зазначає, що діяльність слідчого за своїм характером та спрямуванням є неоднорідною, що спричинило наявність діаметрально різних підходів щодо визначення її функціонального спрямування. Вчена зауважує, що складно стверджувати про здійснення слідчим обвинувачення. Більш коректним на її думку, є віднесення слідчого до суб'єктів здійснення кримінального переслідування (у вузькому значенні). Таким чином, дослідниця підкреслила умовність віднесення слідчого до сторони обвинувачення, оскільки функціональна спрямованість діяльності є значно ширшою [40, с. 102–107].

Необхідно відзначити і дисертацію О. О. Кіпер на тему: «Процесуальна самотійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні» (2017 р.) [94]. У дисертації розглянуто слідчого як суб'єкта кримінального провадження, його процесуальне становище у сучасному кримінальному провадженні України та функціональну спрямованість його процесуальної діяльності. Обґрунтовано, що слідчий у кримінальному провадженні реалізовує по суті дві кримінально-процесуальні функції: досудове розслідування та обвинувачення, які є процесуально сумісними та не порушують принципу змагальності. Проаналізовано існуючі проблеми реалізації та визначено перспективи вдосконалення наступних основних елементів процесуальної самотійності слідчого у кримінальному провадженні: внутрішнього переконання слідчого як підґрунтя його процесуальної самотійності;

процесуальних повноважень слідчого як основного прояву його процесуальної самостійності; механізмів взаємодії слідчого з прокурором, слідчим суддею, керівником органу досудового розслідування та оперативними підрозділами. В результаті цього сформульовано пропозиції щодо посилення процесуальної самостійності слідчого у кримінальному провадженні [93].

У процесі опрацювання наукової літератури, зацікавлення викликала і дисертація І. В. Канфуї на тему: «Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні» (2017 р.). В роботі автор поставив за мету сформулювати нові та вдосконалити, по-перше, наявні теоретичні положення і правові засади здійснення кримінальної процесуальної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні; по-друге, правовідносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час цієї діяльності. На цій підставі дослідником також у якості мети визначено надання практичних рекомендацій щодо вирішення не врегульованих або суперечливих питань, які постають під час досудового розслідування. Серед дискусійних положень слід визнати аргументацію щодо необхідності виключити органи досудового розслідування з числа представників сторони обвинувачення та законодавчо закріпити їхній статус як самостійного учасника кримінального провадження. Така констатація науковцем зроблена зважаючи на поставлені перед органами досудового розслідування специфічні завдання щодо виявлення, дослідження та документування фактичних даних, які не лише обвинувачують, а й виправдовують особу [75, с. 24].

Варто зазначити і про дисертаційне дослідження О. О. Лисецького на тему: «Слідчий як суб'єкт кримінального провадження» (2018 р.). У дисертації здійснено дослідження теоретико-праксеологічних проблем діяльності слідчого. Висвітлено історію

розвитку уявлень про слідчого. Визначено поняття і структуру правового статусу слідчого як суб'єкта кримінального провадження. Розкрито сутність поняття кримінальних процесуальних функцій слідчого, наведено їх види та здійснено систематизацію. Висвітлено наукові підходи до поняття і структури предмета відання слідчого. Дослідження процесу реалізації повноважень слідчого здійснено в контексті прийняття відповідних процесуальних рішень та вчинення дій. Розроблено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України стосовно удосконалення регламентації діяльності слідчого у кримінальному провадженні [120].

Водночас, слід зосередити увагу на кваліфікаційній науковій праці І. М. Попович на тему: «Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти» (2019 р.) [174]. Дисертацію присвячено дослідженню процесуального положення сторін обвинувачення і захисту, діючих у стадії досудового розслідування змагального кримінального провадження України. На базі положень теорії кримінального процесу, міжнародних правових актів, чинного Кримінального процесуального кодексу України та результатів аналізу прокурорсько-слідчої практики визначено процесуальне положення як владних суб'єктів досудового розслідування, так і всіх учасників, які захищають (чи представляють) свої власні інтереси у ньому. За результатами аналізу функцій, які виконуються у досудовому розслідуванні слідчим, керівником органу досудового розслідування і співробітником оперативного підрозділу, авторкою зазначено про безпідставність віднесення чинним КПК України цих владних суб'єктів до сторони обвинувачення. Діяльність кожного із них не спрямована на обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, позаяк слідчий як матеріальний дослідник, відтворюючи обставини вчиненого правопорушення, діє як *contra*, так і *pro*, керівник органу досудового розслідування виконує

лише організаційно-управлінську функцію, а співробітник оперативного підрозділу — оперативно-розшукову функцію. Увесь обсяг їхньої діяльності обмежується виключно стадією досудового розслідування. В інших численних стадіях кримінального провадження вони ніякої участі не беруть, з учасниками сторони захисту не змагаються, права на відстоювання законності своїх рішень шляхом подачі скарг до слідчого судді, чи до суду, не мають. Навіть у самій стадії досудового розслідування до участі у судово-контрольних провадженнях, які проводяться слідчим суддею в умовах змагальності сторін, вони не допускаються, бо туди викликається лише єдиний суб'єкт сторони обвинувачення – прокурор [173].

У процесі дослідження не можна ігнорувати монографічне дослідження М. С. Цуцкірідзе на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: теоретичні, правові та праксеологічні засади» (2019 р.). У роботі розкрито сутність кримінально-процесуальної діяльності слідчого, методологічний, пізнавальний та компетенційний аспекти кримінально-процесуальної діяльності слідчого. Автор дійшов до висновку, що така діяльність має значення у зв'язку з реальною обстановкою у конкретних кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування. Через те, що слідчий здійснює її, як правило, в умовах дефіциту часу йому не випадає кожну свою дію чи рішення аналізувати з точки зору їхніх місця і ролі в системі процесуальних відносин, що складаються, розвиваються і припиняються у конкретному провадженні. Однак це не означає, що слідчий повинен ігнорувати участь у правовідносинах інших учасників досудового розслідування, не наділених владними повноваженнями. Монографія розрахована на науковців, викладачів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів, співробітників правоохоронних та судових органів [253].

Цікавою у контексті дослідження кримінального процесуального статусу слідчого є дисертація О. В. Зайцева на тему: «Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії» (2019 р.) [66]. У ній розроблено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України в частині, що стосується удосконалення регламентації діяльності слідчого у кримінальному провадженні та процесуальної самостійності і незалежності органів досудового розслідування у кримінальному процесі України. У результаті вивчення доктринальних і нормативних джерел автором з'ясовано, що статус слідчого передбачає встановлену нормами кримінального процесуального права сукупність таких елементів, як: функція (основний напрям кримінальної процесуальної діяльності); завдання; повноваження слідчого (права та обов'язки); процесуальна самостійність; гарантії законності й обґрунтованості діяльності; процесуально-правова відповідальність. Крім цього, автор сформував висновок про те, що в реформуванні органів досудового розслідування пріоритетним є вдосконалення організаційної та функціональної структури слідчого апарату, зокрема органів Національної поліції України. Його створення потребує вироблення механізму призначення керівника, формування відповідних підрозділів і визначення їх місця в системі зазначених органів із чітким розподілом повноважень, а також гарантуванням незалежності слідчих від інституцій влади й забезпеченням суворого громадського контролю [65].

Заслуговує на увагу і теоретико-прикладне дослідження М. В. Калатура на тему: «Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів» (2019 р.) [74]. Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правових засад організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів та шляхів їх удосконалення з

урахуванням вітчизняної практики та закордонного досвіду. У роботі визначається, що слідчі підрозділи в системі правоохоронних органів держави посідають особливе місце. Обґрунтовується монофункціональний підхід до визначення їх адміністративно-правового статусу як структурної ланки державного правоохоронного механізму. Формулюються ознаки слідчої діяльності, які обумовлюють роль і місце слідчих підрозділів у системі правоохоронних органів держави.

Теоретичну розвідку наближену до предмету цього дослідження здійснив також С. І. Чернобаєв. У дисертації автора на тему: «Повноваження слідчого під час досудового розслідування» (2020 р.) [257], зазначається, що інститут слідчого пройшов тривалий і складний історичний шлях свого наукового розвитку та законодавчого становлення. Аргументується позиція, відповідно до якої поняття «функція», «компетенція» та «повноваження» слідчого є взаємопов'язаними, такими що корелюють одне одному. Функція визначає загальне спрямування діяльності слідчого як суб'єкта публічної влади на досягнення завдань кримінального провадження, компетенція встановлює сферу його діяльності, повноваження – процесуальний інструментарій, яким наділений слідчий задля реалізації своїх безпосередніх функцій. Функцією слідчого в кримінальному провадженні є здійснення досудового розслідування, що полягає у своєчасному вчиненні процесуальних дій та прийнятті рішень, що ґрунтуються на законі і спрямовані на встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зауважується, що процесуальна самостійність слідчого є тією реперною крапкою, яка визначає свободу його діяльності в межах кримінального процесу, обумовлює стратегію і тактику досудового розслідування.

У світлі сучасних досліджень, доцільно виокремити і дисертацію Я. А. Бурлака на тему: «Процесуальна самостійність слідчого

в кримінальному провадженні» (2021 р.) [20]. У роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності, змісту та меж процесуальної самостійності слідчого в кримінальному провадженні, а також окресленні напрямків удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування. Окрему увагу приділено характеристиці норм закону, що регламентують повноваження слідчого та особливості його процесуальної самостійності в державах романо-германської (Федеративна Республіка Німеччина, Данія, Бельгія, Республіка Польща, Чеська Республіка), англосаксонської (Англія) правових систем, а також країнах – колишніх членах СРСР (Молдова, Грузія, Казахстан). Відмічається, що слідчий є службовою особою, яка реалізує державновладні повноваження шляхом прийняття процесуальних рішень, що впливає на подальший напрям досудового розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно, зміст процесуального рішення слідчого являє собою продукт його розумової, інтелектуальної діяльності, що формує основу для успішного виконання завдань кримінального провадження [19].

Однією із новітніх наукових розробок є дисертаційне дослідження В. В. Сидорчук на тему: «Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини» (2022 р.) [204]. У роботі встановлено, що процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини, – регламентована КПК України характеристика слідчого щодо виконання покладених на нього функцій відповідного органу досудового розслідування через реалізацію закріплених у КПК повноважень, які визначають його місце у системі суб'єктів кримінального процесу з метою виконання завдань кримінального провадження загалом і у конкретному кримінальному провадженні, в якому він бере участь. Визначено, що поняття процесуального статусу слідчого, який розслідує корупційні злочини, складається з наступних

елементів: кримінально-процесуальна функція, яка реалізується слідчим; компетенція, якою наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій (функції) і завдань кримінального провадження; зв'язок слідчого з іншими суб'єктами кримінального процесу, який залежить від покладених на нього повноважень і щодо слідчого характеризується двома складовими: процесуальною самостійністю і процесуальною незалежністю; відповідальність слідчого, яка передбачена законом.

Також, в умовах воєнного стану, стала робота В. Г. Полковникова «Правовий статус слідчого в Україні» (2024 р.), у якій на основі комплексного аналізу теорії права, теорії кримінального процесу, теорії адміністративного права, норм і пам'яток законодавства, поглиблених наукових позицій судової практики здійснено науковий аналіз правового статусу слідчого в Україні [171]. Автор досліджує та узагальнює, з точки зору філософії права, ключову роль слідчого у відновленні основ свободи особи, яка оступилася та вчинила кримінальне правопорушення. Це досягається завдяки високоінтелектуальній професійній діяльності на етапі досудового розслідування, що створює належні умови для суду щодо можливості ухвалення справедливого рішення у кримінальному провадженні стосовно засудження обвинуваченого, який повинен зазнати справедливого та законного покарання, тим самим спокутувати свою провину перед суспільством, потерпілими та державою. Встановлено, що за своєю природою детективи потребують посиленого (порівняно з класичними слідчими) прокурорського процесуального нагляду та контролю з боку захисників і громадськості, оскільки їхня професійна діяльність спрямована насамперед на пред'явлення обвинувачення, що не лише забезпечує більшу ефективність досудового розслідування, але й є важливим чинником реалізації впливу відомчих суперечностей [171].

Відмітимо, що зі створенням НАБУ здійснюється певний науковий інтерес щодо дослідження питань, пов'язаних із детективом як суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин. І. Жолнович у своїй роботі проаналізував окремі питання підслідності злочинів, зокрема вчений зазначає, що виходячи зі змісту ст. 216 КПК України корупційні злочини в основному підслідні детективам НАБУ, однак у деяких випадках такі злочини можуть розслідуватися і слідчими Державного бюро розслідування, і слідчими органів безпеки. Така ситуація, що як і розслідування корупційних злочинів, так і процесуальне керівництво за такою діяльністю, здійснюється різними правоохоронними органами може привести до певного колапсу, що боротьба з корупцією взагалі перестане бути ефективною. На практиці видно спори про розслідування корупційних діянь між НАБУ та ГПУ, СБУ з військовою прокуратурою проводить затримання осіб, діяння яких їм не підслідні. Для того щоб люди побачили ефективні результати боротьби з корупцією, необхідно щоб її вели одні і ті ж правоохоронні органи, і які будуть нести відповідальність за свою роботу [62, с. 205].

У цьому контексті, потрібно зазначити і про дисертаційне дослідження Р. В. Войтюка на тему: «Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин» (2018 р.) [26]. У роботі проаналізовано стан дослідження проблем функціонування детектива НАБУ як суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин. Сформульовано поняття детектива у кримінальному процесуальному значенні. З'ясовано місце детективів НАБУ у системі органів досудового розслідування, уповноважених на протидію корупційним кримінальним правопорушенням. Визначено нормативно-правову структуру кримінального процесуального статусу детектива НАБУ, розкрито його зміст, актуальні проблеми правового регулювання та шляхи їх вирішення. У роботі систематизовано проблеми

конституційного, кримінально-правового, кримінального процесуального, криміналістичного та іншого характеру, що перешкоджають ефективному функціонуванню детектива НАБУ як суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, пов'язані з його кримінальним процесуальним статусом, діяльністю суду, недоторканістю народних депутатів та суддів, проведенням слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження тощо та сформульовано рекомендації щодо їх вирішення.

В. Л. Жидковим у своїй дисертаційній роботі «Кримінально-процесуальна діяльність детектива національного антикорупційного бюро України» розкрито умови самостійності детектива НАБУ, як учасника кримінального провадження, що передбачає: прийняття процесуальних рішень або ініціювання їх виконання уповноваженими на це особами; можливість здійснення процесуальних та слідчих (розшукових) дій щодо: особистого їх планування, з врахуванням обставин кримінального провадження; самостійного їх провадження або ініціювання проведення перед уповноваженими особами (прокурор, слідчий суддя) [60, с. 8]. Крім цього, у статті В. Л. Жидкова «Проведення тимчасового доступу до речей і документів детективами Національного антикорупційного бюро» (2017 р.) досліджено проблемні питання проведення тимчасового доступу до речей і документів детективами Національного антикорупційного бюро та запропоновано пропозиції з приводу їх вирішення [61, с. 226].

Окремі аспекти функціонування НАБУ досліджено переважно на рівні статей та наукових повідомлень, зокрема: В. І. Цимбалюка «Функція досудового слідства в повноваженнях Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро» (2014 р.) [252], С. С. Аскерова «Кримінальне провадження щодо директора та працівників Національного антикорупційного бюро України» (2015 р.)

[5], П. В. Берназа «Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства» (2015 р.) [15], Г. І. Сисоєнка та А. В. Самодіна «Нові органи досудового розслідування в Україні» (2015 р.) [206], Л. Д. Удалової «Кримінальна процесуальна діяльність Національного антикорупційного бюро України» (2015 р.) [240], Ю. П. Яновича «Досудове розслідування корупційних злочинів: особливості кримінальної процесуальної форми» (2015 р.) [276] та ін.

Отже, наразі у науці і практиці кримінального процесу та криміналістики існує проблемна ситуація, пов'язана з необхідністю отримання нових наукових результатів щодо загальних теоретико-праксеологічних засад про кримінальну процесуальну діяльність слідчого в Україні. Особливої актуальності розгляд цього питання набуває у зв'язку з кардинальним реформуванням кримінального процесуального законодавства (2012 р.) і послідуєчим напрацюванням за десять років практики його застосування слідчими у мирний час, період початку воєнних дій на Сході, карантинних обмежень та ще наступні два роки у період воєнного стану введеного по всій території України.

1.2. Генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі

Науковий підхід як до проблем кримінального процесуального права в цілому, так і у визначенні шляхів удосконалення окремих процесуальних інститутів, передбачає звернення до історичного минулого [118, с. 7]. Значення, повноваження, обов'язки та відповідальність в діяльності слідчого визначається безпосередньо передумовами зародження кримінального процесуального права України, особливостями становлення в міру розвитку людської цивілізації та вивченням його ролі у кримінальному судочинстві. Тим паче, що в процесі гармонізації вітчизняного законодавства з

європейськими нормами, стандартами не викликає сумнівів доцільність історико-правового аналізу роботи органів досудового розслідування України, потреба у якому має місце на всіх стадіях здійснення правоохоронної реформи для забезпечення успішного досягнення її цілей та виконання завдань.

Як слушно зазначає О. Ю. Татаров, науковий підхід, як до реформування правової системи в цілому, так і при визначенні шляхів удосконалення процедури досудового провадження, передбачає звернення до історичного минулого в контексті аналізу основних етапів становлення та розвитку цього правового інституту [226, с. 11]. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне виокремити основні етапи, визначити найбільш вагомі особливості на кожному з них, з урахуванням розвитку процесуальних норм, що регулювали питання кримінального судочинства в різні часи української державності.

Територія нашої країни у різні часи перебувала під юрисдикцією Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманської України, Австро-Угорської та російської імперій, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) [118], і нарешті, вже більше третини століття, Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [100].

Звичайно, тернистий історичний шлях держави та права позначився і на особливостях кримінального процесу, зокрема, здійснення кримінального провадження, роботи органів досудового розслідування та суду. Еволюція розвитку правового суспільства починаючи від первіснообщинного ладу, заснування перших поселень слов'ян, писемності, характеризується поступовою трансформацією родоплемінних звичаїв первісного суспільства у норми права, санкціоновані (встановлені) державою.

Насамперед, зазначимо, що перше чітке уявлення про право, елементи судочинства, статус учасників кримінального процесу можна отримати з аналізу правової системи (судочинство) Стародавньої Греції та Риму, оскільки, з ними тісно пов'язана культура всіх європейських народів. До того ж ряд правових концепцій сучасності корениться в давньогрецьких і давньоримських інститутах права. Джерелом права Стародавнього Риму були Закони XII таблиць (451–450 рр. до н.е.) [272]. Упродовж усього часу, починаючи з часів Римської імперії і становлення Римського права, виникала необхідність у ґрунтовному доведенні вини підозрюваного. Збір фактів у справі, їх систематизація та подання на судовий розгляд – першочергові обов'язки й завдання слідчого (ввірених від держави осіб). Згодом відбулося становлення юридичної науки та її похідних – кримінального й кримінального процесуального права [120, с. 49].

Перший етап в Україні (від VII-VI ст. до н.е. до XIII ст. н.е.) – *звичаєвий*, характеризується формуванням початкових (звичаєвих) елементів кримінальної процесуальної (розшукової) діяльності, пов'язаний із заснуванням грецьких міст-держав, що були розташовані на території Північного Причорномор'я (Ніконій, Тіра, Борисфеніда, Ольвія, Херсонес Таврійський) та Київської Русі.

В означений період не існувало розмежування досудового та судового проваджень, Тобто, окремого інституту слідчого не було, і розслідування здійснювалося «зацікавленими» в процесі особами. Якщо в племені вчинявся тодішній злочин (кримінальне правопорушення), то сама подія розслідувалась, або особою, яка постраждала (потерпілим), або ввіреною від вождя племені, поселення, чи держави. У таких умовах не існувало практично ніяких обмежень, і зацікавлена особа могла отримати необхідні докази вини будь-яким чином, в тому числі через підкуп, погрози, залякування, або катування. Якщо кримінальне правопорушення вчинялось проти представника

пануючої верхівки, то його розслідуванням безпосередньо займався вождь племені або інша довірена особа. У цьому разі початкові процесуальні (розшукові) дії відрізнялися від дій простих людей хіба що масштабом, тобто всі спроби накопичити (зібрати) докази були більш помітними для суспільства [257, с. 15; 277, с. 176].

В часи родового ладу до створення державності (X ст.) на Русі продовжила існувати система норм усного звичаєвого права. Дані щодо звичаїв східних слов'ян до утворення Київської Русі містяться переважно літописах. Відомо, що правляча верхівка тодішніх племен часто використовувала сам факт вчинення кримінального правопорушення для того, щоб у ході його розслідування притягнути до відповідальності потенційну опозицію своєї влади, і таким чином часто особи несли не виправдану кару. Іншою специфічною ознакою слідчих дій того часу було те, що документи тоді ще не були розповсюдженими і, як правило, при розслідуванні намагалися отримати передусім усні показання, які завірялися священною клятвою перед племінними богами. Вважалося що така клятва безсумнівно підтверджує правдивість показань [249, с. 80–92]. При цьому, письмених джерел, які б безпосередньо висвітлювали питання роботи слідчих у тодішньому кримінальному процесі, не збереглося [221, с. 37–68], у тому числі й навіть згадки про конкретний закон, який би регулював відносини до XI ст.

Аналізуючи історичні надбання – культуру первісних общинних утворень і племен, можна стверджувати, що в додержавний період у зародкових формах існували елементи інституту правоохоронних органів, оскільки додержання первісних традиційних норм, різноманітних табу (заборон) було аксіомою для всіх членів роду й племені. Логічним наслідком невиконання усталених правил поведінки було засудження та покарання винних. Такі діяння нині кваліфікують як кримінальні правопорушення. Будь-які тогочасні провини були

наслідком порушення встановлених норм поведінки — звичаїв, традицій. Відповідно, захисною реакцією на ці дії був розшук винуватця та помста [120, с. 49].

На нашу думку, подальший пошук витоків становлення та розвитку кримінальної процесуальної діяльності слідчих (правоохоронців) на території нашої держави необхідно починати з XI століття. Ознакою Київської Русі як ранньофеодальної держави було майнове розшарування населення й привілейоване становище феодального класу. Спеціалізованих правоохоронних органів, звісно, не було, однак їхні функції на той час виконували князь і його повірені (намісники, вірники, мечники, тіуни та ін.). Охорона громадян від посягань на їх життя і майно головним чином була їх самотійним завданням. Лише у виняткових випадках (масові заворушення, лиха та ін.) держава в особі своїх представників брала на себе функцію захисту населення і відновлення порядку. За наявності повноважень та розслідування провин вони одержували утримання від місцевого населення [18, с. 54]. Як наслідок, особа в переважній більшості випадках, самотійно розшукувала злочинця. Межі та обсяги засобів, які могли застосовуватись при такому розслідуванні визначалися, перш за все, звичаєвим правом. Однією з головних особливостей тогочасного розслідування була його мобільність. Саме тому, кримінальні правопорушення розслідувалися настільки швидко, наскільки це взагалі було можливим [257, с. 16].

Протягом XI — поч. XII ст. князі почали активно видавати законодавчі акти (статути), збірники законодавчих актів («Руська Правда», «Правда Ярославичів» та ін.). Таким чином, вперше звичаєве право Київської Русі було законодавчо закріплене саме у «Руській Правді», що складалася з трьох редакцій: 1) коротка «Руська Правда»; 2) розширена «Руська Правда»; 3) скорочена «Руська Правда». Цей нормативно-правовий акт містив у собі норми різних галузей права, але

в першу чергу був зосереджений на нормах кримінального та процесуального права. Аналіз таких нормативних та інших джерел [45, с. 24] з досліджуваної проблеми засвідчує, що загальноприйнятими методами розшуку злочинця в ті часи були «заклич», «звід», «гоніння сліду». У ст. 77 Розширеної редакції Руської Правди було встановлено порядок здійснення гоніння сліду [249, с. 32]. Розшук злочинця проводився громадою, а не уповноваженою на те особою. Водночас привертає увагу той факт, що за посягання на життя, здоров'я та власність князя, розшукова діяльність провадилась княжою владою і княжим судом.

Як слушно зауважує М. А. Погорецький, дослідження норм Руської Правди дозволяє зробити висновок, що існування таких осіб (особи, наділені повноваженнями провадити розшук) мало місце на самому початку XI століття. Вже тоді були створені посади вірника, метальника, мечника та ємця. Вони згадуються в статтях 1, 41, 42 Короткої редакції. Вірник відав стягненням вір, судив злочини. Метальник був його помічником. Мечник – княжий дружин, який виконував окремі доручення. Він найчастіше був ємцем, тобто особою, яка безпосередньо розшукувала злодія [166, с. 76; 257, с. 17]. У свою чергу, доказування відбувалося завдяки свідченню послухів і видоків, речовим доказам, жеребам, роті (присязі), ордаліям, судовим поєдинкам, особистим зізнанням. Процесу цієї доби був притаманний приватно-позовний (обвинувально-змагальний) характер [120, с. 50–51].

Однак, розслідування тодішніх церковних кримінальних правопорушень здійснювалося в межах церковних судів. Як правило, у найбільш резонансних випадках утворювалися комісії з вищого духовенства. Слідчі дії здійснювалися за принципом підпорядкованості нижчого духовенства вищому. Так кримінальне правопорушення священика вирішувалося на рівні єпископа. Проступки єпископа були

підвідомчі митрополиту, а стосовно самого митрополита подібні питання вирішував Константинопольський патріарх [257, с. 18].

Отже, аналіз вище згаданих законодавчих актів дає підстави констатувати, що саме до цього періоду належать витoki становлення та розвитку діяльності слідчих в кримінальному процесі України. Хоча і термінологічне визначення посади слідчого (ввірених на розшук злочинців осіб) в законах того часу було різним, і трактувалось, в різні періоди по-своєму, але суть діяльності багато в чому збігалася з функціональним призначенням слідчого сьогодні.

Другий етап – спадковий, період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства

(XIV–XVI ст.). Це надто складний період для пізнання витоків становлення та розвитку слідчої діяльності, адже в праві України діяла велика кількість нормативних джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням [236, с. 23].

Спочатку право Великого князівства Литовського розвивалось подібно до Київської Русі. Багато місцевих звичаїв було закріплено у нормах Литовського Статуту («писаного права»). Питання щодо органів, котрі здійснюватимуть правоохоронну діяльність, відповідало загальній тенденції внутрішньої політики Великого князівства Литовського як держави. Зокрема, сутність цієї політики полягала в тому, щоб «з ласки господарської зберегти старовину, закріпити соціальний, політичний і юридичний лад землі» [120, с. 52]. Однак наприкінці XIV поступово почала зароджуватись нова система джерел права, зокрема, на Західній і Правобережній території України поширилась дія не лише литовських а ще й польських нормативно-правових актів. Загалом, судочинство на українських землях, що знаходилися під владою цих двох держав, в різні часи

здійснювалося за принципом звичаєвого права, «Руської Правди», Литовських Статутів, магдебурзького права, королівських актів і судової практики [36, с. 84].

Основним досягненням литовсько-польської доби з питань розвитку правоохоронної діяльності є виділення процесуального права в окрему галузь та доповнення судового процесу різними процесуальними діями [90, с. 91]. Підтримання обвинувачення в суді, а також збирання та представлення доказів під час судового розгляду покладалися на позивача, який на будь-якій стадії процесу міг відмовитися від позову або обвинувачення, укласти мирову угоду або навіть помилувати злочинця [137, с. 50–51; 137, с. 51; 219, с. 186; 118]. При цьому, існував інститут оскарження, що охоплював не лише рішення суду, а й досудове розслідування. Наприклад, істотним правом шляхтича була недоторканість його майна. Без спеціального дозволу будь-яка особа не мала права заходити в його помешкання, навіть для того, щоб розслідувати кримінальне правопорушення. Сказане можна проілюструвати прикладом «Немирича», який надавав притулок злочинцям Львова, і через це більшість проваджень в частині розслідування їхніх злочинів було неможливо завершити [257, с. 22].

Однією із характерних особливостей цього судочинства було те, що в одному суб'єкті поєднувалися слідчі й розшукові функції. Варто додати, що термін «шкрутинія» вживався у Короні Польській на позначення попереднього слідства у справах про тяжкі злочини (переважно, вбивства шляхтичів) і був регламентований сеймовим законодавством ще у кінці XIV ст. Згідно із законом, шкрутатори, які призначалися королем, або воєводи та старости чи їх заступники разом із представниками земського суду збирали інформацію про обставини справи, допитували жителів у місцевості, де було вчинено злочин, під час віча чи судової сесії та складали протокол шкрутинії, що подавався у королівський суд [215, с. 112]. Польська кримінально-процесуальна

доктрина підтримувала позицію матеріальності доказів. Наприклад, для доведення факту вбивства потрібно було виявити тіло вбитого, його відсутність давала «очевидні» підстави для закриття кримінального провадження. Саме через цей принцип на початку сімнадцятого століття не вдалося завершити розслідування вбивства міського судді Львова шляхтичем Юрієм Немиричем, так як останній знищив труп [257, с. 38]. Своєю чергою, для показання свідків – були уточнені умови, за яких вони можуть бути визнані як допустимі докази. Зокрема, встановлено категорію осіб, які не можуть бути учасниками процесу та визначено мінімальну їх кількість, необхідну для визнання доведеності, або спростування вини.

Поряд із цим, все частіше почало застосовуватись збереження в таємниці матеріалів досудового розслідування та кримінального судочинства. Лише в цивільних справах сторонам, як і раніше повідомлялися показання свідків, натомість в кримінальних – почали оголошувати лише імена без розкриття основного змісту наданих слідству показів та інших джерел доказів. Відтак, в Україні, Литві, Польщі, Англії, Німеччині, Сербії, Франції тощо домінуючу роль в кримінальному судочинстві почали відіграти чиновники-юристи. Серед населення виникла особлива нагальність у придбанні юридичних знань, почався період значного формування «стану юристів» [268].

Третій етап – період існування Козацько-гетьманської держави (з XVI ст. по XVIII ст.) ознаменувався як «*козацький*».

У середині XVI ст. на території України утворилася Запорізька Січ, в якій склалася своя, власна судова система. Суд не відокремлювався від адміністрації, а вищою інстанцією була загальна козацька рада. Судові функції виконували кошовий отаман і військовий суддя. Кримінальні справи розглядалися на основі норм звичаєвого права, гарантувалася рівність сторін перед судом [68, с. 6; 209, с. 156]. В цьому аспекті, слід погодитися з Б. В. Кіндюком, який зазначив, що

«...правотворчі ідеї козацтва цього періоду перебували на стадії початку створення власних правових інститутів» [92].

У звичаєвому праві запорожців не існувало різниці між кримінальним і цивільним правопорушеннями. Під поняттям кримінальне правопорушення козаками розумілася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, та честі всього запорізького війська [130; 154, с. 161]. Досудове розслідування, як, власне, й інша розшукова діяльність, охорона громадського порядку, фактично здійснювали уповноважені органи державної влади [120, с. 53]. Однак характер розслідування варіювався залежно від обстановки. Якщо протиправне діяння було вчинено під час військового походу, то розслідування практично не відбувалося – винного за наказом командира одразу страчували чи піддавали іншому тяжкому тілесному покаранню [257].

У результаті визвольної війни 1648–1657 рр. на території України, утворилася козацька держава – Гетьманщина. Згідно з українсько-московським договором 1654 р. (більш відомі як «Березневі статті») була закріплена правова система на нормах Литовського Статуту 1588 року, магдебурзького права, нормативних актах гетьманської влади, церковного та звичаєвого права [36, с. 85; 136, с. 114]. Слідчі функції були поєднані з розшуковими. Їх виконували органи загального управління (генеральний військовий суд, генеральна військова канцелярія, рада генеральної старшини, рада старшин) або ж військові посадовці – кошовий отаман, військовий суддя, старшина, полковник, гетьман, осавули, а сам процес здійснення судочинства не мав поділу на цивільне та кримінальне, а уособлював у собі поєднання двох галузей права [72, с. 116].

Розслідування справи звичайно починалося з опитування населення тієї місцевості, де було вчинено кримінальне правопорушення, а також у людних місцях – на базарах, ярмарках тощо. Для повного збору матеріалів у справі розсилалися спеціальні листи, в

яких сповіщалося про вчинення злочину, і висловлювалося прохання надати суду відомості про його обставини. Запити про особу, підозрювану в учиненні кримінального правопорушення, надсилалися судами до місцевих козацьких судово-адміністративних органів і духовенства. У випадках крадіжки речей, якщо потрібно було провести розшук і обшук, санкцію на це давали, наприклад, сільські отамани або городові отамани. Потерпілий разом із понятими проводив «трус села», тобто обшук. За вказівкою сільського отамана його могли провести й сільські старшини – осавул і десятник. Для розслідування справи на місцях суд посилав спеціально уповноважених ним осіб, які спільно з місцевими органами проводили слідство. Розслідування справ про злочини полковників, генеральних старшин належало виключно до компетенції осіб, які також належали до складу полкової старшини та генеральної старшини. У деяких випадках вони проводили таке слідство спільно з іншими посадовими особами. Розшукавши злочинця, і, виявивши докази вини, підозрюваного відразу затримували, і доставляли до судового органу [34; 257, с. 24–25].

Пізніше, вже за доби гетьмана І. Мазепи, все більше на наш простір стала поширюватись дія царського законодавства росії, в складі якої, на жаль, Україна перебуватиме протягом наступних трьох століть [209, с. 157–177].

Четвертий етап – період перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та російської імперій (з сер. XVIII ст. по поч. XX ст.) дістав назву «імперський».

Розслідування кримінальних справ з 1722 р. здійснювали спеціалізовані судові органи та наділені судовими повноваженнями місцеві органи загального управління (губернські та воєводські канцелярії), Головна поліцмейстерська канцелярія та підлеглі їй територіальні органи загальної поліції. Попереднє розслідування при цьому не відокремлювалося від судового розгляду як окрема стадія. З

1775 р. функція досудового провадження у кримінальних справах була передана повітовим органам загального управління – нижнім земським судам, а також в спеціалізовані «управи», засновані замість поліцмейстерських канцелярій. Як зазначає М. В. Калатур, функція слідства того часу не мала свого самостійного статусу [74, с. 56].

У ході дослідження, було встановлено, що багато питань, які стосуються процесуальної діяльності слідчих, знайшли своє юридичне закріплення у томі XV Зводу законів російської імперії 1832 року. І хоча офіційно цей документ мав назву «Звід законів кримінальних», проте містив ряд кримінально процесуальних норм. Загалом він складався з двох книг: 1) «Про злочини і покарання»; 2) «Про судочинство у справах про злочини».

Весь кримінальний процес був поділений на три стадії: досудове слідство, суд та виконання судового рішення. Згідно зі ст. 304 «Зводу законів кримінальних» докази поділялись на прямі та непрямі. Відповідно до ст. 305 прямими були ті докази, які «виключають будь-яку можливість допустити невинуватість підсудного». А згідно зі ст. 307 непрямыми були докази «що не виключають можливості невинуватості підсудного», тобто все ж залишають певний сумнів. До прикладу, у ст. 328 було прописано, що до прямих доказів, належить одночасне показання двох свідків, якщо проти цих показань, обвинувачений не наведе достатніх спростувань, а також свідоцтво «обізнаних людей» – по-сучасному – висновок експерта. Водночас, показання надане одним свідком (сторони обвинувачення, або сторони захисту), відноситься до числа непрямих доказів (ст. 330). За часів Миколи I систематизація російського законодавства завершилася виданням «Укладення про покарання кримінальні та виправні» 15 серпня 1845 року. Тоді в ст. 46 було визначено заборону засудженим до заслання в Сибір, в подальшому «бути свідком і надавати показання, незалежно під присягою або без такої, крім лише випадків, в яких судом

буде визнано за необхідне заслухати таких осіб». Слід додати, що у четвертому розділі зазначеного Уложення були передбачені і суворі покарання (ст. 391) за надання неправдивих показань [22, с. 183].

Надалі, кардинальні зміни у кримінальному судочинстві розпочалися із проведенням судової реформи Олександром II у 1864 р. В основу судової реформи було закладено «Судові статuti» прийняті 20 листопада того ж року. Перший статут мав назву: «Заснування судових установ», другий: «Статут кримінального судочинства», третій: «Статут цивільного судочинства» та четвертий: «Статут про покарання». При проведенні реформи головною ідеєю було відділення сторони обвинувачення від судової влади шляхом часткової передачі досудовому слідству повноважень якими тоді користувались судді у частині досудового розслідування, яке на той час здійснював судовий слідчий (слідчий суддя), який підпорядковувався окружному суду, однак його обов'язком було проводити розслідування за клопотанням прокурора та виконувати всі його законні вказівки [121, с. 48].

Зазначимо, що посада судового слідчого прирівнювалася до посади члена повітового суду. Число таких слідчих визначалося в залежності від кількості кримінальних справ у повіті. Підпорядковувалися судові слідчі Міністерству юстиції, а призначалися, переміщалися і звільнялися – губернатором за узгодженням з губернським прокурором [162, с. 40]. Коментуючи положення, що визначали процесуальний статус судових слідчих, О. І. Литвинчук, зазначає, що ними ставали службові особи судового відомства, які мали судові звання, прирівнювалися до членів окружного суду, займали таке ж службове положення подібно судді [123, с. 29]. Згідно з тодішніми умовами «моральності» не могла бути назначеною особа на посаду судового слідчого: що має судимість; що знаходиться під судом та слідством, не виправдана судом; виключена зі служби чи з дворянського духовного та інших станів; оголошена

нестатковим боржником; перебуває під опікою за марнотратство; що приймала участь за період навчання в революційному русі [253, с. 8–9].

Застосовувався освітній ценз: наявність вищої юридичної освіти або складення екзамену з юридичних наук, або набуття на службі знання по судовій галузі. Застосовувався віковий ценз – від 25 років (за умови службового стажу). За службовим цензом необхідно було мати стаж не менше 4 років служби в якості кандидата на судові посади. За порядком, призначення здійснювалось за наказом міністра юстиції. Особливою вимогою було те, що не могли бути призначені особи іудейського віросповідання (євреї) та іноземні піддані [121, с. 48]. Основною метою діяльності судового слідчого було забезпечення роботи суду у здійсненні правосуддя. Слідчий з матеріалів, представлених йому поліцією, повинен був зібрати й оцінити надані докази. При цьому він не робив ніякий висновок про винуватість особи. Його завдання було прийняття рішення про можливість розгляду кримінальної справи в суді при наявності наданих матеріалів [256, с. 226–232].

Утім, реформа другої половини XIX ст. не змогла радикально підвищити ефективність кримінального судочинства й усунути його основні вади. Причина незадовільного стану тогочасного досудового слідства головним чином полягала у різного роду несприятливих умовах діяльності «судових слідчих» (слідчих суддів). Одна з них – інквізиційний характер кримінального процесу, який представлений, зокрема, у потрійній ролі слідчого у досудовому розслідуванні. Слідчий виконував функції по-перше, судді, оскільки мав право накладати штрафи на свідків, понятих чи експертів, які не з'явились до органу досудового розслідування без поважних причин; по-друге, державного обвинувача, оскільки відповідно до ст. 265 Статуту кримінального судочинства на нього покладался обов'язок виявляти факти, що підтверджують вину підозрюваного; по-третє, захисника, оскільки на

нього покладался обов'язок захисту прав підозрюваного. У результаті зосередження в руках правоохоронних органів функцій захисту та обвинувачення порушувався принцип змагальності, який полягає у рівності сторін. По суті, під час розслідування була лише наявна сторона обвинувачення, представлена органами прокуратури та підкріплена обвинувальним напрямком діяльності слідчого.

Водночас аналіз Статуту кримінального судочинства, дозволив дійти висновку, що відносно процесуальної регламентації слідчих у кримінальному провадженні він був прогресивним, порівняно з попереднім законодавством. Зокрема, процесуальний статус отримав в ньому більш-менш зрозуміле та повне юридичне закріплення, якого раніше в законодавстві України цей інститут не передбачав [218].

Поряд із цим, на території Галичини та Буковини діяв Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 р, й відповідно до ст. 88 цього кодексу, розмежовувалось попереднє слідство й дізнання. Так, попереднє слідство провадила поліція, причому під значним впливом прокурора, оскільки він контролював дізнання. Натомість дізнання провадив слідчий суддя, причому контроль і нагляд за його діяльністю здійснювала прокуратура та спеціально створена для цієї мети радна палата суддів [250, с. 89–95]. Вивчаючи це питання, Є. О. Крапивін слушно зауважує, що положення про наявність інституту слідчого судді підтверджує орієнтацію на тогочасне європейське кримінально-процесуальне законодавство [106, с. 13].

З огляду на особливу регламентацію здійснення процесуальних дій, саме в цей час сформувалася письмово-протокольна форма ведення процесу, передусім розгляду й оцінки доказів і започаткувалась процесуальна «мова протоколу», що в подальшому закріпилась у кримінальному процесі радянського періоду [120, с. 61].

П'ятий етап – період перебування України у складі СРСР (з поч. ХХ ст. по 1991 рр.) – «радянський». Після Жовтневої революції 1917

року, зазнали вагомих змін соціально-політичні, ідейні та правові підвалини життєдіяльності нового суспільства [22]. Упродовж 1917-1922 рр. (період існування Української Народної Республіки, Гетьманату Скоропадського та Директорії) органи влади фактично визнали увесь масив законодавства попереднього періоду та вносили постійно зміни, пов'язані з урегулюванням діяльності військово-судових установ та їхньої компетенції [70, с. 14]. Так, у розглядуваний період відбулося докорінне перетворення існуючої судової системи, зокрема всі діючі судові установи на території України були ліквідовані, у тому числі й інститути прокурорського нагляду, слідчих, судових приставів [223, с. 120; 244].

В Україні фактично склалося двовладдя: більша частина України була підвладна Центральній Раді, а менша – радянському уряду. Основним завданням більшовиків стала боротьба проти Центральної Ради і повсюдне встановлення радянської влади на місцях. Це у підсумку мало призвести до однопартійної більшовицької державної системи [53, с. 15].

Першим нормативним актом, що регламентував діяльність слідчого після Статуту кримінального судочинства, став Декрет «Про суд», прийнятий 14 лютого 1919 р., яким в свою чергу було затверджено «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали Української Радянської Соціалістичної Республіки». При революційних трибуналах і народних судах було засновано посади народних слідчих. Їх предмет відання співпадав з колом справ, які були підсудні відповідним судам, при яких були засновані вказані посади. Справи з органів міліції (підрозділів карного розшуку) направлялись народному слідчому, від якого залежав їх подальший рух. Припинені справи поверталися органам міліції для зберігання в архіві. Слідчі, як і судді, обирались на один рік відповідними виконками або на зборах Ради народних депутатів і могли бути заміщені достроково органами,

що їх обрали. Такий порядок призначення обмежував будь-яку процесуальну самостійність слідчого, робив відповідну роботу тимчасовою, що не сприяло підвищенню професійного рівня. [121, с. 50].

Натомість, Центральна Рада вдалася до зміцнення діючих штатних органів зі захисту громадського порядку. Уряд УНР припинив організацію Вільного реєстрового козацтва і зосередився на розбудові міліції [138, с. 37]. Крім поточної роботи, міліціонерам належало також взяти активну участь у розшуку осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. Умови для здійснення слідчих дій за часів Української Народної Республіки не були ідеальними. Постійні воєнні дії призводили до того, що розслідування, або взагалі не проходило, або відбувалося суто на папері. Ситуація була ускладнена конфліктом між Тимчасовим урядом та Українською Центральною Радою. Через не вирішення головних питань про самостійність чи автономію Української Народної Республіки відбувалася війна декретів – Тимчасовий уряд та Українська Центральна Рада видавали свої нормативні акти з приводу одних і тих самих питань і ця двозначність розколювала слідство та паралізувала його роботу. Брак фінансування також став негативним фактором для діяльності слідчих тих часів [256, с. 53].

В. В. Грицаченко зазначає, що у кінці 1919 р. і на початку 1920 р. була розповсюджена ідея створення єдиного слідчо-розшукового апарату. При цьому передбачалось повне злиття дізнання і попереднього слідства. Планувалось, що працівники карного розшуку будуть вести розшук злочинців під керівництвом слідчого, який повинен був перевіряти і закріплювати виявлені докази. Однак у подальшому ця ідея не була реалізована. Змішування різних за своєю природою видів діяльності – слідчої й оперативно-розшукової – могло негативно вплинути як на роботу карного розшуку, так і слідчого

апарату. Слідчий не мав можливості безпосередньо керувати оперативно-розшуковою роботою, оскільки остання повинна здійснюватися за допомогою інших форм і методів, що мають місце при проведенні попереднього розслідування. Третій з'їзд діячів радянської юстиції, який відбувся у червні 1920 року, не підтримав ідею створення єдиного слідчо-розшукового апарату і висловився за збереження існуючого порядку [49, с. 203–204].

Надалі, в УРСР в різні часи діяли різні КПК (1922, 1927 та 1960 рр.). З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути їхні положення детальніше щодо діяльності органів досудового розслідування. Слідчий за КПК 1922 р. формально продовжував розглядатися як представник судової влади, оскільки в організаційному плані він був достатньо незалежним від прокуратури, бо перебував у складі губернського або обласного суду. Саме суд призначав слідчого на посаду, мав право передавати кримінальну справу від одного слідчого до іншого. Як і раніше, виключно суду надавалося право розглядати скарги на дії слідчого, скасовувати його постанови та визнавати ті чи інші дії незаконними. Досудове розслідування щодо більшості злочинів, згідно з КПК 1922 р., провадилося у формі дізнання. Попереднє слідство провадилося в основному лише щодо тяжких злочинів. У даному випадку дізнання передувало попередньому слідству і полягало в провадженні найбільш невідкладних дій «по гарячих слідах». У ст. 103 КПК 1922 р. було зазначено: «...органи дізнання вживають заходів для того, щоб до початку попереднього слідства або розгляду справи по суті, коли попереднє слідство не провадиться, були збережені сліди злочину й усунута для підозрюваного можливість ухилитися» [122, с. 50].

У КПК УРСР 1922 р. була збережена множинність функцій слідчого. Обвинувальна функція зосереджувалась, в першу чергу, в обов'язку пред'являти обвинувачення, допитувати обвинуваченого та

складати обвинувальний висновок, хоч функція кримінального переслідування законом безпосередньо була покладена на прокурора, який порушував це питання перед судовими та слідчими органами, передавав справу на розгляд суду, самостійно складав новий обвинувальний висновок, коли не погоджувався з обвинувальним висновком, складеним слідчим. Функцію захисту на слідчого КПК 1922 р. поклав з одної простої причини: захисник не допускався на попереднє слідство [122, с. 50–51].

Однак, починаючи з 1923 р., започаткувалась тенденція до усунення меж і відмінностей між дізнанням і попереднім слідством. Прокурору були надані повноваження з розгляду всіх скарг на дії слідчого, скасування прийнятих ним процесуальних рішень, передачі справ від одного слідчого до іншого. Тим самим попереднє слідство ще більше набрало обвинувальних рис, а слідчий практично повністю втратив свою процесуальну самостійність і незалежність.

КПК УРСР, прийнятий в 1927 році, визначав право органів дізнання робити повне розслідування в цілому ряді злочинів, керуючись тими ж правилами, що передбачалися для проведення попереднього слідства. За визначення В. М. Савицького та О. І. Литвинчук, у компетенції слідчого залишилось для розслідування менше четверта частина усіх видів злочинів, передбачених кримінальним законом. Також у цьому КПК була закріплено повноваження слідчого щодо нагляду за органом дізнання. Таким чином слідчий був не тільки у повному організаційному і процесуальному підпорядкуванні в прокурора, але й виконував ряд його прямих посадових обов'язків. Автор одного з перших коментарів до КПК 1927 р. М. Є. Шаргей, за аналізом О. І. Литвинчука, стверджував, що слідчий у відношенні органу дізнання в кожній окремій справі є прокурором з усіма наслідками [121, с. 54]. Як слушно зауважив О. Ю. Татаров, це призвело до значного перевантаження

слідчих і негативно позначилося на якості досудового слідства [225, с. 46].

Під час сталінського терору було запроваджено декілька заходів, що негативно позначилися на функціонуванні системи кримінального провадження, яка й без цього була вже значною мірою розбалансована. Відповідно до циркулярів Президії ЦВК від 1937 року, злочини проти держави слід було передавати на розгляд позасудових органів, тобто так званих трійок, особливої наради [167, с. 53]. Унаслідок цього, за окремими даними, «лише в Україні в 1937–1938 роках позасудові органи – особливі наради, трійки НКВС – розглянули 111 526 справ. Згідно з рішеннями наркому внутрішніх справ СРСР було розглянуто 60 229 справ, тоді як судовими органами – лише 5130 справ» [167, с. 58]. Ці позасудові органи розправи було ліквідовано лише в 1953 році [120, с. 63].

Слід відзначити, що у воєнний період 1941–1945 рр. діяльність слідчого апарату, як і інших органів, обумовлювалася умовами воєнного стану й була спрямована, переважно, на виконання завдань оборони країни. Зокрема, істотних змін під час війни та в повоєнні роки органи досудового слідства Наркомату внутрішніх справ не зазнали, а справи про злочини проти оборони, громадського порядку й державної безпеки були передані на розгляд військовим трибуналам, у країні мали місце репресії та фальсифікація матеріалів досудового слідства. Тому період 1950-х років характеризувався намаганнями відновити, перш за все, законність у діяльності органів досудового слідства й суду.

Таким чином, розвиток кримінального процесуального законодавства наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. відображав наміри держави усунути риси кримінального процесу «сталінського періоду» та певним чином його лібералізувати. У 1954 р. слідчі відділи міліції було реорганізовано у відділи дізнання, які виконували тільки функцію розслідування злочинів, тому фактично дізнання не

відрізнялось від слідства, замінюючи одне одного. У зв'язку з цим актуалізувалися та поширювалися ідеї організаційної перебудови судочинства та розслідування відповідно до нових демократичніших принципів.

Подальший розвиток інституту слідчих, був пов'язаний з прийняттям 25 грудня 1958 року «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Основи стали базою, на засадах якої в союзних республіках створили нові КПК, та сформулювали ідею єдності правоохоронних органів держави у боротьбі зі злочинністю: суд, прокурор, слідчий та орган дізнання були ланками одного ланцюга, пов'язані між собою спільністю завдань та основоположними принципами. На території України послідуєчий КПК було затверджено 28 грудня 1960 року, та введено в дію з 1 квітня 1961 р. До нього у відповідні розділи були без змін включені всі норми Основ 1958 р., окремі правові норми раніше прийнятого кримінального процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики [208].

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 06 квітня 1963 р. «Про надання права здійснення попереднього слідства органам охорони громадського порядку» надав права провадження досудового слідства органам внутрішніх справ, у складі яких були створені слідчі підрозділи. Це було зроблено «в зв'язку зі сформованою криміногенною ситуацією й перевантаженістю слідчого апарату органів прокуратури, з огляду на успішне проведення дізнання й великий практичний досвід провадження невідкладних слідчих дій органами внутрішніх справ». Відповідно до ст. 102 КПК (зі змінами, внесеними в 1963 р.), органи досудового слідства виглядали наступним чином: слідчі прокуратури, органів внутрішніх справ і органів державної безпеки [116]. Статтею 67 КПК 1960 р. було передбачено, що слідчий оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що

ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і «соціалістичною правосвідомістю». Необхідно відзначити, що на відміну від раніше діючого законодавства до суб'єктів, які здійснюють оцінку доказів, було віднесено не тільки суд, але й вперше слідчого та особу, яка проводить дізнання. Між тим, у реальності таке повноваження слідчого не мало відповідних гарантій, зокрема, КПК 1960 р. (первинна редакція) не передбачав право слідчого оскаржити вказівки прокурора до суду. Лише в 1966 р. у Кодексі знайшли своє закріплення додаткові гарантії процесуальної самостійності слідчого у вигляді надання йому права подати скаргу прокуророві вищого рівня з письмовим викладом своїх заперечень у разі незгоди з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду, про закриття справи [257, с. 53]. Поряд із цим, в організаційному плані, з 1970 р. після утворення слідчого апарату в органах внутрішніх справ сформувалася і система слідчих відділень, відділів і управлінь, які були структурними підрозділами органів внутрішніх справ та здійснювали слідство у справах загального спрямування.

Ефективність роботи слідчих, як вказує А. П. Чернега, суттєво зросла після утворення чергових частин у підрозділах міліції. Останні забезпечували доставку на місце злочину оперативних і слідчих працівників, які збирали, аналізували, оцінювали докази й інформацію одразу після його виявлення, що нерідко сприяло розкриттю злочинів у найкоротші строки [254, с. 213; 255].

Варто додати, що в ст. 114 КПК 1960 р. було закріплено повноваження слідчого, зокрема: «При провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом

передбачено отримання санкції прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення».

Таким чином, слідчий отримав право приймати всі рішення самостійно, включаючи рішення про порушення або про відмову в порушенні кримінальної справи; про затримання підозрюваного, обрання більшості запобіжних заходів; про притягнення як обвинуваченого, про закінчення попереднього слідства тощо. При цьому на нього покладалася повнота відповідальності за законність і обґрунтованість прийнятих рішень. Відповідно до початкової редакції КПК 1960 р. санкція прокурора була необхідна у випадках: 1) взяття обвинуваченого або підозрюваного під варту (ст. ст. 106, 157); 2) відсторонення від посади (ст. 147); 2) проведення виїмки документів, які містять відомості, що становлять державну таємницю (ч. 3 ст. 178); 4) проведення обшуку (ч. 3 ст. 177); 5) накладення арешту і виїмки поштово-телеграфної кореспонденції в поштових установах зв'язку (ст. 187). Отже, з прийняттям кодексу 1960 р. вперше почала простежуватись спроба пошуку оптимального балансу між процесуальною самостійністю слідчого та прокурорським наглядом [257, с. 52]. Особливо слід підкреслити, що серед перелічених першочергових завдань, що ставились перед органами досудового розслідування, чільне місце було виділено своєчасному і обґрунтованому прийняттю слідчими рішень у кримінальних справах.

Шостий етап – період незалежної України (з 24 серпня 1991 р. – дотепер) – «сучасний».

Спочатку шляхи реформування кримінального процесу було схвалено Концепцією судово-правової реформи в Україні, прийнятою Верховною Радою України від 28 квітня 1992 року [102] та закріплено в Конституції України у 1996 році [100], положення якої в подальшому стали фундаментом для законодавчого забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі.

Звернемо увагу на те, що 12 вересня 1991 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про правонаступництво України» [188]. У ст. 3 цього законодавчого акту було передбачено, що закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності [188]. Саме тому ведення кримінального провадження (кримінальних справ) врегульовували положення КПК України 1960 року з подальшими змінами й доповненнями.

В цілому, витоками нормативно-правового закріплення діяльності правоохоронних органів стали Конституція України, закони України «Про міністерства і державні комітети УРСР», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Службу безпеки України» та інші. Як вже було зазначено, після прийняття Конституції України [100] були закладені підстави для проведення суттєвих змін, що визначали всю побудову кримінального процесу і розподіл повноважень між слідчим, прокурором і суддею. Водночас ці зміни так і не відбулися аж до 2001 р. Протягом 1996–2000 рр. було визначено, що за згодою прокурора слідчий міг застосувати заставу (ст. 154-1). У 1998 році посаду слідчого було запроваджено в органах податкової міліції і відповідно змінено підслідність слідчих інших органів. У 2000 р. слідчі набули повноважень щодо застосування заходів забезпечення безпеки осіб (ст. 52-1) та у зв'язку з цим було висунуто нові вимоги до оформлення протоколу за участю такої особи (ст. 85).

Безумовно, головною подією на сучасному етапі становлення та розвитку інституту слідчих (органів досудового розслідування) в Україні було прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу (КПК України), який вступив у дію 19 листопада 2012 року, де у ст. 40 законодавцем було визначено

повноваження слідчого у кримінальному провадженні, а в ст. 40-1 – дізнавача [112]. Після прийняття КПК України, діяльність слідчих підрозділів, як і взагалі специфіка роботи слідчого, радикально змінилась. Це пов'язано з тим, що було змінено побудову правовідносин на стадії досудового розслідування. Відтепер слідчий, так само, як і прокурор, був віднесений до сторони обвинувачення. Дізнання стало формою досудового розслідування і здійснюється не окремими органами, а слідчими, але з деякими відмінностями у порівнянні із досудовим слідством. Слідчий став процесуально підпорядкованим прокуророві, оскільки останній здійснює процесуальне керівництво, а в адміністративному плані – керівнику органу досудового розслідування. У зв'язку з тим, що запроваджено нового суб'єкта – слідчого суддю, більшість дій слідчого, які обмежують конституційні права учасників кримінального провадження, потребують його дозволу. Рішення, дій чи бездіяльності слідчого можуть бути оскаржені до слідчого судді або суду, що призводить до покладення на слідчого додаткових обов'язків, пов'язаних із особистою участю та наданням матеріалів для здійснення розгляду такої скарги. Тобто, фактично процесуальну самостійність слідчого було суттєво звужено за рахунок впровадження більш всеохоплюючого судового контролю, а також здійснення процесуального керівництва прокурора [257, с. 63].

Нині, відповідно до ст. 38 КПК України, органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

г) органів Державного бюро розслідувань (ДБР);

2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (НАБУ);

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України (БЕБ) [112].

Окрім КПК України, питання правового статусу слідчого частково визначені законами України «Про Національну поліцію» [184], «Про прокуратуру» [189], «Про Державне бюро розслідувань» [180], «Про Національне антикорупційне бюро України» [183]. На прикладі окремих правоохоронних органів зазначимо, що до складу органів досудового розслідування було включено підрозділи детективів та підрозділи внутрішнього контролю НАБУ, визначено їх підслідність та особливий кримінальний процесуальний статус, у зв'язку з чим ч. 1 ст. 38 КПК України було доповнено пунктом 2 [183]. Так, вперше в історії теорії та практики кримінального процесу України з'явився новий учасник кримінального провадження – детектив [60, с. 14].

Таким чином, дослідження історичних (правових) документів, дає змогу констатувати, що інститут органів досудового розслідування (процесуальної та розшукової діяльності слідчих) в Україні, поступово спочатку увійшов в норми звичаєвого права, а потім, із виникненням держави та права, розвитком її правової системи, отримав законодавчу імплементацію в кримінально-процесуальних нормах.

Аналіз генезису законодавства України дає змогу зробити висновок, що вперше процесуальна діяльність слідчого найбільш повно (з огляду на попередні редакції кримінального процесуального законодавства) визначилась до кінця XX ст., а так само, визначилося коло його повноважень і обов'язків. У різні періоди, слідчі (правоохоронці) вважалися основними учасниками виконавчої діяльності держави. До КПК України за останніх декілька років також було внесено низку істотних змін і доповнень щодо діяльності органів досудового розслідування. Тому процес становлення та розвитку

слідчої діяльності не можна вважати завершеним, тим паче, що БЕБ по суті тільки розпочало свою діяльність, ДБР завершує формуватися, органи досудового розслідування Національної поліції України, НАБУ знаходяться на стадії розвитку, виробляють практики взаємодії тощо. На нашу думку, це лише підтверджує факт необхідності подальшого суттєвого вдосконалення та доведення до відповідності сучасним викликам у безпековому та криміногенному секторі норм кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення дієвості кримінального провадження та досліджуваного нами питання [81, с. 234–239; 88, с. 149–151].

1.3. Поняття та структура процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі

Протидія злочинності вимагає ефективного функціонування системи кримінальної юстиції у державі, двоєдиним призначенням якої є реагування у кримінально-процесуальній формі на вчинені кримінальні правопорушення та дотримання при цьому належної правової процедури, важливість якої підкреслена формулюваннями ст. 2 КПК України. Це забезпечується, з одного боку, наявністю системи органів кримінальної юстиції та правозахисник інституцій, з іншого – чіткою регламентацією їх діяльності, яка повинна відповідати реальному стану розвитку громадянського суспільства, держави, своєчасно реагувати на потреби правореалізаційної практики.

КПК України визначає дві сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений,

виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ст. 3 КПК України) [112]. Кожен суб'єкт кримінального провадження займає встановлене законом процесуальне становище, має певне коло процесуальних прав і відповідних юридичних обов'язків, та реалізуючи їх, здійснюючи ті або інші процесуальні дії, бере активну участь в кримінально-процесуальній діяльності [94, с. 13–14]. Однак, саме процесуальна активність слідчого є саме тією запорукою для з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування і для подальшого прийняття судом законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Поняття «процесуальний статус слідчого» або «правовий статус слідчого» широко використовується в науковій та навчальній літературі. Часто у вказаних поняттях «статус» замінюють терміном «положення» або «становища». Тому, перш ніж приступити до розробки пропозицій з його удосконалення, слід дати визначення цього поняття, пояснити його структуру, визначити складові елементи, розібратися в співвідношенні правового і процесуального статусу, обумовити, чи змінюється значення поняття, коли замість терміну «статус» вживається «положення».

Власне термін «статус» (лат. status – стан, становище) означає певний стан чого-небудь; зі спрощеної точки зору статус об'єкта або суб'єкта – це його стан або позиція, ранг у будь-якій ієрархії, структурі, системі [213, с. 45]. Відповідна термінологія у юридичній літературі є однією із базових (фундаментальних), оскільки дає можливість, по-перше, визначити місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, по-друге, визначити їх права та обов'язки по відношенню до інших суб'єктів.

Поняття «структура» (від лат. *structura*) означає будову, розташування, порядок. Це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних якостей при різних зовнішніх та внутрішніх змінах [247, с. 15]. Це стосується й слідчого, кримінальний процесуальний статус котрого складає певну структуру.

Щодо поняття «процесуальний», то воно пов'язано з особливістю регламентації відповідних норм. Так, регламентація відбувається у межах дії КПК і рамках діяльності кримінально-процесуальних правовідносин. Важливим є те, що слідчий є суб'єктом кримінального провадження, до того ж саме, уповноваженим суб'єктом, отже, його діяльність має відповідати завданням кримінального провадження, більш того, як уповноважений суб'єкт він має нести відповідальність, якщо його процесуальна діяльність не відповідатиме встановленим вимогам. Зокрема, ч. 1 ст. 372 КК України (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності) передбачає кримінальну відповідальність за «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою», що явно корелюється з таким завданням кримінального провадження: «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений». Поряд із цим, ст. 374 КК України (порушення права на захист) передбачає кримінальну відповідальність за «недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею» [108], що явно корелюється із завданням кримінального провадження: «щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [205, с. 169].

Звернемо увагу на тому, що етимологічне значення поняття «слідчий» загалом походить від слова «слід» та має безпосереднє відношення до таких, як «досліджувати», «розслідувати», «переслідувати», «слідство» [23]. Водночас, до прийняття КПК 2012 року у законодавстві було відсутнє поняття «слідчий».

Нині, відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу БЕБ, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [112]. При цьому у кримінальному процесуальному законодавстві України бракує визначення поняття «детектив», не визначено належним чином і змістовність його діяльності. Таке процесуальне положення означеного суб'єкту призводить до складнощів реалізації повноважень [26, с. 50].

На цю проблему вказує і В. І. Чечерський. Він стверджує, що окрім технічного закріплення назви «детектив» шляхом доповнення відповідних положень кримінально-процесуального законодавства, будь-яких інших власне системних змін не запропоновано [259, с. 146]. Хоч законодавець певною мірою і прирівнює детектива до слідчого в розумінні п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України, однак не ототожнює їх [25, с. 107].

Слідчого віднесено до обов'язкових владних суб'єктів кримінального провадження, які діють лише у єдиній, початковій його стадії, що йменується «досудовим розслідуванням» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Невід'ємними атрибутами досудового розслідування є:

- 1) чітко визначене законом коло державних органів (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, співробітник оперативного підрозділу, слідчий суддя);

2) вичерпний перелік кримінальних процесуальних повноважень кожного з цих органів;

3) наявність осіб, які захищають свої або представлені інтереси у кримінальному провадженні і їх правомочності (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник-адвокат підозрюваного, обвинуваченого, законні представники підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, представники-адвокати потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача);

4) наявність осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні (заявник, свідок, перекладач, спеціаліст, експерт, поняті, представники підприємств, установ, організацій);

5) неухильне додержання всіма владними суб'єктами досудового розслідування встановленого законом порядку і правил проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [141, с. 54–57].

Сутність, призначення і межі слідчої діяльності визначені ст. 215–216 КПК України, а повноваження визначаються ст. 40 та іншими статтями КПК України. Так, будучи учасником процесуальної діяльності, слідчий у кримінальному процесі має визначене законом процесуальне становище. Для аналізу останнього часто використовують словосполучення «правовий статус», яке визначає положення суб'єкта у правовідносинах [63, с. 413].

На думку Ю. С. Шемшученка, юридичний статус є правовим становищем (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи [273]. У цьому контексті, варто додати, що правовий статус органів досудового розслідування визначається нормами КПК, а також відповідними спеціалізованими нормативно-правовими актами. Так, 2 липня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Національну поліцію» [184], яким реформовано органи міліції в органах МВС України.

25 жовтня 2014 р. у газеті «Голос України» № 206 опубліковано Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII від 14 жовтня 2014 р. [183]. Згідно з цим Законом НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його компетенції, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. Варто зазначити, що відповідно до ст. 5 цього Закону систему НАБУ складають: центральне і територіальні управління, які є юридичними особами публічного права. Центральне управління Національного бюро безпосередньо здійснює покладені на Національне бюро завдання, координує та контролює діяльність територіальних управлінь. Систему НАБУ очолює Директор Національного бюро, який безпосередньо керує Центральним управлінням Національного бюро. У структурі органів НАБУ створюються слідчі, оперативні та інші підрозділи. Водночас, як вже було зазначено, повноваження детектива НАБУ чітко не регламентуються ані в КПК України, ані в Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. [183]. У ст. 16 та 17 вказаного Закону названо лише права та обов'язки НАБУ, які не можна ототожнювати з правами та обов'язками детективів цього правоохоронного органу, оскільки до його складу окрім детективів входять і інші категорії працівників, наприклад, оперативні працівники.

14 жовтня 2014 року був прийнятий новий Закон України «Про прокуратуру» [189], який визначив правові засади організації і діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, а також систему

прокуратури України. Цей Закон також не передбачає проведення прокуратурою досудового слідства у кримінальних провадженнях. Слідчі підрозділи зберігались в структурі органів прокуратури до того моменту, як почало свою діяльність ДБР.

12 листопада 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Державне бюро розслідувань» [180]. Він визначив повноваження ДБР, встановлено особливості одержання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, структуру і чисельність ДБР, порядок призначення Директора та його заступників, повноваження Директора, обмеження щодо працівників ДБР, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, соціальний, правовий захист та відповідальність працівників, взаємодія ДБР з іншими державними органами, особливості демократичного цивільного контролю за діяльністю ДБР, забезпечення прозорості діяльності ДБР.

На відміну від детективів слідчі ДБР уповноважені розслідувати не лише корупційні кримінальні правопорушення. Хоча до їх підслідності відносяться злочини вчинені службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю НАБУ [112].

Короткий порівняльний огляд повноважень підрозділу детективів НАБУ і слідчого підрозділу ДБР, проведений О. В. Головкіним [43, с. 29], дозволяє виділити наступні спільні та відмінні риси в їх статусі:

по-перше, обидва правоохоронні органи є структурами антикорупційного спрямування;

по-друге, ДБР додатково визначається як орган адміністративної юрисдикції, уповноважений на здійснення адміністративного

провадження щодо визначеного кола суб'єктів, в той час, як у Бюро така компетенція відсутня;

по-третє, підслідність ДБР поширюється, крім безпосередньо корупційних злочинів, також і на злочини, вчиненні із застосуванням катування і пов'язані з ними.

Поряд з цим в Україні прийняті і діють закони про статус певних осіб, наприклад: Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [191], Закон України «Про статус народного депутата України» [190] та ін. Водночас до цього часу не введено в дію жодного закону, який би визначив статус слідчого, що, з одного боку, підтверджує актуальність нашого дослідження, а з іншого – ускладнює вирішення поставлених завдань.

Відмітимо, що Н. М. Оніщенко визначає правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціального середовища, а й характеризують реальну взаємодію держави та особи [147, с. 366].

На думку М. В. Кравчука, правовий статус особи можна визначити як сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене у чинному законодавстві та інших формах права [104, с. 86].

Деякі правники та науковці стверджують, що правовий статус – це сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [170, с. 225].

Загалом «статус», «положення» і «становища» є словами-синонімами, незалежно від галузі їх застосування, тобто вони рівнозначні за змістом і відрізняються лише морфологічним походженням. Поряд із загальними правами та обов'язками, притаманними кожному конкретному суб'єктові кримінального процесу, існують права та обов'язки, що їх конкретизують або доповнюють залежно від соціального (наприклад, громадянин іншої країни), службового (наприклад, Президент, депутати), вікового (наприклад, неповнолітні) становища особистості в суспільстві. Кримінально-процесуальне право, дія його норм, що містять правила процесуальної поведінки, розраховане не на будь-яких осіб взагалі, а лише на певних конкретно визначених осіб – на суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. Їх участь у провадженні обумовлено або приналежністю до певних органів державної влади (їх посадові особи), або ситуацією, передбаченою гіпотезою відповідної норми КПК України [94, с. 14].

Розглядаючи співвідношення таких категорій, як «процесуальний статус» і «правовий статус», ми можемо зробити висновок, що вони відносяться один до одного, як частка до цілого. Правовий статус будь-якого суб'єкта є не що інше, як положення цього суб'єкта, врегульоване правовими нормами. Більшість науковців погоджуються з тим, що основу правового положення (статусу) особистості складають її права та обов'язки. Але, якщо одні виступають за вузьке тлумачення правового статусу (лише права та обов'язки) [16, с. 66], то інші – включають до його змісту й інші елементи.

У теорії держави та права за характером правового регулювання виділяють загальний, галузевий і спеціальний види правового статусу особи. Загальний правовий статус визначається нормами всіх галузей права, галузевий – конкретної галузі права, а спеціальний – нормами спеціального законодавства (наприклад, правовий статус осіб,

потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи) [265, с. 44–45]. Саме тому процесуальний статус слідчого є частиною, галузевим видом правового статусу цієї службової особи, що врегульована кримінальними процесуальними нормами.

Як відомо, права, свободи та обов'язки визнані багатьма вченими як складові елементи правового статусу особи, проте в публікаціях, присвячених характеристиці та проблемам удосконалення правового статусу конкретного суб'єкта права (судді, адвоката, підозрюваного та ін.), в структуру правового статусу автори додають ряд інших елементів. Так, П. В. Хотинець вважає, що поняття «статус адвоката» охоплює: а) права та обов'язки адвоката; б) відповідальність; в) гарантії діяльності [248, с. 10]. І. В. Бойко, розглядаючи правовий статус громадян у сфері виконавчої влади, додає до прав, свобод і обов'язків такий елемент, як гарантії здійснення даних прав і свобод [17, с. 8]. На думку М. В. Джиги, до системи правового статусу громадянина відносяться: громадянство, правосуб'єктність, права та обов'язки, завдання (компетенція), законні інтереси, функції, принципи діяльності, юридична відповідальність, гарантії безпеки, правовідносини, наявність відповідних правових норм, без яких не може вестися мова про правовий статус особи [55, с. 77]. А. Н. Куліш розуміє під правовим статусом державного службовця «сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заохочень, відповідальності, встановлену законодавством і гарантовану державою» [117, с. 46].

У публікаціях, щодо проблематики органів досудового розслідування, можна зустріти і такі словосполучення, як «більш низький статус», «високий», чи «аналогічний» [230, с. 156; 227], тобто, при порівнянні двох різних процесуальних фігур (слідчого та прокурора або слідчого та судді) порівнюється саме їх правове, процесуальне чи соціальне положення.

На думку окремих науковців, законодавча дефініція поняття «слідчий» містить у собі вказівку на наступні ознаки: по-перше, це службова особа; по-друге, ця зазначена службова особа відноситься до чітко визначеного відомства; по-третє, основним завданням особи слідчого є здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень в межах своєї компетенції. Таким чином, слідчий – це службова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні [157, с. 29–32].

На думку, О. Литвинчук, процесуальний статус слідчого – це система закріплених у кримінально-процесуальному законі функцій, прав і обов'язків, процесуальних гарантій діяльності та відповідальності слідчого за порушення норм цього закону, що відображає його фактичне положення у взаємовідносинах з іншими учасниками кримінального процесу в ході провадження досудового слідства [122].

Як зазначають вчені-процесуалісти, більшість прав слідчого одночасно є його обов'язками, або ж стають такими при розслідуванні конкретного кримінального правопорушення. Свої права та обов'язки в кримінальному судочинстві слідчий здійснює в процесі виникнення, зміни та завершення правовідносин з іншими особами (обвинуваченими, свідками, потерпілими та ін.), котрі також є суб'єктами певних прав та обов'язків [129].

На думку О. О. Кіпера та О. О. Лисецького, в законі закріплені можливості слідчого, які дозволяють йому вільно і самостійно визначати характер своєї поведінки на досудовому слідстві з метою найбільш успішного виконання покладених на нього задач. Але також закріплені його обов'язки, які визначають йому необхідність такої поведінки, яка реалізує його призначення в державному механізмі. Автор розкриває зміст повноважень як систему, що включає

правовідносини, в яких одна зі сторін – слідчий, а також дії та правові акти, в яких слідчий реалізує свої права та обов'язки [94; 120].

Виникає закономірне питання про те, чи достатньо для розкриття поняття «процесуальний статус слідчого» використовувати тільки визнані більшістю наукових співробітників елементи. Звернемо увагу на те, що свободи – це можливості «вільної» (активної чи пасивної) поведінки (діяльності) людини і громадянина в суспільстві та державі, передбачені Конституцією, іншими законами держави [265, с. 441–442]. Тобто, свобода, в юридичному розумінні цього слова, – це і є право особи здійснювати без особливих обмежень будь-які дії, вибирати по своїй волі тип особистої поведінки в тій чи іншій сфері суспільних відносин. Тому цей структурний елемент належним чином підходить для характеристики загального статусу людини (особистості) в демократичній країні, підкреслюючи основоположний принцип: «Дозволено все, що не заборонено законом». Службова особа, зокрема слідчий, зобов'язаний діяти, лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [100]. У зв'язку з цим включення у відповідний статус елемента «свободи» буде, по-перше, не зовсім коректним, а по-друге, за своєю суттю воно буде повністю співпадати з таким елементом, як «права» [95, с. 24; 109, с. 23]. При цьому, допускання у кримінальному процесі можливості появи «вільних» прав, тобто формулювання учасниками досудового розслідування «прав для себе» не можна розглядати як прояв дії принципу «дозволено все, що не заборонено». Бо слідчий та інші уповноважені учасники розслідування будуть стикатися з непрогнозованими варіантами поведінки інших учасників. А спосіб реагування на таку поведінку не регламентований (та й не може бути регламентований) законом. Саме тому законодавець, регламентуючи права заінтересованих учасників кримінального провадження, після формулювання переліку прав змушений вживати такі словосполучення

як «реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом» (ч. 1 ст. 20 КПК України); «мають також інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом» (ч. 5 ст. 42, ч. 6 ст. 64-1 КПК України) [253, с. 37].

Разом із цим, між процесуальними функціями учасника кримінального провадження, а також його правами та обов'язками існує нерозривний зв'язок. З одного боку, функція (функції), що виконується учасником кримінального процесу, визначає коло тих прав та обов'язків, якими цей учасник повинен володіти. З другого боку, саме права та обов'язки встановлюють напрямок діяльності, а отже, і визначають характер здійснюваних процесуальних функцій.

Саме тому, очевидно, що у структуру поняття «процесуальний статус слідчого» необхідно включити елемент «процесуальні функції». Відповідна точка зору висловлювалася й раніше відомими вченими-процесуалістами. Зокрема, С. А. Альперт, зазначав, що кримінально-процесуальна функція – це об'єктивна категорія, яка відображена в діючому законі і визначає процесуальний статус суб'єкта, що її здійснює [3, с. 10–11]. Серед багатьох значень поняття «функція», які наводяться в тлумачних та енциклопедичних словниках, найчастіше зустрічаються визначення «робота, діяльність, круг обов'язків, роль, значення, призначення» [23, с. 1255]. З точки зору діяльнісного підходу, функція – це та діяльність, той вплив, що повинна здійснювати та чи інша система (держава, державний орган, громадськість тощо), щоб вирішити поставлені перед нею завдання, досягти своїх цілей [160, с. 27; 145, с. 113].

Підтримуючи зазначену позицію, Л. В. Карабут з цього приводу розмірковував, що термін кримінальної процесуальної функції застосовується для характеристики не окремих процесуальних дій або ролі того чи іншого суб'єкта, а більш широкого та змістовного поняття, яким є саме напрямок процесуальної діяльності. У даному випадку мова

йде не про будь-які напрямки, а ті які є основними, котрі у своїй сукупності безпосередньо і в концентрованій формі виражають сутність кримінального судочинства, сприяє реалізації його задач [77, с. 109–115]. Важко не погодитися з дослідником, у тому, що лише основні напрями кримінальної процесуальної діяльності, що показують природу кримінального провадження можна визнавати кримінальними процесуальними функціями.

Відповідно до ст. 39 КПК України, організація досудового розслідування покладається на керівника органу досудового розслідування, який уповноважений:

- 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

- 2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

- 3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

- 4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

- 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

- 6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого, тощо [112].

У свою чергу, КПК України наділяє слідчого основним повноваженням в межах компетенції, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17, ч. 1 ст. 3 КПК України) [112].

У широкому розумінні засобами кримінального процесу, як визначає М. А. Погорецький, є все те, за допомогою чого забезпечується отримання його результату, а саме: принципи (засади), процесуальна форма, процесуальні гарантії, процесуальні дії тощо, а у вузькому розумінні засобами кримінального процесу є процесуальні, у тому числі й слідчі дії [164, с. 187]. Відповідні кримінальні процесуальні повноваження необхідно поділи на групи, зокрема:

1) повноваження, пов'язані із рухом кримінального провадження (початок досудового розслідування, об'єднання кримінальних проваджень, виділення матеріалів досудового розслідування, зупинення та відновлення досудового розслідування, закінчення досудового розслідування);

2) загальні повноваження, пов'язані із здійсненням досудового розслідування (оцінка доказів; отримання показань; розгляд клопотань під час досудового розслідування, заявлених стороною захисту, потерпілим і його представником; дотримання строків досудового розслідування, повідомлення про підозру, зміна повідомлення про підозру, розшук підозрюваного, відкриття матеріалів іншій стороні; складання обвинувального акту і реєстру матеріалів кримінального провадження; продовження строку досудового розслідування; ініціювання спеціального досудового розслідування; оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора);

3) повноваження, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження (виклик слідчим, прокурором; привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від

посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; запобіжні заходи; затримання особи без ухвали слідчого судді);

4) повноваження, пов'язані із проведенням СРД та НСРД (допит; пред'явлення особи для впізнання; пред'явлення речей для впізнання; проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; проникнення до житла чи іншого володіння особи; обшук; огляд; слідчий експеримент; освідчування особи; доручення про проведення експертизи; отримання зразків для експертиз; аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденції; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; використання конфіденційного співробітництва);

5) повноваження щодо міжнародного співробітництва (підготовка запиту про міжнародну правову допомогу).

Таким чином, основне завдання досудового розслідування полягає у всебічному, повному і неупередженому матеріально-пошуковому дослідженні обставин вчиненого чи підготовленого кримінального правопорушення. Таке дослідження здійснюється слідчими шляхом відновлення (реконструкції) події минулого у спеціальному документаційному угрупованні – матеріалах досудового розслідування [78, с. 26–32].

Отже, змістом досудового розслідування є діяльність слідчих з: виявлення і закріплення матеріальних слідів кримінального правопорушення; пошуку інших джерел доказування, в яких можна отримати і процесуально закріпити докази, що в них містяться; встановлення всіх учасників вчиненого кримінального правопорушення (виконавців, організаторів, підбурювачів, посібників); виявлення мотивів протиправної діяльності означених учасників кримінального правопорушення; визначення характеру і розміру завданих кримінальним правопорушенням збитків (моральної, фізичної, майнової та іншої, передбаченої певною нормою кримінального закону, шкоди); встановлення всіх обставин, які викривають чи виправдовують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують її покарання; надання належної правової оцінки всім зібраним доказам; прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (початкових, проміжних, кінцевих) [225, с. 651].

Для розмежування компетенції слідчих, у кримінальному провадженні встановлюється підслідність, яка визначається як сукупність встановлених законом юридичних ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до відання певного органу досудового розслідування. Тож компетенція конкретного слідчого визначається його приналежністю до конкретного слідчого підрозділу та положеннями ст. 216 КПК України, яка визначає підслідність цього слідчого підрозділу. Всі органи досудового розслідування, визначені ст. 38 КПК України користуються однаковими повноваженнями, за виключенням особливостей щодо підслідності. Підрозділи детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, включено до загальної системи органів досудового розслідування, а їх начальники та службові особи набули процесуального статусу керівників органу досудового розслідування та

слідчих (пункти 8 та 17 ст. 3 КПК), тому під слідчими ми повинні розуміти відповідно і детективів НАБУ [94, с. 25].

При цьому, якщо звернутися до КПК України, що передбачає визначене коло прав слідчого, ми не побачимо нормативного механізму, що гарантував би слідчому безперешкодне здійснення всіх цих прав. Достатньо велику кількість норм, що регламентують порядок провадження слідчих і інших процесуальних дій, позбавлено санкцій, що застосовувалися б до учасників процесу, які порушують такий порядок. Так, наприклад, на законодавчому рівні належним чином не передбачена відповідальність для співробітників оперативних підрозділів, які не виконали доручення чи вказівки слідчого і не існує юридичної відповідальності для осіб, що відмовилися брати участь у ролі понятих на запрошення слідчого тощо. Всі ці аспекти істотно впливають на роботу органів досудового розслідування. Також ускладнюють його діяльність і службовий тиск та не завжди об'єктивне процесуальне керівництво прокурора.

Загалом КПК України визначає слідчого як процесуально самостійну фігуру, наділену повноваженнями для прийняття процесуальних рішень в кримінальному провадженні, визначення напрямку слідства, обрання процесуальних засобів для забезпечення повноти розслідування. Підтримуємо О. В. Бауліна, який розглядає процесуальну самостійність слідчого з одного боку, як положення досудового слідства, що дозволяють слідчому самостійно приймати рішення і проводити слідчі дії у розслідуваних ним кримінальних справах, а з іншого – як процесуальний інститут, спрямований на врегулювання відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією слідчим своїх процесуальних повноважень [12, с. 26].

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення

слідчого (ч. 5 ст. 40 КПК України). Це правило є абсолютно необхідною умовою ефективності слідчої діяльності, проте воно носить більш декларативний характер, аніж реально характеризує процесуальне становище слідчого на досудовому провадженні. Аналіз нормативної регламентації повноважень слідчого свідчить, що вони досить обмежені у плані самостійності, реалізація більшості з них вимагає рішення прокурора або його погодження та дозволу слідчого судді, тощо [94, с. 33]. На наш погляд, при розробці норм, що регламентують процесуальний статус слідчого, не можна залишати без уваги той факт, що ця особа діє від імені і в інтересах держави та суспільства. Водночас, у правовідносинах особа, яка перебуває на посаді слідчого, діє не лише як посадова особа, а й як громадянин України. Зокрема, за вчинені протиправні діяння слідчого як громадянина держави може бути притягнуто до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності на загальних підставах. Окрім цього, слідчий несе дисциплінарну відповідальність, яка здебільшого є наслідком невиконання або неналежного виконання покладених на нього процесуальних обов'язків. У розвинутій демократичній країні діє принцип взаємної відповідальності як громадянина перед державою, так і держави перед громадянином. Із цього випливає, що в законодавстві необхідно закріпити не тільки відповідальність учасників кримінального процесу, але й належно диференціювати ступінь відповідальності слідчого за ті порушення, які він може допустити в ході кримінального провадження. У цьому аспекті, відповідальність слідчого є невід'ємним елементом його статусу.

Варто додати, що слідчі не можуть бути членами політичних партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичну мету. Їм заборонено займатися будь-якими видами іншої оплачуваної (крім викладацької, наукової, творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики у сфері спорту) та

підприємницької діяльності, а також організовувати страйки або брати в них участь. На слідчих поширюються вимоги й обмеження, встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» [112].

Наступним, важливим елементом процесуального статусу слідчого є гарантії процесуальної діяльності. Відмітимо, що у юридичній літературі гарантії розглядають як систему умов, засобів і способів, що уможлиблюють реалізацію, упровадження або охорону того чи іншого блага, явища або принципу [265, с. 553–555]; певні засоби, умови, способи, фактори, їхню сукупність або систему реалізації певних прав і законних інтересів [89, с. 36]. Більшість досліджень теоретичного характеру щодо визначення гарантій зазвичай пов'язані з правовим статусом особи в суспільстві та державі. Поняття «гарантії» охоплює сукупність усіх об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [265]. Слушною в цьому контексті є позиція О. Ф. Скакун, яка зазначає, що коли немає гарантій, то проголошені права й свободи набувають форми виключно «заяв про наміри» [210, с. 203], тобто стають звичайними деклараціями, які не мають практичного підґрунтя.

Кримінальними процесуальними гарантіями діяльності слідчого слід вважати встановлені нормами кримінального процесуального закону засоби, які забезпечують можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень. Відповідно до КПК України, такими гарантіями можуть бути: особиста відповідальність слідчого за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40); свобода оцінки доказів (ч. 1 ст. 94); право давати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40); право звернутися до керівника органу досудового розслідування у

випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД чи НСРД (ч. 3 ст. 40); обов'язковість виконання законних вимог та процесуальних рішень слідчого органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, службовими особами, іншими фізичними особами (ч. 5 ст. 40) [112; 120, с. 30].

Після встановлення та розгляду всіх складових елементів кримінального процесуального статусу слідчого, необхідно дати визначення зазначеного поняття, яке буде використовуватися й надалі протягом всього процесу дослідження. Отже, процесуальний статус слідчого – це *система закріплених у КПК України повноважень, обов'язків, відповідальності та гарантій діяльності службової особи органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу БЕБ, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, що відображає її фактичне положення у правовідносинах з іншими учасниками кримінального процесу під час захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.*

Виходячи із означеного поняття, можна виділити основні складові у структурі процесуального статусу слідчого:

- функція (діяльність, обов'язок, призначення) і завдання – направленість діяльності слідчого;
- компетенція і повноваження, якими наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій (функцій) і завдань кримінального провадження;
- відповідальність, яка передбачена законом (від дисциплінарної до кримінальної);

– гарантії кримінальної процесуальної діяльності (засоби, які забезпечують можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень).

Однак, доводиться констатувати, що не зважаючи на важливість діяльності слідчого, законодавець України до цих пір не прирівнює її за своєю значущістю до діяльності суддів і прокурорів, діючих у кримінальному провадженні. Це стосується не лише законодавчих і процесуальних питань, а й організаційних, матеріальних, соціально-побутових, пенсійних та інших проблем слідчої діяльності. До сьогоднішнього дня представники єдиної владної ланки з усієї системи кримінальної юстиції України – слідчі, продовжують працювати без спеціального статусного, слідчоустрійного закону. Нагальною залишається і проблема оптимізації роботи слідчих, детективів, а саме вдосконалення механізму розслідування кримінальних правопорушень з метою створення реальних умов для більш ефективної роботи [175, с. 3]. Сучасна система кримінальних розслідувань в Україні за рівнем ефективності значно поступається європейським, а українські слідчі й оперативники карного розшуку Національної поліції донині працюють за неефективною радянською системою. Такого висновку дійшли і експерти Консультативної місії Європейського Союзу із реформування сектору цивільної безпеки України [169].

З огляду на це, видається очевидним, що належним чином урегульований й деталізований, з урахуванням запропонованих у цьому дослідженні змін та доповнень, кримінальний процесуальний статус слідчого, покликаний посприяти ефективному здійсненню завдання із забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому

процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [112].

Висновки до розділу 1

1. Аналіз наукових доробків за темою дослідження дозволив зробити висновок, що питання кримінальної процесуальної діяльності слідчого були предметом досліджень у науці вітчизняного кримінального процесу за часів ще дії КПК 1960 р.

В умовах чинності КПК України 2012 р. функції слідчого розглядалися або як основні напрями його діяльності, що призводило до виокремлення незначної їх кількості (зокрема, розслідування), або як функції розглядалися усі напрями діяльності слідчого, в тому числі й ті, які не мають процесуального, а то й, взагалі, – правового, характеру (кримінологічна, виховна функція тощо).

2. Наголошено, що сьогодні, слідчий як службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу Бюро економічної безпеки, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах своєї компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень є одним із головних учасників кримінального процесу, від правового положення якого залежить ефективність кримінального провадження, що власне і пояснює прискіпливу увагу у наукових працях щодо процесуальної діяльності слідчих у кримінальному процесі. На підставі аналізу наукових досліджень вітчизняних науковців та практиків встановлено, що майже щороку з'являються монографічні праці щодо діяльності такого суб'єкта сторони обвинувачення, його функцій, повноважень, однак в умовах воєнного

стану та організаційно-структурних змін в правоохоронній системі такі дискусійні питання набувають окремого значення та розгляду.

3. Проведено аналіз нормативно-правового формування процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі з часів Київської Русі й донині, який засвідчив, що вперше процесуальна діяльність слідчого в кримінальному процесі найбільш повно сформувалась до кінця ХХ ст., а так само, встановились межі повноважень і обов'язків осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування. У різні періоди, слідчі (правоохоронці) вважалися основними учасниками виконавчої діяльності держави.

4. З'ясовано, що інститут органів досудового розслідування (процесуальної та розшукової діяльності слідчих) в Україні, поступово спочатку увійшов в норми звичаєвого права, а потім, із виникненням держави та права, розвитком її правової системи, отримав законодавчу імплементацію в кримінально-процесуальних нормах. Від ХІХ ст. вплив засади змагальності на зміст процесуального статусу слідчого поступово розширювався, однак у досудових стадіях радянського кримінального процесу така фундаментальна засада законодавчо не регламентувалася, хоча на практиці фактично існувала, оскільки, підозрюваний і обвинуваченого наділявся правом на захист, яке протягом тривалого часу здійснювалося самотійно.

5. За останні роки, КПК України зазнавав низки змін і доповнень щодо діяльності органів досудового розслідування. Зважаючи на це, процес формування процесуального статусу слідчого в кримінальному процесі не можна вважати завершеним (слідчі новоствореного БЕБ тільки розпочали свою діяльність, набір в структурні підрозділи ДБР нещодавно тільки завершився, а органи досудового розслідування Національної поліції України та НАБУ ще знаходяться на стадії розвитку й виробляють практики ефективної взаємодії тощо), що підтверджує необхідність подальшого вдосконалення та приведення у

відповідність існуючим викликам та загрозам у безпековому й криміногенному секторі норм кримінального процесуального законодавства.

6. Аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність слідчого є правозастосовчою, тобто, такою, що акумулює результати не лише дій слідчого, а й інших учасників досудового розслідування. На основі надано поняття процесуального статусу такого суб'єкта сторони обвинувачення у кримінальному процесі виділено основні структурні елементи процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі, а саме: функція (діяльність, обов'язок, призначення) і завдання (направленість діяльності слідчого); компетенція і повноваження, якими наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій (функцій) і завдань кримінального провадження; гарантії кримінальної процесуальної діяльності (засоби, які забезпечують можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень); відповідальність, яка передбачена законом за неналежне (умисно чи необережно) виконання завдань, функцій, зловживання наданими повноваженнями тощо (від дисциплінарної до кримінальної).

7. Звертається увага на те, що нагальною залишається проблема оптимізації роботи слідчих та детективів, зокрема, вдосконалення механізму розслідування кримінальних правопорушень з метою створення реальних умов для ефективної роботи, позаяк, система досудових розслідувань в Україні, за рівнем своєї результативності значно поступається європейській, а слідчі й оперативники донині продовжують працювати за неефективною, з певними відблизками, радянською системою (експертний висновок Консультативної місії Європейського Союзу із реформування сектору цивільної безпеки України). Також, у законодавстві відсутнє поняття «детектива», не визначена і належним чином залишається змістовність його діяльності. Відповідне процесуальне положення означеного суб'єкту призводить

до складнощів та різного роду труднощів в здійсненні ним повноважень.

8. Наголошується, що в Україні діють законодавчі акти про статус окремих осіб, зокрема, Закони України «Про статус народного депутата України» (1992 р.), «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р.), «Про прокуратуру» (2014 р.), «Про судоустрій і статус суддів» (2016 р.) та ін., однак, до цього часу не має такого, який би закріплював правовий статус слідчого. Тому, попри важливість процесуальної діяльності слідчого у кримінальному процесі, законодавець донині не прирівняв її за своєю значущістю до діяльності суддів, прокурорів, адвокатів у кримінальному провадженні. Потреба в прийнятті відповідного Закону пояснює головну необхідність у вирішенні не лише суто законодавчих чи інших кримінальних процесуальних питань, а й організаційно-управлінських, соціально-побутових, пенсійних тощо, що сукупно пов'язані із процесуальним статусом слідчого та становлять значний пласт проблем слідчої діяльності

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Повноваження слідчого у кримінальному процесі

Незважаючи на віднесення слідчого до сторони обвинувачення, ч. 2 ст. 9 КПК України указує на те, що слідчий зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Крім того, слідчий за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ст. 94 КПК України) [39, с. 104–105].

Дійсно, слідчий повинен збирати не тільки обвинувальні докази: у разі отримання під час проведення СРД доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну СРД в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК України) [9, с. 15; 111, с. 18; 1].

Повноваження слідчого є одним із структурних елементів кримінальної процесуальної компетенції наряду з функціями та предметом відання. Поряд із цим, поняття «кримінальна процесуальна функція» не можна змішувати з поняттям «кримінальний процесуальний обов'язок» [194]. Водночас ці поняття є тісно пов'язаними між собою. О. В. Капліна стверджує, що, «не змішуючи й не ототожнюючи кримінально-процесуальні функції з обов'язками суб'єктів кримінального судочинства, необхідно зрозуміти, що поза здійсненням конкретних процесуальних обов'язків суб'єктів кримінального судочинства категорія «функція» залишається лише ідеальною категорією, поза її реальним утіленням у життя» [111; 76, с. 40–48]. З такою категоричною позицією ученої погодитися не можна. Категорія «функція» наразі не є «ідеальною». Вона має конкретне змістовне наповнення. Принаймні, коли йдеться про функції захисту, обвинувачення, правосуддя. Більш того, функції конкретних учасників є правовими орієнтирами для формулювання їхніх обов'язків. Важко собі уявити в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві норму права, в якій поряд з обов'язком прокурора був би регламентований обов'язок суду висувати чи змінювати обвинувачення. У кримінальному процесі, побудованому за змагальною формою (в тому числі і в стадії досудового розслідування) така ситуація є неможливою. Для правозастосовників регламентація процесуальних функцій у законі означає, що, будучи віднесеними законодавцем до числа учасників кримінального провадження з тієї чи іншої сторони, чи з боку правосуддя, вони не повинні виконувати свої обов'язки у такий спосіб, який би давав підстави для висновку про вихід учасником за межі «своїх» функцій.

Шляхом виконання різних повноважень слідчий здійснює процесуальну функцію у межах визначеного процесуальними приписами предмету відання, тобто реалізує кримінальну процесуальну

компетенцію. У даному випадку мова йде не про будь-які напрямки, а ті які є основними, котрі у своїй сукупності безпосередньо і в концентрованій формі виражають сутність кримінального судочинства, сприяє реалізації його задач. З огляду на це лише основні напрями кримінальної процесуальної діяльності, що показують природу кримінального провадження можна визначати кримінальними процесуальними функціями.

Основне призначення слідчого у кримінальному провадженні є виконання виключно кримінальної процесуальної функції розслідування кримінального правопорушення, а не основоположної (загальнопроцесуальної) функції обвинувачення, покладеної ст. 131-1 Конституції України виключно на прокурора. Не випадково у ч. 1 ст. 40 КПК України прямо про це відзначається. Так, як вже було зазначено у попередньому розділі, відповідно до ст. 40, слідчий органу досудового розслідування несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Згідно зазначеної норми, слідчий уповноважений:

- починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;
- проводити СРД та НСРД у випадках, встановлених КПК України;
- доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД та НСРД;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

– приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених Кодексом;

– здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Аналізуючи положення ст. 40 КПК України, слід констатувати, що процесуальні повноваження слідчого значно звужені у порівнянні з повноваженнями, які передбачала ст. 114 КПК 1960 р. Поряд із цим, слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, залишається «відносно» самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, категорично забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. В цьому випадку варто погодитися із О. В. Бауліним у тому, що це положення має не зовсім обґрунтований вигляд, оскільки норма в законі адресована не стільки слідчому, скільки іншим особам, яким доведеться зустрічатися з постановами слідчого. Обов'язковість постанов слідчого виходить за межі процесуальної самостійності слідчого тому, що не завжди може бути безпосередньо реалізована слідчим. Слідчий реалізує в цьому випадку свою процесуальну самостійність лише шляхом винесення постанови, тобто створює правовий поштовх або юридичні підстави для виникнення чи врегулювання вже існуючих правовідносин. Відповідна реалізація постанови забезпечується зовсім іншим, не пов'язаним з процесуальною самостійністю слідчого, механізмом правового регулювання [12].

Як слушно зазначають А. О. Ляш та О. В. Баулін, межі процесуальної самостійності слідчого в чинному КПК України чітко не визначено. Водночас низка посадових осіб (керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя) мають право в порядку,

визначеному законом, втручатись у діяльність слідчого, що обмежує його процесуальну самостійність і незалежність. Так, керівник органу досудового розслідування має право відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування з власної ініціативи або з ініціативи прокурора за наявності підстав, передбачених КПК України для відводу, або в разі неефективного досудового розслідування, про що виносить вмотивовану постанову; давати слідчому письмові вказівки; погоджувати проведення СРД та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства в разі їх допущення слідчим тощо (ст. 39 КПК України) [129, с. 2]. Окрім того, законодавством врегульовано, що слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у передбаченому порядку, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Наприклад, закріпивши за слідчим виконання кримінальної процесуальної функції досудового розслідування кримінальних правопорушень (ст. ст. 40, 216 КПК України), законодавець України зобов'язує його після набуття конкретною особою процесуального статусу підозрюваного, виконувати разом з прокурором ще й кримінальну процесуальну функцію обвинувачення, покладену Конституцією України виключно на останнього. Усі ці прокурорські дії і рішення обвинувального характеру законодавець зобов'язує слідчого виконувати лише за попереднім «погодженням з прокурором» (ст. 277 та інші статті КПК України), або за прямим «дорученням прокурора» (ст. 290 та інші статті КПК України). Це ні що інше, як пряме спотворення і прокурорської, і слідчої функціональної діяльності, що таїть у собі реальну загрозу визнання подібних процесуальних дій і процесуальних рішень слідчого Європейським судом з прав людини

нелегітимними, тобто такими, що не мають юридичного значення для кримінального провадження [96, с. 11; 174, с. 79].

Однак, в цілому, формулювання повноважень у вигляді «правових обов'язок» підтримано вченим процесуалістом Л. М. Лобойко [126, с. 27–28]. Суб'єктивні юридичні права та обов'язки існують у формі правовідносин. Повноваження слідчого, які стосуються провадження ним процесуальних дій, у процесі реалізації набувають форми правовідносин активного типу: на певних осіб покладено активні юридичні обов'язки здійснення позитивних дій, а зміст суб'єктивного права полягає в можливості вимагати такої поведінки від зобов'язаної особи [47, с. 112].

Водночас, науковці звертають увагу на розгляді певного повноваження слідчого, або ряду його повноважень щодо забезпечення окремого права особи, тощо. Так, наприклад, Л. Д. Удалова вказує на окремі проблемні питання порушення кримінального провадження та пропонує закріпити положення про те, що рішення про початок досудового розслідування слідчий приймає шляхом винесення відповідної постанови [241, с. 236–237]. Крім цього, вчена наголошує, що як одне з повноважень органів розслідування і суду слід розглядати допит, у тому числі його слід розглядати як одну з форм прояву кримінального переслідування, як процесуальний спосіб формування показань, як інститут кримінально-процесуального права [243, с. 18; 242, с. 284–288].

В. В. Рогальська дослідила повноваження слідчого під час укладення угод про примирення та визнання винуватості. У результаті дослідження авторка визначила, що виходячи з аналізу норм кримінального процесуального законодавства можна визначити, що слідчий уповноважений брати участь лише під час таких етапів процесуального порядку укладення угод, як:

1) отримання процесуального статусу особами, які мають право на укладення угод;

2) ознайомлення учасників, які мають право на укладення угод, із своїми процесуальними правами та обов'язками;

3) ініціювання укладення угоди учасниками, які мають на це право.

Тоді як щодо безпосереднього укладення угоди, подання угоди до суду для її затвердження, затвердження судом угоди або відмова в її затвердженні, ухвалення вироку на підставі угоди, виконання такого вироку, слідчий повноваженнями не наділений [197, с. 273–274].

Враховуючи, що окремі повноваження слідчого містять у собі певний організаційний аспект, який не потребує професійної кваліфікації, О. О. Юхно пропонує доповнити КПК України окремою статтею, яка би встановлювала посаду помічника слідчого, на якого можна перерозподілити повноваження слідчого у частині формальних узгоджень та дозволів. Науковець обґрунтовує заявлену пропозицію значним навантаженням на слідчого, яке, зокрема, пов'язане із обов'язковим узгодженням ним основної кількості слідчих дій з прокурором, отримання дозволів в судах, на що витрачається велика кількість часу на проведення малокваліфікованої діяльності, яку міг би виконувати помічник слідчого. Вказані доповнення, на думку автора зменшать процесуальні витрати, підвищать імідж державних органів, та зокрема підрозділів досудового слідства серед населення тощо. Таким чином слідчий буде більш ефективно виконувати свої процесуальні обов'язки по захисту прав і свобод громадян, державних, колективних, громадських та інших інституцій у країні [275, с. 822].

Своєю чергою, О. О. Лисецький виокремлює, на основі аналізу повноважень слідчого з позиції їх змісту, мети і юридичних наслідків, такі групи повноважень:

- 1) повноваження з розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення;
- 2) повноваження щодо подальшого спрямування кримінального провадження;
- 3) повноваження зі збирання доказів;
- 4) повноваження щодо залучення фізичних і юридичних осіб до участі в кримінальному провадженні;
- 5) повноваження щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 6) повноваження щодо повідомлення особі про підозру й оголошення її в розшук;
- 7) повноваження щодо зупинення та відновлення досудового розслідування;
- 8) повноваження щодо вирішення по суті кримінального провадження в межах досудового розслідування;
- 9) повноваження щодо здійснення профілактики кримінальних правопорушень;
- 10) інші повноваження (наприклад, вживати заходів щодо запобігання розголошення даних досудового розслідування тощо) [120, с. 32].

Щодо інших повноважень, то як зазначає О. О. Кіпер, важливим елементом змісту процесуальної самостійності слідчого є його повноваження відстоювати (захищати) свою процесуальну самостійність передбаченими КПК засобами [94, с. 77–78].

По-перше, КПК України передбачає можливість оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора (ст. 311 КПК). По-друге, слідчому надано право на звернення до керівника органу досудового розслідування у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД чи НСРД,

який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК). Надання слідчому права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність прокурора є суттєвою гарантією незалежності слідчого під час провадження досудового розслідування [113, с. 662]. Але ця норма носить здебільшого декларативний характер. Рідко можна зустріти в практичній діяльності слідчого, який би скаржився на прокурора або коли це оскарження було б ефективним.

Своєю чергою, М. С. Городецька зазначає, що повноваження слідчого є засобом впливу на предмет відання (об'єкт) для здійснення покладеної на нього кримінально-процесуальної функції. Об'єктом впливу слідчого є суспільні відносини. При чому вплив або стабілізує положення об'єкту, тобто суспільні відносини, або переводить його в новий стан, що свідчить про динаміку правовідносин. Отже, повноваження слідчого проявляються в правовідносинах як «активного типу», так і «пасивного» типу. Оскільки слідчий наділений обов'язками щодо проведення досудового слідства, то, відповідно, певне коло осіб наділене правами вимагати від слідчого виконання цих обов'язків. Але й слідчий має певні права, здійсненню яких певні особи мають обов'язок не перешкоджати. На думку авторки, повноваження слідчого, які реалізуються у формі правовідносин активного типу (обов'язок слідчого і право осіб вимагати виконання ним цього обов'язку), стосуються проведення СРД. А повноваження слідчого, які знайшли своє відображення у правовідносинах «пасивного типу» (право слідчого, яке забезпечене покладанням обов'язку на інших осіб), пов'язані з прийняттям слідчим рішень у кримінальній справі.

На підставі вищевикладеного прийнятною є класифікація повноважень слідчого з огляду на механізм правового регулювання на повноваження:

- 1) щодо процесуальних рішень;
- 2) щодо процесуальних дій [47, с. 30–31].

С. І. Чернобаєв зазначає, що слідчий у своїй діяльності наділений низкою повноважень, одні з яких мають імперативний характер (чітко визначені у відповідній правовій нормі), а інші – відносно визначений характер, що полягає у встановленні на законодавчому рівні декількох альтернативних способів поведінки або прийняття рішень залежно від конкретних обставин провадження. Здійснення імперативних повноважень, правильне визначення меж дискреційних повноважень і їх правомірна реалізація є гарантією виконання слідчим правозабезпечувальної функції в кримінальному провадженні, а також його процесуальної самостійності [258, с. 353].

При цьому, особливість повноважень детектива полягають в декількох аспектах. По-перше, детективи – це єдині працівники правоохоронних органів, що володіють повноваженнями як слідчого, так і оперативного працівника. По-друге, детективи, зокрема, НАБУ володіють особливими повноваженнями, яких не має працівник жодного іншого правоохоронного органу. По-третє, детективи НАБУ мають особливу підслідність [26, с. 87].

Слід відмітити, що за категорією суб'єктів кримінальних правопорушень підслідність НАБУ частково співпадає з підслідністю слідчих органів ДБР. У зв'язку з цим можуть виникати проблеми при визначенні підслідності ДБР і НАБУ.

Невипадково у зауваженнях Головного юридичного управління до проекту Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16 вересня 2014 р. № 5085 наголошувалось, що ДБР мало б створюватися фактично для виконання тієї ж функції та стосовно того ж кола суб'єктів, що і НАБУ. За такої ситуації виникає питання – чи потрібно було взагалі створювати такий орган як НАБУ, і чи потрібно існування двох цих органів одночасно? [67].

Тому у п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України, яка визначає підслідність слідчих ДБР, наголошено, що ці органи здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених вказаними суб'єктами, крім випадків коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності НАБУ згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України [94, с. 32].

На нашу думку, важливе місце у кримінальній процесуальній діяльності слідчих (детективів) повинно відводитись функції запобігання кримінальним правопорушенням. З метою виконання цієї функції органи досудового розслідування уповноваженні:

- здійснювати інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень;
- взаємодіяти з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;
- надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкових до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій [183].

Однак реалізація цієї функції ускладнена низкою проблемних питань. Вони пов'язані насамперед з тим, що у КПК України 2012 р. на відміну від попереднього кримінально-процесуального закону на слідчих не покладено обов'язок щодо усунення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень у конкретному кримінальному провадженні. Водночас відсутність у КПК України обов'язку запобігати кримінальним правопорушенням суперечить ч. 1 ст. 1 КК України, згідно якої одним із основних завдань закону про кримінальну відповідальність є саме запобігання кримінальним правопорушенням.

Як наголошують вчені забезпечення правильного застосування кримінального права є призначенням кримінально-процесуального права [51, с. 212]. У зв'язку з цим, до речі, склалася ситуація, коли детективи НАБУ відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. зобов'язані запобігати злочинам, однак КПК України не передбачає механізму реалізації цієї функції [24, с. 106–112; 26, с. 96].

Однак у КПК України [112] немає спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок органу досудового розслідування виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення, і реагувати на них відповідним поданням (на зразок ст. ст. 23 та 23-1 у КПК України 1960 р.). Це обумовлено позицією ЄСПЛ у справі «Дактарас проти Литви» [246] щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов учинення кримінального правопорушення, й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням дізнавача, слідчого або прокурора, є достатньою підставою для припущення, що уповноважена особа може вважати підозрюваного або обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення, і це може бути своєрідним тиском на суд, який постановляє вирок.

Натомість варто акцентувати на необхідності віднесення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, до обставин, які підлягають доказуванню, тобто доповнення ст. 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» новим п. 8 *«причини та умови, як обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення»*. Таке закріплення запобіжних заходів у КПК України, безперечно, сприятиме стримуванню зростання злочинності й за можливості, зниження її реального рівня, шляхом усунення та нейтралізації причин і умов, що

їй сприяють, а також недопущення та припинення кримінальних правопорушень у межах наданих процесуальних повноважень на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях забезпечення кримінологічної безпеки.

При доказуванні безпосередніх причин кримінального правопорушення, необхідно встановити:

а) несприятливі умови формування особи підозрюваного, що зумовили виникнення в нього антигромадських поглядів та звичок;

б) обставини життя підозрюваного, в яких він знаходився перед учиненням кримінального правопорушення, під впливом яких у нього виник намір його вчинити.

При доказуванні безпосередніх умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід встановити недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій, службових, посадових та інших осіб, унаслідок яких стало можливим його вчинення та заподіяння шкоди.

Подання – це процесуальний акт, в якому міститься рішення суб'єкта сторони обвинувачення, котрим закінчується його правоохоронна діяльність у кримінальному судочинстві з виявлення і вжиття заходів з усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Відповідним актом на нього покладатиметься обов'язок усунути ті обставини, які сприяли вчиненню протиправного діяння, а адресати зобов'язані повідомляти в установленій законом строк про усунуті недоліки й вжиті заходи реагування. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 291 КПК України новим п. 6 «4. До обвинувального акта додається ...6) подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення», а також нормою «Стаття 291-1. Подання дізнавача, слідчого, детектива, прокурора в кримінальному провадженні

1. Дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

2. Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання.

3. У разі залишення посадовою особою подання без розгляду, орган дізнання, слідчий, детектив чи прокурор зобов'язані вжити заходів, передбачених статтями 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Обов'язковість розгляду подання та повідомлення суб'єкта сторони обвинувачення про вжиті заходи спричиняє ті правовідносини, що можуть бути використані для контролю за реальним виконанням запобіжних заходів. Однак вживання заходів з усунення причин та умов, які сприяють учиненню кримінального правопорушення, відбувається за рамками кримінального судочинства. Щодо цього важливо з'ясувати, що у запобіжній роботі залежить від такого суб'єкта, а що – ні. Така гнучка форма реагування обумовлена тим, що усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, пов'язана з цілеспрямованим регулюванням різних сторін суспільного життя. Важливо і те, що при виконанні подання між суб'єктом сторони обвинувачення і особами, яким воно адресується, будуть виникати специфічні правовідносини, обумовлені частковим характером процесуальної діяльності. Це свідчить про самотійну юридичну природу подання, як підсумкового процесуального акту [234].

Таким чином, узагальнюючи викладений матеріал, можна зазначити, що у теорії кримінального процесу існують різні погляди на класифікацію повноважень слідчого. Вчені виділяють різноманітні критерії цієї класифікації, проте не можна не погодитися, що найбільш прийнятним та наближеним до актуальних проблем практики, є розподіл повноважень слідчого стосовно проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Однак, закріплення у кримінальних процесуальних приписах повноважень слідчого стосовно здійснення кримінальної процесуальної діяльності ще не свідчить про одержання результату щодо ефективного проведення СРД та прийняття правильних кримінальних процесуальних рішень. Для досягнення високої результативності процесуальної діяльності слідчого необхідна якісна реалізація ним процесуальних повноважень [168, с. 32–40; 239, с. 121–126; 69, с. 150].

Зазначимо, що згідно з КПК України, СРД є: допит (ст. 22), пред'явлення особи для впізнання (ст. 228), пред'явлення речей для впізнання (ст. 229), пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230), обшук (ст. 234), огляд (ст. 237), слідчий експеримент (ст. 240), освідчування особи (ст. 241), експертиза (ст. 242) [112]. СРД, яку найчастіше проводять із дозволу суду, є обшук у житлі чи іншому володінні особи. Це – не лише ефективна СРД зі збирання доказів, а й суттєвий примусовий захід, який застосовують до обвинуваченого (підозрюваного), інших осіб, які мешкають або перебувають у приміщенні, де проводять обшук. З огляду на зазначене, у законодавстві закріплено правові гарантії проти незаконного та необґрунтованого проведення цього заходу [260, с. 99].

Найпоширенішими помилками, пов'язаними з проведенням обшуків, є несвоєчасність і неналежне їх проведення чи неправильне оформлення їхніх результатів. Прокурор зобов'язаний забезпечити

дотримання всіх приписів кримінального процесуального закону під час провадження обшуку. Зазначена посадова особа має передусім стежити за обґрунтованістю реалізації вказаної дії. На думку А. І. Палюха, це особливо важливо в разі проведення обшуку без ухвали слідчого судді, тобто тоді, коли не можна зволікати (найчастіше така необхідність постає саме на початковому етапі розслідування). Результати попередніх досліджень та самостійне вивчення кримінальних проваджень засвідчує, що обшук часто буває безрезультатним. Причинами цього найчастіше є несвоєчасність і некваліфіковане проведення заходу [152, с. 476–483; 120, с. 145].

Наприклад, якщо слідчий прийняв рішення про проведення СРД у невідкладних випадках, у зв'язку з чим він має право це зробити без ухвали слідчого судді, останній зобов'язаний переконатись у дотриманні слідчим, прокурором усіх норм кримінального процесуального законодавства, які регламентують порядок проведення СРД. Дискусійною залишається ситуація, коли слідчий суддя, безпосередньо визначає суб'єкта – виконавця СРД дії під час досудового розслідування, зазначаючи в ухвалі конкретне прізвище, слідчого, прокурора. Таким чином, слідчі судді опосередковано впливають на те, хто буде здійснювати досудове розслідування та процесуальні дії під час цього. Тоді як правом визначати слідчого, прокурора, уповноваженого проводити досудове розслідування (ст. ст. 36, 40, 41 КПК України), а отже, уповноваженого на проведення всіх процесуальних дій, наділені, відповідно, керівник органу досудового розслідування або органу прокуратури. На думку О. О. Лисецького, найбільш оптимальною у цій ситуації є позиція, коли слідчий суддя, визначаючи суб'єкта виконання ухвали про проведення слідчої (розшукової) дії, зазначатиме «...слідчий (прокурор), уповноважений за цим кримінальним провадженням проводити досудове розслідування», не вказуючи конкретного прізвища, ім'я та по

батькові слідчого, прокурора, на яких покладається безпосередній обов'язок виконати це рішення [120, с. 146].

Водночас О. В. Зеленюх підкреслює відсутність повноважень слідчого на те щоб самостійно визначати напрямки розслідування, проводити слідчі дії, застосовувати заходи процесуального примусу, у тому числі й запобіжні заходи, а й навіть захистити власну гідність, або залишити при собі хоча б своє внутрішнє переконання у разі незгоди з позицією прокурора, оскільки права безпосереднього оскарження вказівок прокурору – слідчого позбавляють. До того ж, і прокурора більш не обтяжують обов'язком передати справу іншому слідчому, якщо доводи, викладені у клопотанні, принесеному керівником органу досудового розслідування, виявляться для нього не переконливими (ч. 3 ст. 40 КПК України) [69, с. 150–151]. Досліджуючи повноваження і статус слідчого, О. В. Зеленюх елементами процесуальної самостійності слідчого вважає його право починати досудове розслідування, приймати процесуальні рішення у кримінальному провадженні, оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням. Гарантією забезпечення процесуальної самостійності слідчого автор визначає встановлену кримінальним процесуальним законом процедуру досудового розслідування; заборону втручання в діяльність слідчого осіб, які не мають на те повноважень; особливий порядок притягнення його до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади [69, с. 150–151].

Науковці, зазвичай, розглядають питання достатності процесуальних повноважень слідчого, або необхідності щодо їх розширення. Так, В. В. Гевко, підкреслив, що складним завданням, котре стоїть перед законодавцем, є наділення органів, що здійснюють кримінальне провадження широкими повноваженнями для досягнення ефективності кримінального процесу, але водночас запобігання

можливостям зловживання становищем чи іншим помилкам, що може потягнути порушення законну [35, с. 293].

Щодо можливості розширення повноважень слідчого слід зазначити позицію О. І. Литвинчука. У цьому контексті, передусім, необхідно позитивно відмітити закріплення у чинному КПК України приписів, згідно з якими слідчий може проводити НСРД, котрі як різновид СРД (ч. 1 ст. 246 КПК України) здійснюються з метою отримання доказів чи їх перевірки у певному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Зважаючи на право слідчого надавати доручення оперативним підрозділам (у автора за старим КПК – органам дізнання), він пропонує наділити слідчого правом порушувати дисциплінарні провадження стосовно вказаних співробітників у разі неналежного виконання процесуальних обов’язків [122, с. 11].

Щодо наділення слідчого повноваженнями стосовно ініціювання дисциплінарних проваджень слід погодитись, оскільки за відсутності можливих заходів із відповідальності за невиконання або неякісне здійснення доручень слідчого, зазначене процесуальне повноваження не буде належним чином реалізовуватися у кримінальному провадженні. У ході проведеного опитування слідчих лише 15 % з них наголосили, що вони задоволені якістю виконання доручень оперативним підрозділом. Більшість же опитаних (75 %) відповіли, що у багатьох випадках доручення залишаються без належного виконання або оперативний підрозділ обмежується формальною відповіддю, не проводячи при цьому необхідних дій (додаток В). Зазначені суб’єкти під час виконання такого доручення слідчого не мають права здійснювати інші процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися за клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України). Натомість за попереднім законодавством під час виконання доручення чи вказівки слідчого на проведення оперативно-

розшукових заходів оперативний підрозділ мав ширші повноваження [163, с. 273–274].

Підтримуємо вже висловлені у науці пропозиції, та вважаємо, що для забезпечення належного виконання доручень слідчого, очевидно, що необхідно наділити останнього правом вносити подання керівнику органу досудового розслідування з подальшим направленням прокурору стосовно дисциплінарного провадження відносно співробітників оперативних підрозділів. Копії висновку службового розслідування і наказу про покарання (у випадку наявності такого) мають надаватися слідчому, щоб останній мав можливість їх оскаржити, якщо визнає, що вжиті заходи дисциплінарної відповідальності не відповідають характерові проступку.

Втім, вважаємо, що основною такою проблемою реалізації слідчим процесуальних повноважень є неможливість здійснення ним оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим, видається за необхідне розширення самотійності слідчого шляхом збільшення його процесуальних повноважень саме у частині проведення оперативно-розшукових заходів, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» в частині виключно для підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

При цьому, права та обов'язки детектива, які він реалізує як оперативний працівник можна поділити на ті, що стосуються права ініціювати певні дії (наприклад, негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою тощо) та ті, які він має право вчиняти самотійно (наприклад, опитування осіб за їх згодою, використання їх добровільної допомоги; ознайомлення з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, їх вивчення, виготовлення копії з

таких документів; використання конфіденційного співробітництва тощо).

Водночас, в рамках оперативно-розшукової справи детектив НАБУ теж не може самостійно приймати рішення щодо проведення більшості оперативно-розшукових заходів. Це залишається прерогативою керівника оперативного підрозділу. Проте, в рамках кримінального провадження він уповноважений самостійно приймати процесуальні рішення та ініціювати проведення негласних СРД [185]. Така процесуальна нерівність статусу детектив-оперативний працівник та детектив-слідчий, підтверджує нагальну необхідність врегулювання шляхом розширення у тому числі і повноважень детектива-оперативного працівника та надання можливості самостійно ініціювати проведення оперативно-розшукових заходів [26, с. 85–86].

Слід зазначити, що процесуальні повноваження слідчого реалізуються у формі процесуальних рішень та процесуальних дій, які мають певне формальне вираження у вигляді постанов, клопотань, протоколів.

КПК України не дає офіційного визначення процесуальних рішень слідчого. В процесуальній літературі зустрічаються різні трактування цього поняття. Так, М. С. Городецька визначає процесуальне рішення слідчого як повідомлення учасникам провадження у кримінальній справі про міру можливого застосування процесуального примусу [46, с. 326]. Більш широке визначення надає С. М. Смоков, розуміючи під рішенням слідчого правовий акт, в якому слідчий в межах своєї компетенції, у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку висловлює у вигляді державно-владного веління висновки про виконання (або невиконання) конкретних процесуальних дій, що обумовлені необхідністю досягнення завдань кримінального судочинства і вимогами закону з урахуванням фактичної ситуації [214, с. 5].

При цьому Н. В. Глинська клопотання слідчого визнає кримінальним процесуальним рішенням, яка зазначає, що воно є актом-документом слідчого за своєю владно-розпорядницькою природою є нічим іншим, як різновидом кримінальним процесуальним рішенням. Адже його прийняття тягне певні правові наслідки як для іншого суб'єкта кримінального провадження, зобов'язаного розглянути таке клопотання і прийняти одне з передбачених у законі рішень, так і можливі (потенційні) несприятливі наслідки для особи, щодо якої подібне клопотання порушується [37, с. 57–58].

Таким чином, теоретичні уявлення щодо реалізації слідчим процесуальних повноважень є різноманітними. Вчені розглядають питання стосовно етапів здійснення слідчим повноважень у кримінальному провадженні. У контексті дослідження повноважень науковці торкаються питання процесуальної самостійності слідчого, достатності його процесуальних повноважень та процесуальної форми реалізації таких повноважень.

Разом з тим ст. 107 КПК України передбачає застосування технічних засобів фіксації досудового та судового провадження, тобто цією нормою регламентується у тому числі фіксування реалізації слідчим процесуальних повноважень на стадії досудового розслідування. Незважаючи на «сучасність» вказаного способу оформлення реалізації процесуальних повноважень, варто зауважити, що використання тільки технічних засобів під час проведення СРД неможливо, закон вимагає, передусім, складання протоколу, а додатками до нього може бути стенограма, аудіо-, відеозапис, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації тощо (пп. 3, 4 ч. 2 ст. 105 КПК України). Вважаємо, що така законодавча імперативність щодо процесуальної форми реалізації слідчим повноважень є проблемою, що створює формальні перепони для ефективного процесуального оформлення діяльності слідчого.

Як вже було зазначено, проблемами реалізації слідчим процесуальних повноважень є неможливість використання слідчим оперативно-розшукових заходів, що встановлюються оперативно-розшуковим законодавством; законодавчий імператив щодо процесуального оформлення протоколу після проведення СРД попри наразі розвиненість технічних засобів.

Крім того, необхідно розглянути процесуальні приписи котрі закріплюють повноваження слідчого щодо повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Як вже раніше зазначалось, з моменту набуття Україною незалежності кримінально-процесуальне законодавство країни зазнало чимало змін та доповнень. Однією з новел стало те, що законодавець повністю відмовився від інституту пред'явлення обвинувачення у досудовому розслідуванні, замінивши його механізмом «повідомлення про підозру». Відповідно, можливість появи на досудовому розслідуванні обвинуваченого виключається, підозрювана особа стає обвинувачуваною після вручення їй по завершенні досудового розслідування копії обвинувального акту [131, с. 56]. Як слушно зазначили Ю. П. Алєнін та І. В. Глов'юк, акт повідомлення особи про підозру має важливе значення, оскільки він слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в наступному обґрунтована підозра дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [2, с. 161].

Однак, звернемо увагу на те, що норми КПК України не містять офіційного визначення категорії «повідомлення про підозру». Але разом з цим у ст. 276 КПК України законодавець чітко визначив перелік випадків, за яких здійснюють повідомлення про підозру, а в ст. 277 КПК України зафіксовано перелік відомостей, які мають бути зазначені

в письмовому повідомленні про підозру, порядок вручення якого закріплено в ст. 278 КПК України. У жодній із наведених норм не зазначено, що повідомлення про підозру оформлюють постановою, а цей документ має назву «Повідомлення». Визначення категорії «повідомлення» наявне в ч. 1 ст. 111 КПК України, де зазначено, що повідомлення в кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляють певного учасника кримінального провадження про дату, час і місце проведення відповідної процесуальної дії, про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Таким чином, законодавець чітко визначив, що повідомлення є процесуальною дією [120, с. 150].

З цього приводу більшість науковців висловлюють думку, що хоча в самій назві поняття «письмове повідомлення про підозру» і міститься слово «повідомлення», але формулювання цього терміну не відповідає вимогам ст. 110 КПК України, а більшою мірою відповідає ознакам процесуального рішення. Тому при визначенні повідомлення про підозру як процесуального документа зазначається, що це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України [245, с. 26].

Однак, слід акцентувати на тому, що ст. 277 КПК України, яка передбачає вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру, не містить переліку відомостей, які є обов'язковими для постанови, у формі якої слідчий, прокурор приймає своє рішення. Тобто формально повідомлення про підозру не відповідає вимогам ч. 3 ст. 110 КПК України. Натомість у ст. 110 КПК України не конкретизовано, що повідомлення про підозру належить до процесуального рішення слідчого, прокурора, на відміну від обвинувального акту. Окрім цього, у нормах КПК України законодавець не закріпив жодної підстави для

прийняття рішення про повідомлення про підозру (тут лише зазначено випадки такого повідомлення) [120, с. 151].

Під підозрою, яка відповідає ознакам обґрунтованості, ЄСПЛ розуміє таку розумну підозру, котра містить достатні об'єктивні елементи, зокрема факти, спеціальну інформацію, що знайшли фактичне вираження в офіційних документах обвинувачення, та можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення [132].

Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення включає досить широкий комплекс методів пізнання, адже воно містить як елементи безпосереднього візуального спостереження, так і елементи огляду та особистого обшуку. Будь-які ознаки на тілі чи одязі особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, закон відносить до підстав затримання. Такі ознаки підлягають фіксації у протоколі затримання, а їх виявлення, вивчення та закріплення створюють невід'ємний елемент цієї процесуальної дії.

Затримання, як тимчасовий запобіжний захід, разом з іншими, передбаченими законодавством заходами примусового характеру (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; запобіжні заходи), законодавець відніс до окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження.

Особливість у визначенні затримання як тимчасового запобіжного заходу зумовлюється наявністю двох факторів: по-перше, своїм часом дії, який не може бути довшим за 72 години; а по-друге, особою, яка його може застосовувати, оскільки для його здійснення не

завжди потрібно одержувати заздалегідь дозвіл слідчого судді, що є обов'язковим при обранні інших запобіжних заходів.

Відповідно до ст. 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [112]. Тобто при вчиненні громадянином України, іноземцем або особою без громадянства кримінального правопорушення або замаху на його вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні, або у разі, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин, службовою особою, уповноваженою здійснити затримання, вживаються негайні заходи з припинення протиправних дій підозрюваного, що в подальшому супроводжується обмеженням його волі та унеможливленням вчиняти будь-які дії, спрямовані на заподіяння шкоди інтересам суспільства.

Порівняно з КПК 1960 р., відповідно до якого чіткий момент затримання взагалі не визначався, а особа вважалася затриманою з моменту складання протоколу про затримання, у чинному КПК України це питання є більш врегульованим. До вступу в дію нового КПК України з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу могло минути кілька годин і такі особи були обмежені у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушувало права і свободи людини і громадянина. Сьогодні законодавець зобов'язав уповноважену службову особу доставити затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Оскільки питання про достатність доказів для повідомлення про підозру можна вирішити, виходячи з конкретних обставин кожного кримінального провадження – це оціночне поняття, а висновок про їх наявність суто суб'єктивний. Тобто кожен раз слідчому (прокурору) доводиться самотійно визначати, чи має він достатньо доказів. Водночас, необхідно акцентувати увагу, що об'єктивним критерієм оцінки зібраних доказів з точки зору їх достатності для складання повідомлення про підозру повинно бути не лише внутрішнє переконання слідчого та/або прокурора, але й закон. Як вже було зазначено, повідомлення про підозру є відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України таким етапом кримінального провадження, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Оцінка доказів, згідно з внутрішнім переконанням, залежить від прийняття останніми правильного рішення у кримінальному провадженні. Внутрішнє переконання не може бути відірване від об'єктивної властивості оцінених доказів, від того об'єктивного зв'язку, що є у дійсності між доказами.

На думку Ю. П. Алєніна, внутрішнє переконання, як результат оцінки доказів, означає стан впевненості у своїх висновках щодо належності, допустимості, достовірності й достатності доказів, а також правильності висновку, зробленого слідчими на базі доказів про наявність або відсутність певних фактичних обставин [2, с. 161–169].

Достатність доказів визначається як наявність у кримінальному провадженні такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмета доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у провадженні [131, с. 100].

Отже, до моменту повідомлення особі про підозру слідчому необхідно встановити: чи дійсно мало місце діяння, з приводу якого

провадиться досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи вчинене воно особою, щодо якої вирішується питання повідомлення про підозру; чи містить діяння, вчинене особою, яка повідомляється про підозру, склад кримінального правопорушення, передбачений КК України; чи відсутні обставини, що виключають досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи затримувалась особа на місці вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після його вчинення; чи обирався до особи один із передбачених КПК України запобіжний захід; чи є достатніми наявні докази для повідомлення особі про підозру. Тільки після цього слідчий, прокурор може застосувати один із випадків, передбачених ст. 276 КПК України, та повідомити особу про підозру.

Таким чином, аналіз повноважень слідчого у кримінальному процесі свідчить про те, що вони стосуються трьох функцій – виявлення кримінальних правопорушень, їх досудового розслідування та запобігання таким деліктам. Повноваження слідчого включають з одного боку власні права та обов'язки, а з другого боку – права та обов'язки оперативного працівника. При цьому детектив НАБУ на відміну від слідчого та оперативного працівника має особливий статус, що поєднує повноваження оперативного працівника та слідчого, однак він не може реалізовувати їх одночасно в одному кримінальному провадженні [82, с. 142–146; 85, с. 303–312].

КПК України, порівняно з КПК 1960 р. суттєво обмежив процесуальний статус слідчого. З цього приводу, більшість науковців та юристів-практиків, вірно зауважили, що ігнорування позитивного досвіду, набутого і апробованого за часів дії КПК 1960 р., з прийняттям нової редакції призвело до остаточної втрати слідчими процесуальної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою. Доводиться констатувати, що задля встановлення оптимального процесуального навантаження в роботі органів

кримінальної юстиції, забезпечення повноти та оперативності кримінального провадження, розвантаження слідчих суддів й наділення зазначеною реальною самотійністю та незалежністю слідчих, сьогодні вже назріла потреба у наданні останньому, таких повноважень як: приймати рішення щодо освідкування особи (ст. 241 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), візуального спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України); самотійно застосовувати такий запобіжний захід, як особисте зобов'язання та привід; тимчасовий доступ до речей та документів, тобто, це стосується передусім тих процесуальних дій та рішень, порядок застосування яких у кримінальному процесі має не виправдану практичну ускладненість.

2.2. Обов'язки слідчого у кримінальному процесі

Як уже неодноразово згадувалося раніше, права та обов'язки слідчого, закріплені в КПК України, є основним «стрижневим» елементом його процесуального статусу. Коли під правом розуміємо міру можливості слідчого діяти певним чином чи утриматися від конкретних дій, що дозволяє виконувати покладені на нього завдання, то обов'язок представляє собою міру необхідної та доцільної поведінки, яка обумовлена потребою не допустити порушення прав і свобод інших учасників процесу, законодавства в цілому. Права та обов'язки завжди розглядаються як парні категорії, так як обов'язок служить способом забезпечення прав. Крім того, кримінально-процесуальні відносини побудовані таким чином, що право одного суб'єкта відповідає обов'язку іншого і навпаки.

У кримінальному провадженні слідчий самотійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли законом передбачено

винесення рішення слідчого судді, суду або згода прокурора чи погодження керівника слідчого підрозділу або якщо рішення про його проведення приймає виключно прокурор, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень. Процесуальна діяльність слідчого визначається Конституцією України, КПК України, іншими законами та нормативно-правовими актами, чинними міжнародними договорами, які регулюють діяльність органів досудового розслідування.

При виконанні своїх службових обов'язків слідчий зобов'язаний:

1) під час досудового розслідування дотримуватися вимог Конституції України, КПК України та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

Принцип законності під час здійснення кримінального провадження слід вважати об'ємною категорією, яка проявляється в багатьох аспектах дій як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, оскільки дотримання законності, тобто чинних норм відповідного загального та профільного законодавства, потребує узгодженої співпраці всіх сторін кримінального провадження. Тільки за такого взаємного дотримання вимог законодавства можна говорити про всебічну та беззастережну реалізацію законності. Водночас, щоб здійснення кримінального провадження було законним, уповноважені державні органи та посадові особи повинні не лише чітко додержуватися вимог кримінального процесуального законодавства (а для забезпечення цього необхідно знати назване законодавство, правильно його розуміти (тлумачити), адекватно застосовувати), а й володіти належним інструментарієм законного застосування цього законодавства (щоб забезпечити ефективне виконання завдань кримінального провадження в межах наданих повноважень) [135, с. 170].

Варто додати, що відповідно до Положення «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», помічник слідчого – це працівник слідчого підрозділу, завданням якого є надання допомоги слідчому і виконання його доручень, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень. Працівники поліції у межах компетенції зобов'язані надавати помічнику слідчого всебічну допомогу у виконанні його обов'язків. Помічник слідчого зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного слідчого підрозділу, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку [186].

2) забезпечувати повне, усебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у межах установлених КПК України строків;

Повнота полягає в тому, що у кожному кримінальному провадженні слідчим повинні бути встановлені всі обставини вчинення кримінального правопорушення, які входять до предмета доказування, визначеного в ст. 91 КПК України.

Усебічність та швидкість полягає в обов'язку слідчого встановити усі обставини вчинення кримінального правопорушення, особу, яка його вчинила, а також його наслідки за допомогою процесуальних засобів та провести всі необхідні процесуальні дії і прийняти процесуальні рішення у якомога стислий строк, без невиправданої затримки, але у будь-якому разі не пізніше граничного строку, тобто в розумні строки, які відповідно до ст. 28 КПК України визначаються як строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та рішень.

Неупередженість знаходить своє вираження в тому, що кримінальне провадження має здійснювати слідчий, який не має власного інтересу в його кінцевому результаті, тобто значення полягає в обов'язку органів досудового розслідування, прокуратури та суду

об'єктивно, без необґрунтованої підозри та обвинувального ухилу встановити і всебічно розглянути, за допомогою зібраних доказів, всі обставини вчиненого кримінального правопорушення.

Виходячи з вищезазначеного стає зрозумілим зміст і значення забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування, яке полягає в тому, що всі процесуальні дії, які направлені на виявлення осіб, що вчинили кримінальне правопорушення й відновлення прав, свобод та законних інтересів осіб, чийі права були порушені, а також прийняття процесуальних рішень повинні бути реалізовані у найкоротший строк із забезпеченням повноти і неупередженості [30, с. 182–183].

Означене положення співвідноситься із принципом публічності як один із обов'язків суб'єктів, які представляють публічні інтереси у кримінальному провадженні. З іншого боку, учасники, які відстоюють особисті інтереси, через надані права щодо заявлення клопотань на проведення тих чи інших СРД долучення речових доказів тощо (прояви диспозитивності), також можуть впливати на всебічність та повноту дослідження обставин кримінального провадження [176, с. 157–163].

3) виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі;

Засобом забезпечення належного напрямку розслідування, його швидкості, повноти та неупередженості слугують доручення та вказівки прокурора, які повинні визначати перспективи розслідування, конкретизувати завдання доказування у кожному кримінальному провадженні. Необхідно підкреслити, що, даючи вказівки, прокурор повинен суворо контролювати їх виконання слідчим. Насторожує той факт, що, за словами опитаних респондентів (прокурорів та слідчих), такий контроль здійснюється лише при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, які надійшли з остаточним рішенням,

тобто обвинувальним актом. Як наслідок, ігнорування в низці випадків слідчими вказівок прокурора, неусунення допущених помилок, неодноразове скасування постанов про закриття кримінальних проваджень призводять до порушення вимог швидкості, повноти та неупередженості розслідування. Завдання прокурора тільки тоді буде дійсно виконано, коли він забезпечить виконання вказівок, що дані ним [153, с. 87].

У разі не виконання прокурор приймає рішення, яке стосується усунення виявлених недоліків, і в деяких випадках це пов'язано з особою, яка не виконала розпорядження прокурора. Винесення рішення за невиконанням є формою непогодження з діями учасника досудового розслідування, якому такі вказівки надавались письмово. На цій підставі слідчий може бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності [139].

Отже, із самого початку призначення прокурора та слідчого у кримінальному провадженні виникає необхідність в обговоренні організаційних і тактичних питань щодо здійснення розслідування певного кримінального правопорушення, визначення основних форм та методів спільної діяльності. Водночас запорукою спільної скоординованої та планомірної діяльності прокурора та слідчого виступає законність, своєчасність, узгодженість та результативність дій кожного з них. Найважливішою засадою організації взаємодії прокурора та слідчого є невідкладність взаємного інформування про з'ясування важливих обставин кримінального правопорушення, здобуті докази, інші суттєві умови, які виникли під час виконання тої чи іншої СРД. В іншому випадку це може порушити єдність дій та ускладнити здійснення запланованих заходів [59, с. 157–160].

4) забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;

С. П. Головатий зазначає, що верховенство права – це ідея виключно природного права, доктрини природного права, тобто – ідея, яка виникла на визнанні одного факту: людина як істота природи з’являється на світ з певними правами і свободами, яких їй ніхто не дає і ніхто не має права від неї відібрати. І ці права та свободи називаються основоположними, які є невідчужуваними [42, с. 85–86].

Професор П. М. Рабінович зазначав, що верховенство права може бути інтерпретоване як пріоритетність у суспільстві насамперед прав людини та проявляється головним чином у таких рисах державного і громадського життя [193, с. 67]: закріплення у конституційному та інших законах держави основних прав людини (закони, які суперечать правам і свободам людини, є неправовими законами); панування в суспільному і державному житті таких законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності та ідеали – насамперед права і свободи людини (адже людина поважає свою думку і волю, і збіг останньої зі змістом законів обумовить повагу до позитивного права); врегулювання відносин між особою і державою на основі загально дозволеного принципу: «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; взаємовідповідальність особи і держави [193, с. 67]. Пізніше, у своїй науковій праці, що була присвячена дослідженню принципу верховенства права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України, науковець зазначав, що під верховенством права слід розуміти «визначальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об’єднань, усіх людей». Автор доводить, що принцип верховенства права має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає й існує

незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів [192, с. 211].

Таким чином, принцип верховенства права під час виконання слідчих обов'язків направлений забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження.

5) не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних правопорушень;

За слушним твердженням В. Г. Дрозд, ефективність виконання завдань кримінального провадження досить часто залежить від недопущення вчинення протиправних дій, які можуть зашкодити досудовому розслідуванню. У цьому контексті невід'ємним «запобіжником» є процесуальний інститут нерозголошення відомостей досудового розслідування, який регламентується ст. 222 КПК України [58, с. 197].

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування має тісний зв'язок із публічністю, тому що за своїм змістом є публічним інтересом, обов'язком всіх учасників кримінального провадження зберігати у таємниці відомості про хід та стан кримінального провадження [176, с. 157–163].

Розголошення відомостей досудового розслідування допускається лише в обсязі та за умови, якщо це не суперечить інтересам досудового розслідування і не пов'язано з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Розголошення відомостей про приватне життя учасників кримінального провадження можливе лише у виняткових випадках і лише за згодою тієї особи, котрої вони стосуються [113, с. 253].

Передчасне їх розголошення може негативно вплинути на хід і результати досудового розслідування, дати можливість винному приховати або знищити сліди кримінального правопорушення, речі, предмети і документи, що можуть бути джерелами доказів, сфальсифікувати докази, ухилитися від правоохоронних органів і суду тощо. Таким чином, розголошення відомостей досудового розслідування може завдати шкоди не тільки швидкому й об'єктивному дослідженню обставин кримінального провадження, а й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства [172, с. 362–363].

б) не вчиняти будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості;

До дій що порочать звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості, у чесності та непідкупності органів досудового розслідування, належать: надання переваги особистим інтересам над службовими; вчинення дій, що містять ознаки корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших кримінальних правопорушень; керування транспортними засобами у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або відмова від проходження огляду з метою виявлення стану сп'яніння та ненадання документів, які підтверджують, що слідчий не перебував у такому стані; неподання або несвоєчасне подання слідчих без поважних причин декларації; подання в декларації недостовірних (у тому числі неповних) тверджень; протиправні позаслужбові стосунки – використання слідчим своїх службових повноважень або службового статусу та пов'язаних із цим можливостей на користь своїх приватних інтересів або приватних інтересів третіх осіб тощо.

7) у разі наявності підстав, передбачених ст. 77 КПК України, заявляти самовідвід від участі в кримінальному провадженні в порядку, визначеному ст. 80 КПК України [186].

Інститут відводів у кримінальному процесі розглядають як гарантії неупередженості, справедливості та об'єктивності під час ухвалення різних процесуальних рішень під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Відводи також можна розглядати як механізм усунення упереджених осіб, зокрема слідчого, від здійснення досудового розслідування. Саме тому механізм застосування відводів повинен бути ефективним та досконалим, його положення мають бути чіткими і конкретними для запобігання випадкам невинуватених відводів тощо. Інститут відводу – це стратегія захисту інтересів особи, адже обставини, які унеможливають подальшу участь слідчого у здійсненні досудового розслідування, є підставами для їх обґрунтованого та аргументованого відводу [79].

Відвід – це коли заяву про усунення подають одні учасники кримінального провадження стосовно інших, якщо у них існує сумнів щодо їхньої неупередженості. При самовідводі заяву подають особи стосовно самих себе [269].

При цьому треба зазначити, що кримінальне процесуальне право в цілому спрямоване на захист інтересів особи, а інститут відводів лише підсилює цю мету. Хоча цей інститут не відіграє ключову роль у притягненні особи до кримінальної відповідальності, його значення є неоціненним у реалізації завдань кримінального судочинства. Запобігання необґрунтованому процесуальному примусу, зумовленому упередженим ставленням прокурора, слідчого стало детермінантою формування інституту відводу. Підстави для здійснення відводу є мірилом справедливості у кримінальному судочинстві, тому з метою підвищення довіри громадян інститут відводів повинен удосконалюватися відповідно до вимог часу [79, с. 413–419].

Звернемо увагу черговий раз, що за наявності підстав, передбачених ст. ст. 75–79 КПК України, заявлення самовідводу

слідчими, є не їх правом, а обов'язком. Так, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні:

- якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

- якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

- якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Мета таких дій: не допустити сторонній вплив на прийняття рішень у кримінальному судочинстві, а як наслідок – підвищення довіри до суду та прийнятих рішень. Відвід слідчому і слідчому судді може бути заявлений лише у процесі досудового кримінального провадження. Якщо їм не було відомо про родинні зв'язки чи інші підстави для відводу і ці обставини з'ясувалися в процесі судового розгляду, то заяви про відвід не приймаються, однак оцінку цьому факту може надати суд у межах своїх повноважень.

Підстави для здійснення відводу (самовідводу) не є вичерпними та можуть бути доповнені іншими варіантами у випадках практичної необхідності, як про це зазначено у рішенні Вищого антикорупційного суду, справа № 991/9725/20, ЄДРСРУ № 97501434 [196]. Однак це не означає, що відводи повинні застосовуватися у всіх випадках незадоволення діями або рішеннями слідчого, адже вони повинні бути обумовлені об'єктивною необхідністю. Обставини, які детермінували подання заяви про відвід, повинні бути очевидними та зрозумілими для службової особи, яка підлягає відводу, особи, яка розглядає заяву та інших зацікавлених учасників кримінального провадження. Умисна

необ'єктивність у поданні заяви про відвід (самовідвід) залишається незадоволеною [79, с. 413–419].

Підсумовуючи викладене вище, варто додати, що згідно з п.п. 4, 5 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції, зокрема, належить вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення адміністративного правопорушення; здійснення своєчасного реагування на повідомлення про адміністративні правопорушення. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про Національну поліцію» у складі поліції функціонують органи досудового розслідування. Таким чином, слідчі органів Національної поліції мають повноваження реагувати і на вчинення адміністративних правопорушень та на отримані повідомлення про вчинення адміністративних правопорушень [84, с. 147–151]. Слідчий органів Національної поліції, як і будь-який інший поліцейський, має вживати заходів для усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення адміністративного правопорушення, а також для здійснення своєчасного реагування на повідомлення про адміністративні правопорушення [161, с. 6].

2.3. Гарантії процесуальної діяльності слідчого у кримінальному процесі

Правові гарантії прав і обов'язків представлені системою юридичних умов, засобів і способів, що забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Саме тому гарантії виділяються рядом учених як невід'ємний елемент правового статусу того або іншого суб'єкта. Своєю чергою, права і свободи людини та громадянина традиційно розглядаються в контексті правової держави

та принципу верховенства права. Це нерозривно пов'язані, взаємно обумовлені явища. З одного боку, в матеріальному (змістовному) аспекті принцип верховенства права неодмінно пов'язується з визнанням і належним забезпеченням прав людини. У такому аспекті права та свободи людини і громадянина, їх гарантування державою є складовою принципу верховенства права, без якої принцип верховенства права не може існувати. Права людини виступають тим обов'язковим змістовним стандартом, який обмежує державу і покладається в основу позитивного права. З другого боку, визнання і гарантування принципу верховенства права є необхідною передумовою реального функціонування системи прав та свобод людини і громадянина. Останні мають самостійне значення й існують не лише як складова верховенства права. Перш за все, це компонент права, без якого неможливе існування самого права. А принцип верховенства права – це конструкція, «механізм», у певному розумінні інструмент, використання якого дозволяє обмежити державу правом, і, таким чином, гарантувати права людини [10, с. 201].

Принцип дотримання прав і свобод особи пронизує чинний КПК України, всі стадії кримінального процесу, зокрема вимога поваги честі і гідності людини. Вона поширюються на всі процесуальні дії і на всіх учасників процесу [155, с. 367]. Уперше на рівні Конституції України було закріплено принцип встановлення істини у кримінальному провадженні. Однак, на жаль, він сформульований в Основному Законі не прямо [178, с. 36]. Лише за умови встановлення слідчим, а у подальшому і судом об'єктивної істини законодавчо допускається прийняття процесуального рішення про визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення і застосування до неї кримінального покарання чи інших заходів впливу. Встановити істину під час досудового розслідування – означає сформувати у особи, яка проводить розслідування на основі сформованої доказової бази,

глибоке переконання в істинності висунутої нею версії щодо події кримінального правопорушення та винуватості особи, яка його вчинила. Отже, метою діяльності органів досудового розслідування є збирання і процесуальне закріплення доказового (фактичного) матеріалу до суду і для суду. Висновки, які роблять ці органи в своїх процесуальних актах, є нічим іншим, як підбиттям підсумків процесуальної діяльності на певному етапі розслідування, побудові переконання в тому, що зібрано і закріплено достатньо доказів «належної якості» для направлення матеріалів кримінального провадження для розгляду в суді [178, с. 38–39]. У нормах Конституції України підтверджено намір держави рухатися шляхом демократизації та гуманізації правових інститутів до міжнародних правових стандартів. Однак, необхідно наступально їх закріплювати, створювати реальні умови для впровадження законодавчих положень у практику. Адже непоодинокими, на жаль, є також тенденції слідчо-оперативних працівників до перевищення своїх службових повноважень [48, с. 8–88].

У повсякденному житті часто можна зустріти такі поняття, як «гарантії», «гарант», «гарантувати». Так само вони зустрічаються і в міжнародно-правових угодах, Конституції України, інших законодавчих актах, цивільно-правових договорах тощо [271, с. 555].

У загальнотеоретичному значенні гарантії є тими об'єктивними умовами, які створює суспільство або встановлює держава з метою забезпечення повноцінної реалізації прав та законних інтересів громадян [119, с. 6]. Іншими словами можна сказати, що гарантії – це встановлені державою правила поведінки, які регламентують всі сфери функціонування суспільства. Гарантії в загальному значенні спрямовані на регулювання всіх суспільних відносин, та можуть застосовуватись особою на власний розсуд в рамках, визначених законодавством. Правові гарантії повинні чітко визначати права і

обов'язки їх учасників в рамках, визначених законодавством. Вони становлять собою «встановлені законом засоби, за допомогою яких учасники кримінального процесу можуть захищати свої права та інтереси». В даному визначенні акцентується увага на гарантії як на засобі захисту прав, однак на думку інших науковців, вони є способом реалізації повноважень, спрямованим на досягнення завдань кримінального провадження [28, с. 225]. Варто зазначити, що в переважній більшості випадках, у юридичній науці під правовими гарантіями пропонують розуміти встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання та застосування норм права [271, с. 555].

Виконання основних завдань кримінального провадження щодо швидкого та повного розслідування кримінального правопорушення неможливе без існування дієвої системи гарантій діяльності слідчого, яка забезпечує реалізацію повноважень, наданих йому законом. Визначальну роль у цьому, насамперед, відіграють кримінальні процесуальні гарантії.

В. М. Трофименко вважає, що кримінально-процесуальні гарантії є складовою частиною правового статусу особи, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи й обов'язки людини та громадянина. Вони покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування того чи іншого суспільного і правового інституту [238, с. 20].

Л. М. Лобойко називає кримінально-процесуальними гарантіями визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу [125, с. 19].

На думку О. В. Капліної, кримінально-процесуальні гарантії – це сукупність встановлених законом засобів безпосереднього забезпечення, використання, дотримання, виконання і правильного застосування норм кримінально-процесуального права [110, с. 258].

Ю. М. Грошевий та В. Я. Тацій зазначають, що кримінально-процесуальними гарантіями є правові засоби, які забезпечують усім суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності можливість реально виконувати свої обов'язки та використовувати надані права [50, с. 28].

Аналіз наявних у науці підходів до визначення поняття «кримінально-процесуальні гарантії» свідчить про фактично єдиний підхід до його конкретизації. При цьому переважна більшість, як наукових співробітників, так і практичних працівників зійшлися на єдиній думці про те, що забезпечити швидке, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження і прийняття у ньому законного кінцевого рішення можливо тільки шляхом наділення слідчого загальними та спеціальними гарантіями професійної діяльності.

До загальних гарантій належать передусім: самостійність яка закріплена в ч. 5 ст. 40 КПК України; владний характер повноважень; прокурорський нагляд та судовий контроль; можливість оскаржити рішення, дії чи бездіяльність прокурора та оскарження ухвал слідчого судді.

Спеціальними гарантіями є незалежність, яка забезпечується: конкурсними засадами прийому на роботу; особливим правовим та соціальним захистом; належними умовами оплати праці; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки слідчих, їх близьких родичів, майна.

Засоби правового захисту процесуальної самостійності та незалежності слідчого представлені: засобами запобігання порушень процесуальної незалежності слідчого (прокурорський нагляд, відомчий контроль); засобами актуалізації та збереження процесуальної самостійності та незалежності слідчого (судовий контроль; реалізація норм права, що забезпечують процесуальну взаємодію та захист слідчого); засобами державно-владного реагування на неналежну

поведінку особи щодо професійної діяльності слідчого (юридична відповідальність, правові санкції), засобами процесуального примусу (запобіжні заходи, примусові слідчі та процесуальні дії). Найбільш продуктивними гарантіями процесуальної самостійності та незалежності слідчого в сучасних умовах можна визнати процесуальний примус, юридичну відповідальність та правові санкції.

При цьому, на відміну від слідчих Національної поліції, незалежність слідчого ДБР та детектива НАБУ від незаконного втручання у їх діяльність гарантується:

- спеціальним статусом слідчого ДБР та детектива НАБУ, особливим порядком, фінансування та організаційного забезпечення їх діяльності;

- порядком здійснення повноважень;
- заборонаю незаконного втручання у здійснення повноважень;
- належною оплатою праці і соціальними гарантіями;
- правовим захистом і забезпеченням особистої його безпеки, їхніх близьких родичів [180; 183].

Варто додати, що суспільно-політичне значення правового захисту процесуальної самостійності та незалежності слідчого полягає у забезпеченні об'єктивності та всебічності розслідування кримінальних проваджень, підвищенні довіри до слідчих підрозділів, підтриманні авторитету держави через діяльність її правоохоронних органів, зменшення витрат тощо. Удосконалення діяльності слідчого має важливе значення для вирішення проблеми встановлення істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі [122].

Ознаками самостійності як гарантії діяльності слідчого є право починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; проводити СРД; можливість повідомлення за погодженням із прокурором особі про підозру; складення обвинувального акту за результатами розслідування; прийняття

процесуальних рішень у випадках, передбачених КПК України, здійснення інших повноважень, передбачених КПК України. Механізмом, який забезпечує реалізацію повноважень слідчого є покладення обов'язку на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації щодо виконання законних вимог і рішень слідчого.

Розглядаючи правові гарантії процесуальної незалежності слідчого як систему, тобто як цілісну численність взаємопов'язаних елементів, необхідно мати на увазі, що поняття елемента при цьому не є однозначним. Залежно від способу членування системи як елементи можуть розглядатися підрозділи того чи іншого її рівня. Наприклад, якщо за вихідний елемент системи правових гарантій процесуальної незалежності і самостійності слідчого можна обрати правову норму або такі її структурні елементи, як диспозиція (права і обов'язки) чи санкція, які мають наймінімальніший обсяг змісту серед усіх правових утворень, що розглядаються в літературі як гарантії, то стосовно системи гарантій усього кримінального процесу система спеціальних гарантій процесуальної незалежності і самостійності слідчого, в свою чергу, сама виступає як елемент, який є «своєрідним краєм членування системи» [1, с. 153]. І саме тому, незважаючи на те, що по суті всі елементи права покликані відігравати гарантуючу роль і сам факт їх існування обумовлений необхідністю що-небудь у системі права забезпечити [64, с. 132–135], важко обрати останню позицію як відправну у дослідженні спеціальних гарантій процесуальної незалежності слідчого. Коло таких гарантій не може поширюватися безмежно, оскільки це позбавило би розмову про спеціальні гарантії процесуальної незалежності і самостійності слідчого предметності [12].

Однак, у чинному КПК України немає будь-якої окремо взятої норми, присвяченої безпосередньо процесуальним гарантіям слідчої діяльності. У зв'язку з чим автори навчальних і науково-практичних

видань їх виділяють шляхом аналізу змісту статей 39, 40 і ряду інших КПК України [122]. Натомість, система правових гарантій процесуальної незалежності слідчого повинна бути цілісною і збалансованою на всіх рівнях її функціонування (як зовнішньому, так і внутрішньому). Наявність зайвих засобів забезпечення в даній системі через їх штучний, суто декларативний характер призводить до втрати позитивного впливу на предмет гарантування, до відсутності необхідності у їх застосуванні, фактичного ігнорування й непомітності їх на практиці. Проте існування псевдогарантій не завжди є нейтральним й іноді може призводити до негативних наслідків, створювати нереальне уявлення про результати забезпечення, завантажувати юридичний механізм гарантування і зменшувати його ефективність, створювати інші перепони на шляху дії гарантій, чим ставити під загрозу досягнення ними своїх основних завдань.

Одними із таких видів гарантій, як вже було зазначено, є визначені види юридичної відповідальності та підслідність кримінальних проваджень щодо слідчих.

Самостійність як гарантія діяльності слідчого, передбачає собою наявність юридичної відповідальності за порушення законності на стадії досудового розслідування. Звичайно, що кримінальний процес має забезпечуватись якісним, урівноваженим процесуальним статусом всіх учасників провадження. Це твердження розповсюджується і на слідчого. Його процесуальний статус має бути ретельно визначений, задля уникнення зловживання повноваженнями або погіршення якості діяльності з боку зазначених учасників або з боку інших осіб, що володіють певними засобами впливу [151, с. 60]. Пріоритетне місце у розглянутій системі забезпечення існування кримінального провадження займає юридична відповідальність за вчинені кримінальні процесуальні правопорушення [32, с. 116]. Держава покладає на слідчого багато обов'язків, реалізація яких пов'язана із втручанням у

сферу прав людини, яка охороняється державно. Тому для забезпечення їх виконання та функціонування слідчого в рамках, визначених законодавцем, функціонує система юридичної відповідальності [26, с. 115–116].

Як зазначає Л. В. Гаврилюк, відповідальність слідчого є складовою його спеціального статусу як посадової особи (разом із його повноваженнями, правами і обов'язками). Даний вид відповідальності реалізується внаслідок учиненого правопорушення і являє собою не лише порушення виконання обов'язку, а й відповідну реакцію на правопорушення, що спричиняє несприятливі наслідки для винної особи. Ефективності відповідальності сприяло б чітке визначення складу правопорушення, що спричиняє відповідальність [33].

Так, за неналежне виконання своїх обов'язків слідчі несуть дисциплінарну відповідальність у межах встановлених стягнень [220]. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» дисциплінарними стягненнями є:

- 1) зауваження;
- 2) догана;
- 3) сувора догана;
- 4) попередження про неповну службову відповідність;
- 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь;
- 6) звільнення з посади;
- 7) звільнення із служби в поліції [182].

Також, може бути проведено службове розслідування, яке розглядається як діяльність із збирання, перевірки та оцінки матеріалів і відомостей про дисциплінарний проступок. Службове розслідування проводиться з метою своєчасного, повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин вчинення поліцейським дисциплінарного проступку, встановлення причин і умов його вчинення, вини, ступеня тяжкості дисциплінарного проступку, розміру заподіяної шкоди та для

підготовки пропозицій щодо усунення причин вчинення дисциплінарних проступків.

Слід зазначити, що службове розслідування призначається за письмовим наказом керівника, якому надані повноваження із застосування до поліцейського дисциплінарного стягнення, а підставою для його призначення можуть бути заяви, скарги та повідомлення громадян, посадових осіб, інших поліцейських, рапорти про вчинення порушення, що має ознаки дисциплінарного проступку, або безпосереднє виявлення ознак такого проступку посадовою особою поліції, за наявності достатніх даних, що вказують на ознаки проступку [182].

Винесення виправдувального вироку у справі, яку розслідував слідчий, необґрунтоване притягнення особи до кримінальної відповідальності, скасування запобіжного заходу та інших процесуальних рішень тягне за собою дисциплінарну відповідальність слідчих за умови, якщо в процесі слідства ними були порушені норми чинного законодавства або допущена особиста недбалість чи несумлінне ставлення до виконання службових обов'язків [220].

У разі вчинення слідчими адміністративних правопорушень вони можуть бути суб'єктами і адміністративної відповідальності, зокрема за вчинення таких деліктів як: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4); порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6); порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8); невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9).

Заподіяння слідчими майнової чи моральної шкоди особі спричиняє настання права її відшкодування. Підґрунтям такої відповідальності є ст. 56 Основного Закону, яка закріплює право

кожного на відшкодування коштом держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [100] та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен, чиї права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [98].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. також у своїй ст. 14 передбачає необхідність кожною державою – стороною Конвенції (Україна є її стороною) забезпечити у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи до якомога повнішої реабілітації [99]. Така відповідальність знайшла своє відображення і в ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Своєю чергою, ст. 1167 ЦК України визначає підстави відповідальності за завдану моральну шкоду. Згідно з положеннями цієї статті моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала у таких випадках:

1) якщо шкоду завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;

2) якщо шкоду завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт;

3) в інших випадках, встановлених законом [251].

Найсуворішою серед видів юридичної відповідальності, безумовно, є кримінальна відповідальність. Як вже було зазначено у попередньому підрозділі, п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України містить припис, згідно якого слідчий це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу ДБР, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, слідчий передусім є суб'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Так, у разі зловживання службовим становищем він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 364 КК України, у разі перевищення службових повноважень – за ст. 365 КК України, у разі службового підроблення – за ст. 366 КК України, у разі декларування недостовірної інформації – за ст. 366-1 КК України, у разі службової недбалості – за ст. 367 КК

України, у разі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди – за ст. 368 КК України, у разі провокації підкупу – за ст. 370 КК України тощо [108].

Досудове розслідування таких кримінальних правопорушень, здійснюють слідчі органів ДБР, крім випадків, коли досудове розслідування віднесено до підслідності НАБУ (п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України). Згідно з абз. 4 ч. 5 ст. 216 КПК України у разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю НАБУ кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), 364–370 КК України (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг), які були вчинені службовою особою НАБУ (крім Директора НАБУ, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу [257, с. 183].

Як зазначає Р. В. Войтюк, досягнення високої якості процесуальних дій гарантується видами юридичної відповідальності для слідчих. Встановлення різних видів відповідальності є ознакою гарантії самостійності їх діяльності як учасників кримінальних процесуальних відносин [26]. Таким чином, правовий статус слідчого, окрім повноважень включає й підстави для відповідальності, яка може бути дисциплінарною, адміністративною, цивільно-правовою, або кримінальною.

Поряд із цим, ефективність забезпечення інших гарантій процесуальної діяльності слідчих неможливе без функціонування гарантії їх захисту та особистої безпеки, а також їх близьких родичів та членів сім'ї.

Як слушно зауважив П. В. Серебрянський, безпеку насамперед потрібно пов'язувати з особою, її правами та законними інтересами, які

стикаються, а іноді перебувають у протиріччі з інтересами інших осіб [203, с. 119].

В. М. Тертишник відмітив, що забезпечення безпеки учасників кримінального процесу – це здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [228, с. 226].

Відповідно до законодавства України [181] слідчі, а також члени їх сімей з метою забезпечення особистої безпеки мають право:

а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;

б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;

в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;

г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» для забезпечення безпеки працівників та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

а) особиста охорона, охорона житла і майна;

б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

в) встановлення телефону за місцем проживання;

г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;

е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;

є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання [181].

Контроль за забезпеченням захисту працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів здійснюють відповідно голова суду, Голова Служби судової охорони, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Генеральний прокурор, Голова Конституційного Суду України, Голова Національної поліції, Голова Державної прикордонної служби України, керівник розвідувального органу Міністерства оборони України, керівник органу військового управління Сил спеціальних операцій Збройних Сил України [181].

Отже, за результатами проведеного дослідження, заходи забезпечення безпеки слідчих доцільно поділити на дві групи: загальні заходи, до яких потрібно віднести ті, що часто застосовуються, і тому найбільш розповсюджені в повсякденній юридичній практиці та спеціальні: видавання спеціальних засобів індивідуального захисту (бойова та газова зброя) та оповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів тощо.

Залежно від стадій кримінального процесу можна виокремити:

1) заходи забезпечення безпеки, які застосовують під час досудового розслідування;

2) заходи, що застосовують під час підготовчого засідання та безпосередньо судового розгляду.

Водночас не є виключенням, що деякі заходи забезпечення безпеки слідчих, можуть бути застосовані як під час досудової стадії так і судової в залежності від обставин кримінального провадження.

Своєю чергою, однією із процесуальних гарантій незалежності слідчого прийнято вважати і надане йому право не погодитися із вказівками прокурора, що здійснює нагляд, і надати кримінальне провадження разом зі своїми запереченнями прокуророві вищого рівня [140, с. 166; 95, с. 79].

Відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК України у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД чи НСРД слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

У статті 311 КПК України зазначено, що під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК України. Разом з тим у ч. 4 ст. 40 КПК України передбачено обов'язок слідчого виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання законних вказівок і доручень прокурора тягне за собою передбачену законом відповідальність. Таким чином, залишається не зрозумілим чи можуть бути оскаржені доручення та вказівки прокурора в порядку ст. 311 КПК України.

У теорії кримінального процесу є дві позиції щодо вирішення цього питання. Згідно з першою, вважається, що вказівки та доручення можуть бути оскаржені вище стоячому прокурору, інша група науковців вважає, що вказівки та доручення не підлягають оскарженню. Так, на переконання авторів науково-практичного коментаря КПК України, вказівки та доручення є процесуальними рішеннями прокурора, відповідно вони можуть бути оскаржені слідчим [114, с. 601]. Інша позиція науковців полягає в тому, що доручення та вказівки прокурора не є предметом ст. 311 КПК України, оскільки є обов'язковими до виконання, а тому не підлягають оскарженню [27, с. 77].

При цьому, щодо самого керівника, то він має практично всі права, якими наділений прокурор, за винятком скасування рішень слідчого, а також санкціонування, затвердження або узгодження постанов та подань останнього у випадках прямо передбачених законом. Якщо до зазначених процесуальних повноважень додати адміністративні, у вигляді розподілу кримінальних проваджень, затвердження графіка відпусток, чергувань слідчих у складі слідчо-оперативних груп; можливості впливати на розмір посадового окладу, надбавок до заробітної плати, підвищення в посаді і спеціальному званні, – стає зрозумілою причина небажання слідчих оскаржувати вказівки своїх керівників [66, с. 122–123]. Однак у будь-якому випадку працівники органів досудового розслідування повинні бути наділені можливістю вжиття активних заходів у разі незгоди з позицією прокурора чи керівника органу досудового розслідування, а не бути виконавцем їх волі.

Таким чином, процесуальна самотійність та незалежність слідчого – це не тільки нормативне, але й практичне забезпечення відповідного статусу та процесуальних повноважень з урахуванням потреб слідчої діяльності. При цьому результативність в роботі органів

досудового розслідування не може бути досягнута без належного соціально-правового забезпечення слідчих. Через відсутність такої гарантії професійної діяльності спостерігається плинність кадрів. На практиці, лише як виняток надається матеріальна допомога на оздоровлення при основній щорічній відпустці та допомога при вирішенні соціально-побутових проблем. Як відомо, проїзд у громадському транспорті, друкарський папір, канцелярське приладдя та інші витратні матеріали слідчі, зазвичай, купують за власні кошти, що не може позитивно відображатись на їх діяльності у кримінальному процесі.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що у науці кримінального процесу повноваження слідчого ототожнюються з функціями та правовими засобами, що включають як права (можливості), так і обов'язки у кримінальному провадженні. Основні повноваження слідчого у кримінальному процесі зводяться по-суті до виконання трьох головних функцій – виявлення кримінальних правопорушень, їх досудового розслідування та запобігання таким деліктам. Однак, ігнорування позитивного процесуального досвіду, набутого і апробованого за часів дії КПК 1960 р., з прийняттям нової редакції, призвело до суттєвого обмеження статусу слідчих у кримінальному процесі, остаточної втрати ними фактичної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою.

2. Встановлено, що процесуальна діяльність слідчого з виконання завдань кримінального провадження та встановлення всіх обставин кримінального правопорушення здійснюється ним з метою подолання злочинності і виконання у такий спосіб означеної функції. Задля її

вдалого виконання, органи досудового розслідування уповноваженні: здійснювати інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; взаємодіяти з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків; надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкових до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також отримувати від цих органів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій.

3. Встановлено, що однією з невирішених проблем залишається статус слідчого при проведенні оперативно-розшукових заходів. Звернута увага на те, що детектив НАБУ теж не може самотійно приймати рішення щодо проведення більшості оперативно-розшукових заходів, оскільки, це залишається прерогативою керівника оперативного підрозділу. Така процесуальна нерівність статусу детектив-оперативний працівник та детектив-слідчий, підтверджує нагальну необхідність врегулювання процесуальних норм шляхом розширення, у тому числі і повноважень детектива-оперативного працівника, та надання можливості слідчим самотійно ініціювати проведення оперативно-розшукових заходів.

4. Обов'язки слідчого закріплені в КПК України та інших підзаконних нормативно-правових актах, є структурним елементом його процесуального статусу й представляють міру необхідної та доцільної поведінки, яка обумовлена потребою не допустити порушення прав і свобод інших учасників процесу, законодавства в цілому. Кримінальні процесуальні відносини побудовані таким чином, що право одного суб'єкта відповідає обов'язку іншого і навпаки, тому права та обов'язки слідчого розглянуто у взаємозв'язку як парні категорії та поділено на основні (процесуальні) – організація,

проведення та завершення повного та неупередженого досудового розслідування в строки відповідно до встановлених законом порядку та процедури; забезпечувальні (організаційно-управлінські) – запобігання кримінальним правопорушенням, забезпечення невідворотності притягнення винних осіб до відповідальності, відшкодування потерпілим шкоди заподіяної кримінальними правопорушеннями тощо; спеціальні – обов’язки, характерні для окремо взятих органів досудового розслідування (ДБР та НАБУ).

5. Розкрито сутнісний зміст процесуальних гарантій діяльності слідчого у кримінальному процесі. Встановлено, що такі гарантії становлять систему прав, обов’язків та відповідальності, яка має внутрішню єдність спрямовану на захист процесуальної самостійності та незалежності, а також особистої безпеки слідчих та членів їх сімей, як сукупність нормативно врегульованих умов і засобів, що забезпечують можливість безперешкодного виконання суб’єктом сторони обвинувачення своїх повноважень відповідно до вимог закону та внутрішнього переконання в ході провадження досудового розслідування.

6. Зроблено висновок про те, що процесуальна самостійність та незалежність слідчого – це не тільки нормативне, але й практичне забезпечення відповідного статусу та процесуальних повноважень з урахуванням потреб слідчої діяльності. Однак, сучасний стан законодавства не забезпечує належної практичної реалізації гарантій професійної діяльності слідчого як головного процесуального учасника під час досудового розслідування. Зокрема, позначається на цьому і відсутність гарантій соціально-правового забезпечення, через, що власне і спостерігається плинність кадрів. Опитані респонденти (94 % слідчих), запевнили, що на практиці, лише як виняток надається матеріальна допомога на оздоровлення при основній щорічній відпустці та допомога при вирішенні соціально-побутових проблем, не

говорячи вже про проїзд у транспорті, паливо, друкарський папір, приладдя та інші витратні матеріали, які слідчі купують за власні кошти, що не може позитивно відображатись на їх діяльності у кримінальному процесі та готовності до виконання поставлених завдань.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ

СЛІДЧОГО

У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

3.1. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану

24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 було введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне військове вторгнення на територію України. Ракетні обстріли об'єктів цивільної інфраструктури та напади на населення й активні бойові дії на значній території держави призвели до фіксації значної кількості злочинів проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [57].

Специфіка регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах надзвичайних правових режимів полягає у тому, що вони регулюються не тільки загальними нормами і законодавством, яке діє в умовах нормальної життєдіяльності, а й надзвичайними законами, які мають свою специфіку застосування та відповідно впливають на особливості регулювання сфери кримінального провадження [232, с. 100].

Правовий режим воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [187], визначає порядок функціонування органів державної влади в умовах збройної агресії та загрози національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, проте він не у повній мірі регулює ситуацію, яку зумовлює збройний конфлікт. При цьому норми міжнародного гуманітарного права закріплюють правову рамку, крізь яку оцінюється поведінка

сторін конфлікту та які їх дії можуть становити найтяжчі міжнародні злочини – порушення законів та звичаїв війни. Як зазначає А. Павлюк, з однієї сторони, фіксуються факти вчинення воєнних злочинів, як, наприклад, напади на цивільні об'єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші, які вимагають належної уваги до деталей, значних зусиль для проведення розслідування та відповідних знань міжнародних стандартів для здійснення належної правової кваліфікації діянь. З іншої сторони, значна кількість фактів правопорушень, спрямованих проти національної безпеки, вимагають системного залучення ресурсу правоохоронних органів для їх дослідження. На фоні цього залишаються загальнокримінальні правопорушення як маркер правопорядку у будь-якому регіоні. Тому в цих умовах вкрай важливо аби кримінальне процесуальне законодавство України надавало всі можливості для системи правосуддя виконувати покладені на неї поточні завдання та подолати нові виклики [57].

01 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [179]. Це зумовлено тим, що нормальне функціонування державних інституцій під час воєнного стану стає неможливим та вимагає особливої регламентації процесу розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, проведення бойових дій на окремих територіях зумовлює ситуацію, за якої фіксація процесуальних дій стандартними способами в кримінальному провадженні стає неможливою. Частина територій перебуває в окупації, що також унеможлиблює проведення стандартного розслідування кримінальних правопорушень [200].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні

відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 КПК України (Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану). О. Барчук серед факторів ефективної дії надзвичайних законів за особливостями дії виокремлює такі:

- територіальні. Це умови дії законів, які визначають просторову сферу їх дії, відповідні фактори є важливими в процесі дії надзвичайних законів. Відомо, що дія надзвичайних законів може обмежуватися просторовими межами, які залежать від територіальних меж поширення надзвичайної ситуації, тобто чи в межах всієї держави, чи на окремих територіях;

- часові, тобто умови, що визначають часові особливості дії надзвичайних законів, адже відомо, що однією із основних рис надзвичайних законів є їх тимчасовий характер [7, с. 207].

У зв'язку з цим, варто наголосити, що особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану як порядок може бути застосований виключно у разі, якщо місце проведення досудового розслідування кримінального провадження, визначене відповідно до ст. 218 КПК України, відноситься до місцевості, на якій оголошено воєнний стан. Як зазначає І. В. Гловюк, хоча до ст. 615 КПК України неодноразово вносилися зміни та доповнення, однак на сьогодні ця стаття не є однозначно зрозумілою та безспірною. Норми цієї статті сформульовані таким чином, що одні з них автоматично застосовуються під час дії воєнного стану, а інші – лише за умов, коли немає об'єктивної можливості виконувати загальну довоєнну норму [148].

Початок досудового розслідування.

В інформаційному листі Верховного Суду від 03 березня 2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального

провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені у ст. 214 КПК України (мається на увазі ч. 5 ст. 214 КПК України). Цей документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Варто зазначити, що наведене правило стосується всіх кримінальних правопорушень, а не лише певного конкретного переліку [115].

Справедливо відмічає Л. М. Лобойко в частині того, що з'ясувавши із заяви чи іншого джерела наявність відповідних ознак, уповноважена службова особа повинна мати право розпочинати процесуальні дії. З метою вчасного початку з'ясування обставин правопорушення, про яке до компетентного органу надійшла первинна інформація, у процесуальному законі не має бути перешкод у вигляді заборони здійснення процесуальних дій до виконання якихось формальних процедур, як то: внесення до реєстрів, складання постанов тощо. Зазначені процедури створюють перешкоди, іноді нездоланні, на шляху до швидкого, ефективного початку кримінальної процесуальної діяльності [124, с. 90].

Неможливість внесення відомостей до ЄРДР в умовах воєнного стану, може бути зумовлено: можливістю виходу обладнання зі строю, перебоями з електроенергією та зв'язком, Інтернетом, відсутність доступу до них, проблеми з транспортом, блокування та захоплення адміністративних будівель тощо. У такому випадку органи досудового розслідування залишаються повністю процесуально обеззброєними, не маючи реальних правових можливостей проводити СРД [233, с. 139]. У зв'язку з можливими ризиками виникнення -таких ситуацій, слідчому,

дізнавачу, прокурору, надано обов'язок винести постанову невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. У частині 4 ст. 39 КПК України передбачено, що керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право своєю вмотивованою постановою, погодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування, утворювати міжвідомчі слідчі групи та визначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих [149].

Утім, як зазначають Д. Санакоєв та О. Скрябін, питання щодо внесення даних в ЄРДР в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану є дискусійним серед сучасних науковців. Це пов'язано з тим, що успішне розслідування злочину більшою мірою залежить від того, наскільки швидко зреагують правоохоронні органи та розпочнуть початкові СРД. В умовах воєнного стану в працівників правоохоронних органів можуть виникати затримки із внесенням даних в ЄРДР – як в електронному, так і паперовому форматі. Такі затримки можуть негативно позначитись на результатах розслідування [200]. Зокрема, Т. О. Лоскутов вказує, що у період воєнного стану правова регламентація фіксування рішення про початок досудового розслідування шляхом складання постанови є зайвою, оскільки зазначена формальність, навіть постфактум передбачає невиправдане витрачення ресурсів органів досудового розслідування. Фіксування паперовим документом рішення про початок досудового розслідування ніяк не впливає на забезпечення прав і свобод людини, а лише ускладнює оперативне викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності [128, с. 342].

Згідно з ч. 6 ст. 110 КПК України, у разі необхідності постанову слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106-1 КПК України. Потрібно відразу констатувати недолік цієї правової регламентації. Так, у цитованій нормі взагалі не вказано дізнавача як суб'єкта, до повноважень якого також відноситься винесення відповідних постанов.

Процесуальні строки.

Відповідно до ч. 1 ст. 117 КПК України, пропущений в період воєнного стану строк у кримінальному провадженні, може бути поновлений, якщо заінтересована особа подала клопотання не пізніше 60 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Якщо відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені статтями: 220 КПК України (Розгляд клопотань під час досудового розслідування; 221 КПК України (Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення); 304 КПК України (Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження); 306 КПК України (Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування); 308 КПК України (Оскарження недотримання розумних строків); такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану (п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України) [149].

Керівник органу прокуратури має право виконувати повноваження слідчого судді щодо продовження строків досудового розслідування (ст. 219, 294 КПК України). Варто додати, що до підстав

зупинення досудового розслідування, передбачених ст. 280 КПК України додається ще декілька:

1) наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

2) повноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну (рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає [149].

Заходи забезпечення кримінального провадження.

Якщо наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури затримати таку особу (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами ст. 209 КПК України. Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [112].

Відповідно до ч. 7 ст. 615 КПК України строк письмового повідомлення про підозру затриманій особі може продовжуватися з двадцяти чотирьох до сорока восьми годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сорока

восьми годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню [149].

Якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України).

В умовах воєнного стану керівник органу прокуратури має виконувати загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, передбачені ст. 206 КПК України.

Керівник органу прокуратури уповноважений (з урахуванням вимог глави 37 КПК України):

- приймати рішення про: здійснення приводу (ст. 140), надання тимчасового доступу до речей і документів (ст. ст. 163, 164); арешт майна (ст. ст. 170, 173); застосування чи зміну запобіжного заходу (ст. ст. 186, 187);

Наприклад, прокурор, отримавши клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей та документів чи прийнявши таке рішення особисто, вирішує питання про надання згоди на тимчасовий доступ до речей та документів у порядку, передбаченому ст. ст. 163, 164 КПК України. За результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для відповідних ухвал слідчого судді.

Проведений аналіз норм КПК України, а також практики їх застосуванням слідчими, дають підстави для висновку, що сьогодні у їх практичній діяльності виникає низка проблемних питань, пов'язаних із здійснення тимчасового доступу до речей і документів, наявність яких створює певні труднощі у використанні результатів такого тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування кримінальних

правопорушень. Основною причиною цього є недосконалість законодавчо визначених кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта отримання доказів шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів у досудовому розслідуванні [237].

Варто звернути увагу, що лише за наявності достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею без виклику володільця речей і документів. При цьому обов'язок доказування цих підстав покладається на сторону кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням (ч. 2 ст. 163 КПК України). Одночасно КПК України передбачає можливість закритого режиму судового засідання, який у тому числі може стосуватися і розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Тут діють як загальні виключення із засади гласності й відкритості (ст. 27 КПК України), так і спеціальні положення, присвячені цьому заходу забезпечення. Так, ч. 2 ст. 27 КПК України визначені випадки, коли слідчий суддя може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини, зокрема якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом. Водночас ст. 162 КПК України визначено перелік видів інформації, яка належить до охоронюваної законом таємниці. Тобто закрите судове засідання і судове засідання без виклику володільця – це два різні режими, обґрунтування необхідності яких покладається на зацікавленого учасника [177].

– обирати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб:

а) до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109–115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152–156-1, 185–187, 189–191, 201, 255–255-2, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 КК України;

б) до осіб, які підозрюються у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів – у виняткових випадках, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів;

– продовжувати до одного місяця строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови прокурора про тримання під вартою. При цьому, строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування (ч. 2 ст. 615 КПК України);

– надавати дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. ст. 189, 190 КПК України);

З положень ст. 176, ч. 4 ст. 183 КПК України вбачається, що під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109–114-1, 258–258-5, 260, 261, 437–442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177, застосовується запобіжний захід виключно у вигляді тримання під вартою.

Слід додати, що ст. 616 КПК України передбачено підстави та порядок скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Однак, особам які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених ст. ст. 115, 146–147, 152–156, 186, 187, 189, 255, 255-1,

257, 258–262, 305–321, 330, 335–337, 401–414, 426–433, 436, 437–442 КК України запобіжний захід не скасовується [149].

Проведення СРД.

У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Утім, сьогодні КПК України містить положення, які не дозволяють повною мірою здійснювати роботу з ефективного збирання доказів та виконувати завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, щодо забезпечення швидкого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності. Це стосується і огляду житла чи іншого володіння особи, оскільки відповідно до положень КПК він здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України). При цьому добровільна згоди особи, яка є власником майна, по суті не звільняє слідчого від зобов'язання звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали.

Саме тому, в ст. 234 КПК України, слід передбачити, що огляд, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється за добровільною згодою хоча б однієї особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого чи дізнавача, погодженого прокурором, яке подається та розглядається в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи (Додаток Б). Огляд місця події у житлі чи іншому володінні особи у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя особи та майна чи з безпосереднім переслідуванням особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, а також за згоди хоча б однієї особи, яка ним володіє, а так

само у разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, проводиться за мотивованою постановою дізнавача, слідчого або прокурора. У випадку, якщо огляд проведено без згоди хоча б однієї особи, яка ним володіє, прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний не пізніше двадцяти чотирьох годин після проведення таких дій звернутися з клопотанням про проведення огляду до слідчого судді. Слідчий суддя повинен розглянути таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК України, перевіривши, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для огляду житла чи іншого володіння особи у невідкладному порядку. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання про огляд або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про огляд, встановлені внаслідок такого огляду докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

Правила використання показань у доказуванні зазнали змін завдяки новій редакції ч. 4 ст. 95 КПК України: «Суд має право обґрунтовувати свої висновки виключно на підставі показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому чи прокурору, або посилається на них, за винятком випадків, передбачених ст. 615 КПК України». У ч. 11 ст. 615 КПК України визначено, що показання, отримані під час допиту свідка або потерпілого, включаючи одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальному провадженні, яке здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови, що процес і результати такого допиту були зафіксовані за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, включаючи одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальному провадженні, здійснюваному в умовах

воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови, що у такому допиті брав участь захисник, а процес і результати проведення допиту були зафіксовані за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Таким чином, ця норма суттєво змінює правила використання показань у доказуванні, проте стосується виключно показань, отриманих в умовах воєнного стану [112; 115].

Відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК України дізнавач, слідчий та прокурор забезпечують участь захисника під час проведення окремих процесуальних дій, включаючи випадки, коли захисник не може бути присутнім особисто. У таких ситуаціях використовуються технічні засоби (відео- та аудіозв'язок) для забезпечення дистанційної участі захисника. І. В. Гловюк слушно звертає увагу на те, що в умовах воєнного стану правило «дистанційної участі» згідно з КПК України поширюється виключно на захисника, тоді як про інших учасників кримінального провадження, таких як представники потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та інших, не згадується [38, с. 61].

У наукових дослідженнях вже було зазначено, що для забезпечення дистанційної участі захисника необхідно дотримуватися таких умов:

1) у кожному конкретному випадку слід визначити, чи вжив відповідний дізнавач, слідчий або прокурор усіх можливих заходів для забезпечення участі захисника у провадженні;

2) потрібно враховувати думку захисника та його підзахисного щодо можливості здійснення «дистанційного захисту», зважаючи на такі конвенційні вимоги, як практичність та ефективність професійної правничої допомоги, особливо в аспекті конфіденційності спілкування з адвокатом;

3) аудіозв'язок не може повністю відповідати вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Рекомендується забезпечувати дистанційну участь захисника за необхідності шляхом проведення окремої процесуальної дії у режимі відеоконференції, яка має фіксуватися за допомогою технічних засобів відеозапису [41].

Думка О. Сачка заслуговує на увагу, оскільки він підкреслює важливість законодавчого забезпечення права на правничу допомогу та захист під час особливого режиму досудового розслідування у воєнний чи надзвичайний стан. Зокрема, він наголошує на необхідності дозволити виконання функцій захисту та надання правничої допомоги не лише адвокатам, але й іншим фахівцям у галузі права, які за законом можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні [201, с. 176].

Керівник органу прокуратури має повноваження приймати рішення щодо:

- проведення дистанційного досудового розслідування (ст. 232 КПК України);
- надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. ст. 233, 234, 235 КПК України);
- надання дозволу на огляд житла або іншого володіння особи (згідно з ч. 2 ст. 237 КПК України);
- примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ст. 245 КПК України);
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 246, 247, 248, 250 КПК України).

Дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язаний забезпечити участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного чи потерпілого за першої можливості. У разі відсутності можливості залучення перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий або прокурор має право самостійно здійснювати

переклад пояснень, показань або документів, якщо володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний чи потерпілий.

Освідування може проводитися для виявлення слідів кримінального правопорушення не лише на тілі, але й на одязі свідка, підозрюваного чи потерпілого та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора. При цьому, у разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста. Також, на відміну від попередньої редакції статті, копія протоколу про проведення освідування надається особі незалежно від того, проводилося добровільне чи примусове освідування [71].

Освідування проводиться на підставі постанови прокурора та за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Водночас, слід зауважити, що в КПК України 1960 року винесення постанови про провадження освідування було прерогативою слідчого – посадової особи, яка безпосередньо здійснювала досудове розслідування, проводила необхідні слідчі дії та несла за них повну відповідальність.

На наш погляд, рішення про проведення освідування, що фіксується у відповідній постанові, має приймати особа, яка проводить досудове розслідування, тим паче в умовах воєнного стану. Саме цей підхід забезпечить економію часу та є ефективним у кримінальному провадженні. Натомість, якщо особа, яка проводить розслідування буде звертатися до іншої посадової особи за дозволом на проведення освідування, це спричинить затягування часу, що може призвести до втрати доказів. Тож винесення постанови про проведення освідування

виключно прокурором (ст. 241 КПК України), на наше переконання, не відповідає вимогам практики, призводить до затягування часу проведення цієї СРД та нічим себе не виправдовує (Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування).

У зв'язку з цим ст. 241 КПК України викласти у новій редакції, а саме:

«Стаття 241. Освідування особи

*1. Слідчий, дізнавач, прокурор здійснює освідування **особи** для виявлення на її тілі, одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. **Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування.***

*2. Освідування здійснюється на підставі постанови **слідчого, дізнавача, прокурора**, за участю судово-медичного експерта або лікаря, спеціаліста. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується **та у присутності понять тієї ж статі**. Слідчий, дізнавач, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.*

*3. Перед початком освідування особі **пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого прокурора, а в разі її відмови освідування проводиться примусово***

4. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших

технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідучаної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду. Застосування безперервного відеозапису освідучання допускається лише за добровільної письмової згоди особи.

5. Про проведення освідучання складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу, копія якого надається особі, освідучання якої проводилося» (Додаток Б).

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні СРД проводяться без залучення понятих. Г. К. Тетерятник зазначає, що загалом два основні фактори є детермінантою законодавчих змін, щодо відповідної участі понятих при проведенні СРД у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів: це, як вже було зазначено фактор небезпеки (реальної або потенційної), який ставить під сумнів можливість участі зазначених суб'єктів у процесуальних діях та фактор швидкої змінюваності обстановки, що вказує на невідкладність проведення таких дій з метою збереження доказової інформації [231, с. 196]. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [149].

Згідно з п. 4 ст. 223 КПК України проведення СРД у нічний час (із 22-ої години до 6-ої години) не допускається за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 КПК України. Таким чином, внесеними

змінами законодавець надав можливість слідчим та прокурорам в умовах військового стану проводити слідчі та розшукові дії цілодобово [115].

Фіксування кримінального провадження.

Процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) чи відповідних процесуальних дій [149].

Важливо відмітити особливості фіксації речових доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Згідно з КПК України постанову про визнання речовими доказами виносити не потрібно. Такі постанови зазвичай використовуються слідчими для окреслення переліку речей, для того щоб звернутись із клопотанням про накладення на них арешту до слідчого судді. Таке звернення може бути необхідним у тому разі, коли майно вилучається під час проведення обшуку. Тому постанова про визнання речовими доказами не є обов'язковою [105, с. 9].

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора.

Положення глави 26 КПК України діють. Право на оскарження інших рішень, дій чи бездіяльності прокурора, а також слідчого чи дізнавача не обмежується. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність керівника органу прокуратури розглядаються слідчим суддею того

суду, в межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством (ч. 4 ст. 615 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 615 КПК України про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [149].

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Дія положень ч. 2 ст. 484 (слідчий, дізнавач, уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх) та ч. 14 ст. 31 (суддя уповноважений на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх) КПК України може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури [149].

Передача обвинувального акта до суду.

Новою редакцією ст. 615 КПК України (п. 3 ч. 1) передбачено зупинення строків досудового розслідування на час воєнного стану, у разі об'єктивної неможливості звернення до суду з обвинувальним актом. Якщо в справі здійснювалося спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), воно не продовжується автоматично на час судового

провадження. Передаючи обвинувальний акт до суду в цьому випадку, прокурору потрібно звертатись із клопотанням про здійснення спеціального судового провадження (ч. 3 ст. 323 КПК України). Однією з ознак спеціального досудового розслідування є те, що процесуальний порядок його здійснення регламентований окремою главою КПК України, а саме главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» розділу III «Досудове розслідування» КПК України.

Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Відповідно до ч. 14 ст. 615 КПК України копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора [112].

Відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду.

Рішення про відновлення матеріалів ухвалює слідчий суддя у разі надходження клопотання від прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого, за умови наявності витягу з ЄРДР, або постанови про початок досудового розслідування, наявних у цьому кримінальному провадженні відповідних матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації, а також копій документів, засвідчених з використанням кваліфікованого електронного підпису. У разі недостатності зібраних матеріалів для відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження слідчий суддя своєю ухвалою закриває розгляд клопотання про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження і роз'яснює учасникам судового

провадження право на повторне звернення з таким клопотанням за наявності необхідних документів [149].

Отже, повномасштабне вторгнення на територію України й введення воєнного стану ознаменувалось у тому числі і непростою перевіркою стійкості кримінального процесуального законодавства та його практичного застосування [86, с. 177–185]. Очевидно, що КПК України все ще потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань в умовах реальної війни та подолання її наслідків. Сталість, забезпеченість, спадковість в роботі органів досудового розслідування та якість процесуального закону є одним з ключових факторів подолання безкарності за вчинені злочини, що в умовах війни є запорукою досягнення справедливості для кожного постраждалого, у тому числі і від дій агресора.

3.2. Напрями вдосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі

Сьогодні процесуальний статус слідчого у кримінального процесі є недосконалим, а законодавство, що регулює відповідне питання, часто колізійне та фрагментарне. Сучасний незадовільний стан безпеки в державі та високий рівень злочинності обумовлюють розширення кола завдань, що постають перед органами досудового розслідування, підвищення складності кримінальних проваджень, суттєву напруженість тощо. У зв'язку з наведеним необхідним є не лише чітке бачення сутності поняття кримінальний процесуальний статус слідчого, але й практичне узгодження і належне законодавче закріплення його окремих його елементів – сфери компетенції, прав і обов'язків, повноважень тощо. Тому питання удосконалення та

оптимізації роботи органів досудового розслідування в Україні є своєчасним і актуальним.

Оптимізація – це сукупність процесів, спрямованих на модернізацію та поліпшення існуючих механізмів досягнення бажаного результату [270]. Це процес знаходження екстремуму (глобального максимуму або мінімуму) певної функції або вибору найкращого (оптимального) варіанту з безлічі можливих шляхом порівняльної оцінки всіх можливих варіантів (альтернатив) [217]. Це максимізація чи мінімізація певного корисного результату (мети, цільової функції, критерію ефективності тощо) за рахунок «оптимального» розподілу наявних ресурсів [14]. Відповідно, термін «оптимальний», згідно зі Словником української мови, вживається у значенні «який найбільше відповідає певним умовам, вимогам; найкращий із можливих» [23, с. 732].

Низка експертів, зокрема закордонних, визнають чинну редакцію КПК України прогресивною, проте, поряд із цим висловлюють також думку, з якою ми погоджуємося, що процес імплементації має більше проблем, аніж процес підготовки та прийняття. Справа в певних традиціях, негнучкості державного апарату та нездатності системи до швидких і кардинальних перетворень, змін у світогляді правоохоронців тощо. Особливо гостро ця проблема проявила себе ще й тому, що у чинному КПК України наявна значна кількість прогалин та колізій, особливо, щодо унормування процесуального порядку прийняття та виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування.

Варто погодитися з Т. В. Корчевою з приводу того, що практична реалізація конституційних засад у кримінальному процесі можлива лише за усвідомлення кожною особою в ході кримінального провадження свого процесуального становища (статусу), яке саме надає можливість ефективно реалізувати свої процесуальні права і захищати

процесуальні інтереси, виконуючи відповідну процесуальну функцію [103].

У контексті дослідження можливостей вдосконалення правового статусу слідчих органів і статусу слідчого, зокрема, О. І. Шевченко стверджує, що сьогодні відсутній загальний закон про слідчого, де слідчий розглядався б лише як посадова особа (службова особа) відповідного органу та прирівнювався б до такої особи, адже його повноваження різко відмітні від загальних посад і відзначаються низкою відмінних ознак. На думку автора, такий закон дозволив би розробити єдиний підхід до статусу слідчого, його прав та обов'язків, чітко визначив би підстави притягнення слідчих до відповідальності, їх повноваження, соціальне забезпечення тощо [264, с. 181].

Звісно, що ми підтримуємо позицію науковців та теж наголошуємо на необхідності прийняття спеціального Закону «Про правовий статус слідчих та органи досудового розслідування», в якому має бути єдине тлумачення та закріплення вичерпного переліку органів досудового розслідування держави для формування чіткого бачення системи цих органів і сфери їх компетенції, можливості позиціонування окремих їх видів, залежно від юрисдикції, специфіки діяльності, виконуваних функцій тощо, а також повно регламентовано кримінальний процесуальний статус слідчих й державні гарантії його реалізації.

Окрім вищевказаного, слід звернути увагу й на такі недоліки сучасного становища органів досудового розслідування, на яких наголошує А. Г. Нікуліна, а саме: відокремленість слідчих підрозділів і відсутність у них навичок оперативної роботи; відсутність належної взаємодії як слідчих та оперативних підрозділів поліції, так і органів досудового розслідування поліції з іншими органами досудового розслідування, а також іншими суб'єктами правоохоронної системи;

дублювання низки повноважень органів досудового розслідування та інших суб'єктів правоохоронної системи [144] тощо.

До того ж, на думку В. М. Тertiшника, функцію процесуального контролю з боку начальника слідчого підрозділу (керівника органу досудового розслідування) слід скасувати, оскільки процесуальний контроль і нагляд за законністю під час провадження досудового слідства мають здійснювати особи, стосовно яких слідчий не перебуває в адміністративній чи іншій підлеглості. Адміністративна влада не повинна поєднуватися з функціями контролю або нагляду в одній особі. Реалізація загальної ідеї правової держави – розподіл влади на законодавчу, виконавчу й судову стосовно статусу слідчого вимагає відокремлення адміністративно-розпорядчих повноважень від функцій розслідування та прокурорського нагляду і процесуального контролю [229, с. 1051].

Дійсно, слідчі перебувають під подвійним контролем, зокрема, контролем керівника органу досудового розслідування і процесуальним управлінням прокурора. Як зауважують деякі автори, аналіз співвідношення повноважень слідчого із повноваженнями керівника органу досудового розслідування та прокурора призводить до логічного висновку, що слідчий, у першу чергу, відповідає за виконання вказівок і доручень вищезазначених осіб, аніж за своєчасне та якісне досудове розслідування [56, с. 363–374]. Так само вважає і Б. В. Романюк, відстоюючи думку про те, що керівники слідчих підрозділів, якщо вони не прийняли справу до свого провадження, виконують суто адміністративно-управлінські повноваження. Надання їм права вимагати виконання підлеглими слідчими певних дій без встановлення відповідальності за їх правильність також є некоректним [198, с. 55].

Слід звернути увагу на необхідність спрощення системи відомчого контролю та прокурорського нагляду. Основною ознакою, яка відрізняє прокурорський нагляд від відомчого контролю є те, що

останній містить елемент безпосереднього розпорядження й управління, якими виступають скасування правових актів, покладення обов'язку на органи досудового розслідування провести ту чи іншу дію, застосування санкцій, тощо [150, с. 100; 142, с. 192]. Такий елемент негативно відображається на діяльності слідчих та об'єктивності прийняття рішень. Завдання відомчого контролю та прокурорського нагляду однакове. Воно полягає у дотриманні законності, а отже дублюється. Крім того, сьогодні помітна тенденція до розширення судового контролю. Це дозволяє вести мову про зменшення прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування та повну чи часткову відмові від відомчого контролю на стадії пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп.

Як вірно зазначає В. В. Пашковський та О. П. Кучинська, чинний КПК України значно розширив обсяг повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів при проведенні НСРД порівняно з повноваженнями, передбаченими чинним Законом України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 14). Тобто збільшується і відповідальність прокурора щодо дотримання законності під час проведення зазначених дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [156, с. 142].

Безумовно, вказівки прокурора є обов'язковими для виконання. Утім, процесуальне керівництво насамперед повинно бути спрямоване на охорону прокурором конституційних прав громадян, зокрема на забезпечення недоторканності особистості, а не на маніпуляцію слідчими з боку прокуратури, що відбувається нині. Як уже зазначалося, слідчі формально набувають статусу помічників прокурора. Необхідно законодавчо вирішити це питання та скасувати деякі повноваження прокурора щодо такого нагляду за діяльністю слідчих.

За результатами опитування слідчих, тільки 15 % з них відповіли, що не виконували недоречні вказівки прокурора щодо розслідування кримінального провадження, з якими були не згодні; 3 % слідчих – оскаржували рішення прокурора вищому прокурору, з яких у 5 випадках було прийнято рішення залишити рішення прокурора без змін, у 2 випадках – прийнято на користь слідчого, а 4 випадках – вищий прокурор прийняв своє рішення щодо скарги слідчого. На питання, чому ж слідчі не використали надане їм право оскарження вказівок прокурора, переважна більшість з них відповіли, що не вірять у прийняття вищим прокурором рішення на користь слідчого та не хочуть зіпсувати з ним стосунки (додаток В).

Поряд з цим, погоджуючись із нагальністю вдосконалення порядку взаємодії слідчих та оперативних підрозділів як одного з додаткових елементів їх кримінального процесуального статусу, відзначимо, що проблема полягає в системному конфлікті – різному розумінні обсягу роботи й ролі в розслідуванні конкретного кримінального провадження, різному підпорядкуванні, різних пріоритетах у роботі. Станом на сьогодні в Україні лише один орган має у своїй структурі детективів – НАБУ, де детективи здійснюють, у тому числі, оперативну роботу, фіксацію доказів і підготовку всіх процесуальних документів [264, с. 176–177]. Порівняльний аналіз функцій та завдань прокурорського нагляду та відомчого контролю свідчить про доцільність повної відмови від останнього під час виконання детективом НАБУ оперативно-розшукової функції, оскільки обсяг відомчого контролю під час виконання детективом НАБУ функції досудового розслідування, значно обмежується, в той час як статус прокурора на цій стадії значно посилюється [26, с. 102].

Натомість, О. О. Кіпер зазначає про відсутність в слідчого достатніх теоретичних знань і практичних умінь проводити конспіративні заходи [94, с. 128]. Проте, на наш погляд, слідчі й так

самостійно практично не проводять НСРД і в більшості випадків доручають їх проведення оперативним підрозділам або проводять їх спільно з ними. Водночас для врегулювання спірного питання в цій сфері вважаємо доцільним у КПК України чітко виокремити види негласних слідчих дій, які слідчий буде уповноважений самостійно проводити.

Справедливо зазначає Л. М. Лобойко про те, що законодавче врегулювання оперативно-розшукової діяльності у перші роки незалежності країни мало позитивне значення для демократизації правоохоронних органів. Але ця діяльність органів влади стала однією з найголовніших небезпек для дотримання прав людини внаслідок нерозвинутості реального і дієвого судового контролю, відсутності чіткої законодавчої і практичної прив'язки до цілей кримінального судочинства та, як наслідок, можливістю виправдання обмежень прав осіб посиленням на інтереси безпеки суспільства і держави. Недостатньо врегульована оперативно-розшукова процедура є ще однією законодавчою «шпаринкою», за допомогою якої влада може отримувати докази винуватості осіб у вчиненні злочинів без додержання вимог «офіційного» кримінального процесу. Регламентація у КПК порядку провадження «таємних» слідчих дій і оскарження їх провадження утворить «офіційний», відкритий механізм оскарження законності відповідних рішень [127, с. 155].

Щодо інших засобів пізнання, то у процесуальній теорії зазначається не лише про СРД, а й про заходи забезпечення кримінального провадження. Зокрема, О. Г. Шило такі заходи забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна визнає такими, які спрямовані на збирання та збереження доказів [266, с. 357], що по суті означає віднесення їх до пізнавальних засобів слідчого. Не можна не погодитися з такою позицією вченого, тому що під час

здійснення вказаних заходів забезпечення дійсно може одержуватися доказова інформація, тобто здійснюватися слідчим пізнавальна кримінальна процесуальна діяльність. У цьому контексті, варто зазначити, що під час досудового розслідування об'єктивно в прокурора, слідчого, дізнавача виникає необхідність в наданні доручень оперативним підрозділам не лише щодо проведення СРД чи НСРД, а й інших процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, затримання, тощо), що теж обумовлює необхідність законодавчих змін.

Щодо недосконалості взаємодії постає питання й у розрізі системи. Вивчення наукової і навчальної літератури дозволило ученим систематизувати точки зору щодо форм взаємодії слідчого з іншими учасниками досудового розслідування.

1. За характером зв'язків між слідчим та іншими суб'єктами узгодженої діяльності взаємодія може бути а) безпосередньою й б) опосередкованою.

2. За часом реалізації взаємодія може здійснюватися а) постійно й б) тимчасово.

3. За функціями – у процесі взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами зі сфери правоохоронної діяльності: а) оперативно-розшукова, б) кримінальна процесуальна, в) адміністративно-правова, г) організаційно-управлінська, г) виховна.

4. Залежно від належності суб'єктів взаємодії до однієї чи різних систем правоохоронних органів розрізняють а) зовнішню і б) внутрішню взаємодію.

5. За ступенем конспірації можна виокремити а) гласну і б) негласну форми взаємодії слідчого.

6. За етапами здійснення: а) взаємодію організаційного етапу; б) взаємодію робочого етапу; в) взаємодію завершального етапу.

7. Залежно від виду конкретного суб'єкта, з яким слідчий взаємодіє у кримінальному провадженні, такими формами можуть бути: а) взаємодія з оперативними, експертними підрозділами; оперативно-розшуковими органами, слідчими свого та інших відомств; б) взаємодія з державними установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності – це, передусім, взаємодія з державними органами, які контролюють і здійснюють нагляд; в) взаємодія з громадськістю, ЗМІ, населенням тощо.

8. Залежно від факту урегульованості діяльності суб'єктів взаємодії у законодавстві: а) нормативно-правові, що впливають з положень КПК України, законів, які регулюють правоохоронну діяльність тощо та організаційно-тактичні або по іншому – процесуальні та тактичні (організаційні).

9. Залежно від територіального рівня (локалізації): а) взаємодія слідчих підрозділів з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні локального (місцевого) характеру; б) регіонального характеру; в) загальнодержавного характеру [274, с. 212–221].

10. Залежно від виду (групи) кримінальних правопорушень, у кримінальному провадженні стосовно яких здійснюється взаємодія слідчого [4, 100–106].

11. Залежно від кількості окремих видів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні, що у своїй сукупності утворюють відповідну форму взаємодії: а) багатовидова (складна) форма, утворена на менше як двома окремими видами взаємодії (виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо проведення пошуково-розшукових дій відповідних предметів, речей, документів – речових доказів у кримінальному провадженні та здійснення заходів щодо встановлення особи, якій необхідно оголосити підозру після зупинення досудового слідства); б) одновидова форма (проста) – утворена одним

видом взаємодії (наприклад, одноразовий спільний виїзд слідчого, оперативного співробітника, експерта – криміналіста та судового медика на огляд місця події і трупа) [29, с. 16–19; 133, с. 128–129; 165, с. 30–34; 224, с. 166–170; 253].

Побутує думка, що органи досудового розслідування конкурують між собою, а іноді й намагаються завадити один одному замість того, щоб ефективно співпрацювати, обмінюватися інформацією, проводити спільні операції. Особливо гостро ця ситуація відчутна у сфері боротьби з корупцією [101]. У цьому контексті, хотілося б зазначити, що правовий статус суб'єкта кримінального правопорушення має цілком самостійне кримінальне процесуальне значення у питаннях встановлення підслідності. Так, ст. 216 КПК України достатньо чітко розмежовує підрозділ детективів та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ. Відповідно, термін «службова особа НАБУ» об'єднує в собі представників обох цих підрозділів. Проте, згідно з абз. 4 п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК України, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ підслідні службові злочини щодо всіх службових осіб НАБУ (крім керівництва). Таким чином, в тому випадку, якщо відповідний злочин буде вчинено самим детективом підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, то цей же підрозділ і буде здійснювати досудове розслідування. Вбачається, що така ситуація не сприятиме об'єктивності кримінального провадження. Саме тому є сенс внести зміни до абз. 4 п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК.

Разом з цим одним із важливих аспектів удосконалення процесуального статусу слідчих та в цілому органів досудового розслідування, є оптимізація їх системи для підвищення ефективності реалізації завдань кримінального провадження. Про напрями усунення слідчих помилок зазначала і І. В. Басиста, яка одним із виходів із негативної ситуації вважала залучення курсантів до чергувань у слідчо-оперативних групах [8, с. 385].

У свою чергу, звернемо увагу на те, що ст. 93 КПК України передбачено, що сторона обвинувачення та захисту здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади тощо речей, документів, відомостей тощо. Дані дії фактично здійснюються у формі надання відповідного запиту. На даний запит, суб'єкти виконання запиту, іноді не відповідають, надають інформацію із затягуванням часу. При цьому зазначають про відсутність порядку надання такого запиту. З огляду на це, в зазначеній статті повинно бути зазначено про те, що *рішення про витребування, отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом, приймається у формі постанови, яка повинна бути виконана не пізніше десяти днів. У разі об'єктивної неможливості надання інформації у цей строк інший строк може бути встановлений за погодженням із слідчим, дізнавачем, прокурором* (Додаток Б). Саме цією запропонованою нормою урегульовується можливість надання запиту під час збирання доказів.

О. В. Баганець вважає, що єдиним правильним шляхом системного реформування органів досудового слідства України є утворення нового позавідомчого слідчого органу шляхом об'єднання слідчих підрозділів органів прокуратури (наразі формально позбавлені слідчої функції, проте ДБР і досі не працює), МВС (сьогодні – поліції), СБУ та податкової міліції, наприклад у слідчий комітет. Таким чином, на думку автора, по-перше, буде вирішене питання відомчої незалежності слідчих від наглядового прокурора, штучного нарощування статистичних показників у всіх формах реалізації правоохоронної діяльності та, по-друге – збережений інтелектуальний

потенціал працівників слідчих підрозділів з урахуванням їх спеціалізації [6]. Водночас, як зазначають Є. Крапивін та І. Шульган, без реформи прокуратури складно говорити про процесуальну незалежність слідчого, а без реформи судової системи – про судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини в кримінальному провадженні [107; 267, с. 190–196].

О. І. Литвинчук слушно вказує, що явно виражена залежність діяльності слідчого породжує велику кількість публікацій, присвячених ідеї створення єдиного слідчого апарату і його місця серед інших органів влади. При цьому свої думки висловлюють наукові працівники, співробітники слідчих апаратів, прокурори, судді, адвокати, народні депутати, які розділено на п'ять великих умовних (тому, що кожен автор пропонує додатково свої власні новели, які не зустрічаються у інших представників групи) груп, а саме: виділення всіх існуючих слідчих підрозділів в окремий орган, підзвітний Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України або Міністерству Юстиції України [13; 44, с. 100–105; 157, с. 29–32; 199, с. 18–20; 207, с. 75–79]; ліквідація існуючих слідчих органів і введення інституту судових слідчих у складі судової системи [21, с. 179–186; 134, с. 3–14]; передача всіх слідчих підрозділів в одне відомство, де дані підрозділи вже існують [158, с. 48–52; 159, с. 57–58]; передача частини органів досудового слідства в одне відомство при збереженні підрозділів, що залишилися, в незмінному вигляді (стосується СБУ) [52; 143]; залишення існуючої системи досудового слідства без змін [97, с. 7].

Як зазначають Д. М. Тичина та І. В. Посудевський, на прикладі вже діючих у пострадянських, європейських країнах та США (Слідчий комітет, Федеральне Бюро Розслідувань), так і новостворених в Україні (ДБР, НАБУ) – необхідне створення «Національного бюро поліцейських розслідувань». Новий підрозділ в системі органів поліції із принципово новою моделлю управління. Який з однієї сторони є

силою поліції (є її системною ланкою по горизонталі), а з іншої, має власну вертикаль управління, до якої не входять керівники територіальних органів поліції чи їх заступники. Розслідування кримінальних правопорушень віднесених до підслідності Національної поліції України стає виключна прерогатива детективів Національного бюро поліцейських розслідувань [235, с. 382].

З цього приводу О. І. Шевченко стверджує, що сьогодні є помилковим створення слідчих апаратів у всіх без винятку правоохоронних органах, оскільки це розпорошує слідчі апарати, суперечить змісту концепції судово-правової реформи, де міститься положення про необхідність створення єдиного незалежного, не підпорядкованого будь-яким відомствам органу, який має проводити досудове розслідування в провадженнях про вчинення всіх злочинів. На думку автора, створення нових відомчих слідчих апаратів зумовлює їхню залежність від інтересів відомств, у підпорядкуванні яких вони перебувають, ускладнює реалізацію принципу процесуальної незалежності слідчого і його підпорядкування тільки закону, – необхідно вивести слідчих в окрему структуру [264, с. 179].

Натомість інші науковці стверджують про протилежне. Зокрема, А. Г. Каткова наголошує, що існуюча в Україні система органів досудового розслідування як автономних, так і в складі інших державних органів, є оптимальною і не потребує докорінного реформування шляхом її знищення і створення єдиного позавідомчого органу. Разом з тим, на думку авторки, існування органів досудового розслідування у складі правоохоронних органів (Національної поліції, СБУ) повинно ґрунтуватись на інших засадах, адже механічне виділення слідчих структур призведе до розриву взаємодії з іншими підрозділами [80, с. 25].

На нашу думку, сьогодні, дійсно, необхідне запровадження абсолютно нової концепції роботи органів досудового розслідування.

Щодо необхідності подальшого вдосконалення кримінального процесуального, то також зазначимо, і про занадто формалізований процес обрання запобіжних заходів, які не пов'язані з істотним обмеженням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, у першу чергу, це стосується особистого зобов'язання та особистої поруки. Для обрання відповідних заходів до підозрюваного слідчому необхідно підготувати клопотання, яке погодити з прокурором та подати до суду. Копія клопотання та інші матеріали надаються підозрюваному. У подальшому рішення про застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя за результатами судового засідання.

З урахуванням потреби у значному скороченні зазначеної процедури, на наш погляд, слушною є ідея закріплення в КПК України повноважень прокурора, слідчого чи дізнавача, за погодженням із прокурором, приймати процесуальні рішення про застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки. Запровадження зазначених змін обумовлює необхідність внесення змін до статті 40 КПК України, а саме:

«Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування

2. Слідчий уповноважений:

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам;

7) за результатами розслідування ініціювати перед прокурором питання про звільнення від кримінальної відповідальності, скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі застосовувати за погодженням із прокурором заходи забезпечення кримінального провадження у

випадках, визначених цим Кодексом, а також закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу» (Додаток Б).

Щодо пропозиції стосовно доручення на здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні, то додатково, зауважимо, що відповідно до ст. 41 КПК України оперативні підрозділи проводять СРД та НСРД в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого. Виходячи з такого буквального тлумачення наведеної вище норми, можемо зробити висновок, що оперативні підрозділи мають право виконувати лише доручення слідчого на проведення: 1) СРД; 2) НСРД. Тобто, наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів не відноситься до їх числа й відповідні дії не варто ототожнювати між собою, оскільки тимчасовому доступу до речей і документів не характерні ті сутнісні ознаки, які властиві СРД. Спільним між ними є лише те, що всі вони є процесуальними діями, що здійснюються в межах кримінального провадження, і які проводяться лише на підставі ухвали слідчого судді, а також те, що вони є засобами отримання доказів у кримінальному провадженні [73].

З цього приводу, досить слушною є позиція Ю. М. Чорноус стосовно того, що процесуальні дії співвідносяться зі слідчими діями як ціле й частина. Процесуальні дії охоплюють усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи, проте відрізняються від слідчих за метою, колом уповноважених суб'єктів і порядком провадження, отримуваними результатами тощо [260, с. 49]. Під час розслідування кримінального правопорушення слідчий здійснює:

1) процесуальні дії – усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи;

2) слідчі дії, спрямовані на реалізацію функцій збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів;

3) розшукові заходи;

4) організаційні заходи, спрямовані на забезпечення проведення процесуальних, слідчих і розшукових дій [261, с. 7–8].

Результати проведеного аналізу матеріалів судово-слідчої практики свідчать про те, що виконання оперативними підрозділами доручень слідчого на проведення тимчасового доступу до речей і документів стає підставою для заявлення захисниками клопотань під час підготовчого судового провадження чи судового розгляду про визнання результатів відповідної процесуальної дії недопустимими доказами у кримінальному провадженні. Така ситуація досить негативно позначається на ефективності реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні [73].

Варто також додати, що КПК України не регламентує процесуальний порядок призначення позапланових виїзних ревізій, позапланових перевірок у кримінальному провадженні, не дивлячись на те, що ч. 2 ст. 99 КПК України відносить акти перевірок, ревізій до документів у кримінальному провадженні. Тому на наш погляд, враховуючи початок роботи БЕБ та інших правоохоронних органів, у Кодексі, задля підвищення ефективності досудового розслідування, необхідно передбачити відповідну **главу 20-1** з такою назвою: **«Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки»**. Одну із перших статей запропонованої Глави, пропонуємо викласти у такій редакції:

«Стаття 245-1. Загальні положення призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки

1. Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки має на меті дослідження, виявлення обставин вчинення кримінального правопорушення, які можуть свідчити про порядок

додержання фінансового, бухгалтерського, податкового та іншого законодавства.

2. Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки здійснюється на підставі клопотання слідчого погодженого із прокурором, або за клопотанням прокурора.

3. За результатами такої ревізії, перевірки уповноваженими особами складаються висновки ревізії, акти перевірки, які є документами у кримінальному провадженні» (Додаток Б).

Для того щоб визначити сутність поняття власне оптимізації показників оцінки службової діяльності слідчих органів, варто з'ясувати сутність і таких базових категорій, як оцінка, показник, оцінка службової діяльності. Так, оцінка – це думка, міркування про якість, характер, значення тощо кого-, чого-небудь; оцінювання – складання уявлення, формування висновку; визначення якості, цінності, достоїнств, суті, характеру, значення, ролі [211, с. 828]. Оцінювання діяльності є водночас планомірною діяльністю керівників та фахівців із управління кадрами (персоналом), націленою на контроль якості функціонування органу (організації) і його персоналу з метою отримання очікуваних результатів [222, с. 8], і важливою процедурою HR-менеджменту (управління), яка через встановлення та використання однакових критеріїв та підходів має суттєвий потенціал для впливу на ефективність, прозорість, справедливість, умови праці [195, с. 1].

У свою чергу, показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь [212, с. 10]. З іншої точки зору, показники оцінки є ознаками, сторонами, проявами управління, аналізуючи які можна визначити рівень і якість управління, його відповідність потребам та інтересам суспільства [54, с. 154].

Виходячи з наведеного вище, показник оцінки в контексті дослідження доцільно трактувати як дані про результати службової діяльності. Відхід від застарілої системи показників та звітності апріорі є шляхом до прийняття своєчасних, обґрунтованих та законних процесуальних рішень слідчого, проблеми з реалізації яких будуть зведені до мінімуму.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що сьогодні важливе місце посідає створення професіоналів, а для цього, передусім необхідне: покращення підготовки фахівців для слідчої роботи шляхом професійного відбору та вдосконалення всієї системи навчання у закладах вищої освіти, підвищення кваліфікації самими слідчими; поліпшення самої роботи слідчого, підвищення рівня вимог до якості слідчої роботи, спадкоємність у роботі, нетерпимість до порушення законності та проявів безпринципності, неухильне виявлення та обговорення всіх порушень, що допускаються. У цьому відношенні цікавим є досвід США та країн ЄС, де, паралельно з основними рівнями професійної освіти діє широка багатoproфільна мережа додаткової освіти або післядипломної освіти – підвищення кваліфікації, удосконалення та перепідготовки поліцейських кадрів, яка функціонує як на базі навчальних закладів, так і у формі службової підготовки безпосередньо на місці служби, а також проводяться міжнародні та національні конференції, семінари, курси з різноманітним науково-практичним проблемам правоохоронної діяльності, після закінчення яких учасникам видаються сертифікати, що засвідчують проходження навчання [91].

Окремо варто звернути увагу на теоретичну підготовку, яка передбачає вивчення слухачами широкого діапазону предметів, серед яких основи правознавства, методи досудового розслідування кримінальних правопорушень та проведення розвідувальної діяльності, техніка проведення опитувань і допитів, криміналістика, судова

медицина, основи діловодства тощо [83, с. 189–198]. Теоретична частина підготовки включає також вивчення різних видів злочинності, в тому числі організованої та «білокомірцевої», а також етики, психології, педагогіки та інших соціальних і поведінкових наук. Однак позитивна практика не може впроваджуватись необдуманно і хаотично. Має бути застосований комплексний підхід, який би враховував міжнародні стандарти, позитивний досвід іноземних держав та вітчизняні надбання у цій галузі [87, с. 180–189]. Тобто, процес удосконалення професійного навчання та службової підготовки слідчих не є миттєвим і потребує подальшого наукового й експертного дослідження та обговорення, нормативного доопрацювання.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що КПК України містить положення, які не дозволяють слідчим в повній мірі здійснювати роботу з ефективного збирання доказів та виконувати завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України.

2. Звернута увага на недоліки окремих процесуальних норм, що застосовуються в умовах особливого режиму досудового розслідування, зокрема, це стосується і огляду житла чи іншого володіння особи, оскільки відповідно до положень КПК України така слідча (розшукова) дія здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України). При цьому добровільна згоди особи, яка є власником майна, по суті не звільняє слідчого від зобов'язання звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали. Саме тому в ст. 234 КПК України необхідно передбачити, що огляд, який проводиться в житлі чи іншому

володінні особи, здійснюється за добровільною згодою хоча б однієї особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого чи дізнавача, погодженого прокурором, яке подається та розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

3. Аргументовано, що процесуальне рішення щодо проведення освідкування під час особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану, має приймати особа, яка проводить розслідування. У зв'язку з цим до ст. 241 КПК України запропоновано внести зміни в частині: можливості застосування примусу лише у межах, необхідних для досягнення мети освідкування; проведення такої слідчої (розшукової) дії, яке супроводжується оголошенням у присутності понятих тієї ж статі; пропозиції добровільно пройти освідкування на підставі постанови дізнавача, слідчого прокурора, а в разі відмови – проводитися примусово; застосування безперервного відеозапису лише за добровільної письмової згоди особи; надання копії протоколу особі, освідкування щодо якої проводилося.

4. Проведений аналіз норм КПК України, а також практики їх застосування, надав підстави зробити висновок, що сьогодні у практичній діяльності слідчих виникає низка проблемних питань, пов'язаних також із здійснення тимчасового доступу до речей і документів, наявність яких створює труднощі у використанні результатів цього заходу забезпечення кримінального провадження, зокрема виконання оперативними підрозділами доручень на проведення такої процесуальної дії стає підставою для заявлення захисниками клопотань під час підготовчого судового провадження чи судового розгляду про визнання результатів відповідної дії недопустимими доказами у кримінальному провадженні.

Така ситуація негативно позначається на ефективності реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні, адже у більшості випадків саме оперативні підрозділи здійснюють пошук, розшук, вилучення, витребування фактичних даних та відомостей про їх джерела під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які в подальшому можуть набути статусу доказів у кримінальному провадженні, чи результати яких можуть бути використані як підстава для проведення інших процесуальних дій. Тому для забезпечення ефективності та своєчасності отримання доказів, які б відповідали ознаці допустимості, пропонується розширити межі застосування тимчасового доступу до речей і документів як засобу кримінального процесуального доказування у досудовому розслідуванні, надавши повноваження слідчим надавати доручення на проведення тимчасового доступу до речей і документів.

5. Акцентована увага на необхідності спрощення системи відомчого контролю та прокурорського нагляду. Процесуальне керівництво насамперед, повинно бути спрямована на охорону прокурором конституційних прав громадян, зокрема на забезпечення недоторканності особистості, а не на процесуальну маніпуляцію слідчими. Як засвідчили результати емпіричного дослідження, слідчі формально набувають статусу помічників прокурора.

6. Звертається увага на те, що ст. 93 КПК України передбачено, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади речей, документів, відомостей тощо. Дані дії фактично здійснюються у формі надання відповідного запиту, однак, суб'єкти виконання запиту, часом не відповідають, або надають інформацію із

значним затягуванням часу, зазначаючи про відсутність порядку надання такого запиту. З огляду на це запропоновано вдосконалити існуючу норму наступним змістом: *«...рішення про витребування, отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом, приймається у формі постанови, яка повинна бути виконана не пізніше десяти днів. У разі об'єктивної неможливості надання інформації у цей строк інший строк може бути встановлений за погодженням із слідчим, дізнавачем, прокурором»*. Такими доповненнями урегулюється не тільки порядок формування та надання відповіді на запит, а відповідно і практика збирання доказів.

7. Показано, що КПК України не регламентує процесуальний порядок призначення позапланових виїзних ревізій, позапланових перевірок у кримінальному провадженні, не дивлячись на те, що ч. 2 ст. 99 КПК України відносить акти перевірок, ревізій до документів у кримінальному провадженні. Саме тому, враховуючи початок роботи БЕБ та інших правоохоронних органів, у Кодексі, задля підвищення ефективності досудового розслідування, запропоновано передбачити нову главу 20-1 *«Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки»*.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних учених, законодавства та багаторічної правозастосовної практики розроблено наукові положення та отримано результати, що в сукупності спрямовані на розв'язання важливої наукової задачі – визначення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі України з урахуванням воєнного стану та організаційно-структурних змін у правоохоронній системі. Найсуттєвішими з них вважаються такі:

1. Сьогодні в науці та практиці кримінального процесу, криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності наявна нагальна проблема, пов'язана з необхідністю отримання нових знань і наукових результатів щодо теоретико-праксеологічних засад, що стосуються кримінальної процесуальної діяльності слідчих та детективів. Правову регламентацію статусу зазначених суб'єктів, а відтак, і їх термінологічне позначення доцільно уніфікувати. Таким уніфікованим для теорії і практики статусом в Україні має стати «детектив». Особливої актуальності розгляд цього питання зазнав як у зв'язку із створенням нових правоохоронних органів у системі кримінальної юстиції України, так і кардинальним реформуванням кримінального процесуального законодавства (2012 р.), створенням і послідовним напрацюванням більше ніж за десять років практики його застосування слідчими у мирний час, період початку воєнних дій на Сході, карантинних обмежень та у період воєнного стану – особливого режиму досудового розслідування.

У ході вивчення кримінальної процесуальної діяльності слідчого вчені надають перевагу дослідженню функцій, повноважень, відповідальності, залишаючи без належної уваги підхід до комплексного визначення та вдосконалення самого процесуального статусу, який в умовах воєнного стану та організаційно-структурних

змін у правоохоронній системі потребує додаткового поглибленого дослідження.

2. Здійснено періодизацію генезису нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі на етапи: 1) *звичаєвий* – до XIII ст. (характеризується формуванням початкових (звичаєвих) елементів кримінальної процесуальної (розшукової) діяльності); 2) *спадковий* – XIV–XVI ст. (період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства); 3) *козацький* – з XVI ст. по XVIII ст. (період існування козацько-гетьманської держави); 4) *імперський* – з середини XVIII ст. – початку XX ст. (період перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та російської імперій); 5) *радянський* – з початку XX ст. по 1991 р. (період перебування України під радянською владою); 6) *сучасний* – з 1991 р. і дотепер (період незалежної України).

3. Під процесуальним статусом слідчого у кримінальному процесі запропоновано розуміти систему закріплених у КПК України повноважень, обов'язків, гарантій та відповідальності службової особи органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу БЕБ, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, що відображає її фактичне положення у правовідносинах з іншими учасниками кримінального процесу під час захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування.

До структури процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі віднесено функції і завдання; компетенцію і повноваження, якими наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій і завдань кримінального провадження; гарантії (засоби, які забезпечують

можливість реалізації поставлених перед ним завдань, функцій і повноважень); відповідальність, яка передбачена законом за неналежне (умисно або випадково) виконання завдань, функцій, зловживання наданими повноваженнями тощо (від дисциплінарної до кримінальної).

4. Результат процесуальної діяльності слідчого залежить як від наданих у КПК України повноважень задля досягнення мети кримінального судочинства, так і від узгодженості відповідної діяльності з наданими повноваженнями, а тому аргументовано, що для встановлення оптимального балансу в роботі органів кримінальної юстиції, забезпечення повноти та оперативності кримінального провадження, розвантаження слідчих суддів й посилення самостійності та незалежності слідчих, необхідно такому суб'єкту надати право: приймати рішення щодо освідчування особи (ст. 241 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), візуального спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України); самостійно застосовувати такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання, привід, тимчасовий доступ до речей та документів. Запропоновані законодавчі зміни орієнтовані передусім на ті заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії та рішення, порядок застосування яких сьогодні у кримінальному провадженні має невиправдану практичну ускладненість.

5. Проаналізовано основні обов'язки слідчого у кримінальному процесі крізь призму фундаментальних засад/принципів (законності, верховенства права тощо), а саме: під час досудового розслідування дотримуватися вимог Конституції України, КПК України та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; забезпечувати повне, всебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у межах установлених КПК України строків; виконувати доручення та вказівки

прокурора, які надаються в письмовій формі; забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження; не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних правопорушень; не вчиняти будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості; у разі наявності підстав, передбачених ст. 77 КПК України, заявляти самовідвід від участі в кримінальному провадженні в порядку, визначеному ст. 80 КПК України.

6. Наголошено, що забезпечення швидкого, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження і прийняття у ньому законного кінцевого рішення можливо лише шляхом наділення слідчого загальними та спеціальними гарантіями службової діяльності. До загальних гарантій віднесено: самостійність; владний характер повноважень; нагляд і судовий контроль; можливість оскаржити рішення, дії чи бездіяльність прокурора та оскарження ухвал слідчого судді, а до спеціальних: незалежність, яка забезпечується, зокрема, конкурсними засадами прийому на роботу; належними умовами оплати праці; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки слідчих, їх близьких родичів, майна.

7. Акцентовано увагу на тому, що повномасштабне військове вторгнення на територію України ознаменувалось, у тому числі й непростю перевіркою на стійкість кримінального процесуального законодавства та можливостей його практичного застосування. За результатами аналізу слідчо-судової практики, встановлено, що КПК України потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань в умовах реальної війни та подолання її наслідків. Сформовано законодавчі пропозиції, а

також обґрунтовано, що системність, сталість, забезпеченість, спадковість у роботі органів досудового розслідування та якість процесуального закону є одним із ключових факторів подолання безкарності за вчинені кримінальні правопорушення та забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінально-протиправною діяльністю, що в умовах війни є запорукою досягнення справедливості для кожного потерпілого, у тому числі й від дій агресора.

8. Одним із важливих аспектів удосконалення процесуального статусу слідчих і органів досудового розслідування загалом є оптимізація їхньої системи для підвищення ефективності реалізації завдань кримінального провадження. З урахуванням зарубіжного досвіду (на прикладі вже діючих у європейських країнах та США, зокрема Федерального Бюро Розслідувань) запропоновано створення «Національного бюро розслідувань» в рамках Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України (2023 р.). Нова організаційно-функціональна установа об'єднає всі органи досудового розслідування, визначені КПК України, із принциповою моделлю зовнішнього та внутрішнього управління (на прикладі вже діючої в НАБУ).

Основою реалізації такого концептуального підходу є прийняття Закону України «Про правовий статус слідчих та органи досудового розслідування», в якому запропоновано встановити єдине тлумачення та вичерпний перелік органів досудового розслідування, їх компетенції, а також регламентувати статус слідчих й державні гарантії щодо їх професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 149–164.
2. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
3. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : конспект лекції. Х., 1995. 28 с.
4. Андрусенко С. В. Форми та методи взаємодії слідчих та оперативних підрозділів по злочинах, вчинених у сфері земельних відносин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2 (1). С. 100–106.
5. Аскеров С. С. Кримінальне провадження щодо директора та працівників Національного антикорупційного бюро України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юрисприденція. 2015. № 14. Т. 2. С. 117–120.
6. Баганець О. Переваги та недоліки нового КПК. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до проекту нового Кримінального процесуального кодексу України.
URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/services/kryminalne_pravo/per-evagy_ta_nedoliky_novogo_kpk__propozytsii_shchodo_vnesennia_zmin_ta_a_dopovnen_do_proektu_novogo_kryminalnogo_protseusualnogo_kodeksu_ukrainy-publication
7. Барчук О. С. Надзвичайні закони в системі законодавства: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 257 с.

8. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. 40 с.

9. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2013. 589 с.

10. Батрін О. Конституційні та цивільно-правові проблеми захисту прав людини. *Вісник академії правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 200–206.

11. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2000. 20 с.

12. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2000. 236 с.

13. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : монографія. К. : НАВСУ, 2001. 232 с.

14. Бахрушин В. Оптимізація і «оптимізація» в освіті та управлінні. *Освітня політика. Портал громадських експертів*. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/724-optimizatsiya-i-optimizatsiya-v-osviti-ta-upravlinni>

15. Берназ П. В. Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 154–159.

16. Бірюченський О. Проблеми забезпечення права особи на захист у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду*. 1999. № 6. С. 50–54.

17. Бойко І. В. Правовий статус громадян у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2000. 19 с.

18. Боняк В. О. Становлення та розвиток правоохоронних органів України: історико-правовий аспект. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові підходи дослідження* : матеріали міжкафедр. круглого столу (м. Харків, 23 жовт. 2012 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2012. С. 53–56.

19. Бурлака Я. А. Процесуальна самостійність слідчого в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2021. 18 с.

20. Бурлака Я. А. Процесуальна самостійність слідчого в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2021. 166 с.

21. Вапнярчук В. В. Проблеми організації досудового слідства. *Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України* : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 1998. С. 179–186.

22. Василенко Н. П. Матеріали до історії українського права : в 2 т. / ВУАН. Київ, 1989. Т. 1. 1989. 336 с.

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

24. Войтюк Р. В. Актуальні питання підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 106–112.

25. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 104–108.

26. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 281 с.

27. Войтюк Р. В. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора під час досудового розслідування як гарантія самостійності детектива НАБУ. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєверодонецьк, 19 трав. 2017 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 75–78.

28. Войтюк Р. В. Процесуальні гарантії діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 223–226.

29. Волобуєв А. Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. *Форум права*. 2006. № 1. С. 16–19.

30. Воробець В. В. Зміст і значення забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду як засади кримінального провадження. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. Харків, 2017. С. 182–183.
URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/95.pdf

31. Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

32. Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2009. 199 с.

33. Гаврилюк Л. В. Питання кримінально-процесуальної відповідальності слідчого. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 3. С. 207–214.

34. Гамбург Л. С. Козацькі суди та порядок розгляду справ у судовоадміністративних органах Гетьманщини. Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ, 2007. Т. 4 : Ка–Ком. С. 427–429.

35. Гевко В. В. Значення кримінально-процесуальної форми для вдосконалення кримінального судочинства. *Науковий вісник Юридичної академії внутрішніх справ*. 2003. № 3 (12). С. 290–294.

36. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 644 : *Правознавство*. С. 82–87.

37. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 470 с.

38. Гловюк В. І. Питання реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану* : матеріали наукового семінару (Львів, 23 черв. 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 57–63.

39. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.

40. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 712 с.

41. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу

України : станом на 30 грудня 2022 р.
Дніпро – Львів – Одеса – Харків, 2023.

URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content>

42. Головатий С. П. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право*. 2006. № 1. С. 85–90.

43. Головкін О. В. Основні положення антикорупційного законодавства України. *Профілактика корупційних правопорушень* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2015 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 28–34.

44. Головка М. Реформування організаційних засад взаємодії працівників оперативних підрозділів та слідчих в кримінальному процесі. *Юридична Україна*. 2010. №12 (96). С. 100–105.

45. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії та права України : навч. посіб. : у 2 т. Київ, 1997. Т. 1 : Із найдавніших часів до початку XX ст. 800 с.

46. Городецька М. С. Кримінально-процесуальні рішення слідчого: інформаційне й гарантійне значення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3 (39). С. 321–327.

47. Городецька М. С., Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ: Ліра-ЛТД, 2010. 232 с.

48. Гребеньков Г. В. Юридична етика : навч. посіб. К. : Алерта, 2004. 209 с.

49. Грищаченко В. В. Історія становлення та розвитку органів дізнання і попереднього слідства в судочинстві України. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 203–204.

50. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Пшонка В. П. Кримінальний процес: підручник. Харків : Право, 2013. 824 с.

51. Грошевий Ю., Капліна О. Актуальні проблеми кримінально-процесуальної теорії та проект КПК України. *Право України*: юридичний журнал, 2009. № 12. С. 209–217.

52. Губар С. В. Становлення і розвиток органів дізнання та досудового слідства в Україні (1917-60-ті роки XX століття) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. НАВСУ. К., 2003. 21 с.

53. Губар С. В. Становлення і розвиток органів дізнання та досудового слідства в Україні (1917-60-ті роки XX століття): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 208 с.

54. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

55. Джига М. В. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2002. 216 с.

56. Добровольський С. В. Гарантії забезпечення статусу слідчого та проблеми їх реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 363–374.

57. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk

58. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 448 с.

59. Єрмоєнко І. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. С. 157–160. URL : http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/35.pdf

60. Жидков В. Л. Кримінально-процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2019. 224 с.

61. Жидков В. Л. Проведення тимчасового доступу до речей і документів детективами Національного антикорупційного бюро. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 226–230.

62. Жолнович І. Деякі питання формування методики розслідування корупційних злочинів. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIII звітн. наук.-практ. конф. (7–8 лют. 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2017. С. 205–206.

63. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій та ін.; ред. В. В. Копейчиков; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Стер. вид. К. : Юрінком Інтер, 2000. 318 с.

64. Зайцев О. Поняття та сутність процесуальної самостійності та незалежності слідчого в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6. Т. 1. С. 132–135.

65. Зайцев О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2019. 23 с.

66. Зайцев О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2019. 224 с.

67. Зауваження Головного юридичного управління до проекту Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від

URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52186

68. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2011. № 2. URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsmprvu.pdf>

69. Зеленюх О. В. Правовий статус та повноваження слідчого за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 6 (90). Ч. 2. Кн. 1. С. 147–151.

70. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 20 с.

71. Зміни в кримінальному праві та процесі за час воєнного стану: липень-жовтень 2022 року. URL : <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zmini-v-kriminalnomu-pravi-ta-proczeni-za-chas-voyennogo-stanu-lipen-zhovten-2022-roku/>

72. Іващенко О. В. Історико-правові передумови виникнення та розвитку інституту інформування учасників кримінального провадження до судової реформи 1864 року: окремі аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2012. № 6. С. 113–119.

73. Іскендеров Е. Ф. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: окремі проблемні питання реалізації кримінальних процесуальних гарантій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. URL : https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2017_Iskenderov.pdf

74. Калатур М. В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 432 с.

75. Канфуй І. В. Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 328 с.

76. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.

77. Карабут Л. В. Функціональне призначення кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Є. О. Дідоренка*. 2010. № 4. С. 109–115.

78. Каркач П., Ковальова Я. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 11. С. 26–32.

79. Карцигін Д. Підстави для відводу (самовідводу) прокурора, слідчого, дізнавача. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 413–419. URL : <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-413-419.pdf>

80. Каткова А. Г. Правові та організаційні аспекти управління слідчими підрозділами органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 260 с.

81. Кисляк О. М. Генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 234–239.

82. Кисляк О. М. Окремі питання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні* : матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Чернівці, 11 жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 142–146.

83. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 189–198.

84. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого та детектива у кримінальному процесі України. *Осінні наукові зібрання 2024 : матеріали CLI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Ужгород, 22 листоп. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 147–151.

85. Кисляк О. М. Повноваження слідчого у кримінальному процесі України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3 (63). С. 303–312.

86. Кисляк О. М. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 177–185.

87. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 180–189.

88. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки : матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 149–151.

89. Ківалов С. В., Полянський Ю. Є., Косюта М. В., Долежан В. В. *Судоустрій України : підручник*. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 384 с.

90. Ківалов С., Музиченко П., Паньков А. *Статути Великого князівства Литовського: в 2 кн., 3-х т.* Одеса : Юрид. літ., 2002. Кн. 1. Т. 3. 672 с.

91. Кікоть В. Я. *Юридична педагогіка : підручник для студ. вищ. навч. закл.* / В. Я. Кікоть, А. М. Столяренко. Харків : Юнити-Дана, 2004. 895 с.

92. Кіндюк Б. В. Актуальна праця з історії українського права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 347–348.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2014_4_84.

93. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2017. 23 с.

94. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2017. 240 с.

95. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

96. Колеснік Г. Р. Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

97. Коляда П. Чим живеш слідство? *Міліція України*. 2002. № 7–8. С. 7.

98. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи : Міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р.
URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

99. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Міжнародний документ від 10 груд. 1984 р.
URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085

100. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР
URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

101. Конфлікт ГПУ-НАБУ боротьбу з корупцією залишимо на завтра. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2355233-konflikt-gpunabuborotbu-z-korupcieu-zalisimo-na>

102. Концепція судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квіт. 1992 р. № 2296-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>

103. Корчева Т. В. Щодо питання забезпечення права на захист особи у кримінальному провадженні за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2013/Korcheva.pdf

104. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. 3-тє вид., змін. й доповн. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.

105. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. URL : <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46805/1/Pretrial%20war%20crimes.pdf>.

106. Крапивін Є. О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досудового розслідування). Київ : Софія-А, 2016. 120 с.

107. Крапивін Є. О. Реформа кримінального блоку поліції: проблеми і перспективи. *Дзеркало тижня*. 2017. № 26. URL : https://dt.ua/inter-nal/reforma-kriminalnogo-bloku-policiyiiproblemi-i-perspektivi-247837_.html

108. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

109. Кримінальний процес України : підручник. / За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. Х. : Право, 2000. 480 с.

110. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.

111. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

113. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

114. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.

115. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadzheniya-v-umovah-voennogo-stanu.html>

116. Кримінально–процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page5>

117. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2003. 177 с.

118. Кульчицький В., Тищик Б. Історія держави і права України : навч. посіб. К. : Атіка, 2001. 296 с.

119. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4–8.

120. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.

121. Литвинчук О. І. Правовий статус судового слідчого дореволюційної росії і слідчого УРСР (порівняльно-історичний аналіз). *Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності*. 2005. № 1. С. 45–59.

122. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 20 с.

123. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2007. 244 с.

124. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 87–92.

125. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

126. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. С. 27–28.

127. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження : монографія. К. : Істина, 2012. 288 с.

128. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 340–345. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.61>.

129. Ляш А. О., Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (18). URL : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/167/189>

130. Макаренко О. В. *Звичаєве право Запорозької Січі*.
URL : <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi/>

131. Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права : дис. ... докт. філософ.: 081 – Право. Київ, 2022. 231 с.

132. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри.
URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/30.pdf>

133. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

134. Малярєнко В. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку. *Право України*. 2003. № 9. С. 3–14.

135. Мамка Г. М. Щодо реалізації загальноправового принципу законності в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 169–172.

136. Матвєєва Т. О. Законодавство Гетьманщини у 18 ст. *Форум права*. 2016. № 2. С. 114–123.

137. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 226 с.

138. Мироненко О. М. Вільне козацтво УНР. Історико-політичні уроки української державності. К. : Донецьк, 1998. С. 33–37.

139. Мироненко Т. Є. Дозволи і заборони прокурора в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2021 № 53.
URL : <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9907/1/31.pdf>

140. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 296 с.

141. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1999. 534 с.

142. Мірковець Д. М. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу з надання вказівок у кримінальних справах: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 5 (78). С. 189–199.

143. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. Х. : ТД «Золота миля», 2009. 400 с.

144. Нікуліна А. Г. Адміністративно-правовий статус органів досудового розслідування національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 241 с.

145. Носевич Н. Р. Мета та завдання Державного бюро розслідувань щодо протидії злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 3. С. 112–116.

146. Омельченко О. Є. Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВСУ, 2003. 16 с.

147. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Теорія держави і права: Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 480 с.

148. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: адвокат Ірина Гловюк. URL : <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/osoblivii-rezim-kriminalnogo-provadžennia-v-umovax-vojennoho-stanu-advokat-irina-gloviuk>

149. Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. URL : <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadžennia-u-period-voiennoho-stanu/>

150. Павловський В. В. відомчий процесуальний контроль та прокурорський нагляд за дотриманням загальних положень досудового

розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 100–104.

151. Падалка А. М. Юридична відповідальність слідчого: зміст і система. *Право.ua*. 2014. № 1. С. 60–65.

152. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 476–483.

153. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2016. 206 с.

154. Паньонко І. Злочини та покарання Козацької доби. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права : зб. наук. праць*. Львів, 2010. Вип. 5. С. 158–163.

155. Парасюк В. М. Моральне обґрунтування кримінально-процесуальних дій слідчого. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України: збірник / гол. ред. В. Л. Ортинський*. Львів : Львівський юридичний інститут МВС України. 2004. Вип. 3. С. 364–371.

156. Пашковський В. В., Кучинська О. П. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 143–146.

157. Петриченко О., Трофимов С. Проблеми реформування законодавства щодо системи органів досудового слідства в Україні. *Юридичний журнал*. 2002. № 5. С. 29–32.

158. Півненко В. П. Впровадження конституційних принципів змагальності та рівності сторін на стадії досудового слідства: проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 2. С. 48–52.

159. Півненко В. П. Слідчий комітет: судове чи відомче слідство. *Право України*. 2000. №10. С. 57–58.

160. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : НАВСУ, 1999. 702 с.

161. Повноваження та обов'язки слідчого під час застосування інституту адміністративної відповідальності у ході досудового розслідування кримінальних проваджень, у тому числі у разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення: метод. рек. / Бабанін С. В., Голобородько Д. В., Захарко А. В., Миронюк Р. В., Соколова О. Ю., Черняк Н. П. Дніпро: ДДУВС, 2018. 34 с.

162. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : монографія. Х. : Арсіс ЛТД, 2002. 160 с.

163. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.

164. Погорецький М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 180–188.

165. Погорецький М. А. Проблеми взаємодії органів дізнання і слідства при розслідуванні злочинів, вчинених організованими угрупованнями. *Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованій злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2008 р.). Одеса: ОДУВС, 2008. С. 30–34.

166. Погорецький М. А. Розшук злочинців та доказування їхньої вини за часів Руської Правди. *Право і Безпека*. 2002. № 3. С. 73–77.

167. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс: ЛТД, 2007. 576 с.

168. Погорецький М. А., Старенький О. С. Повноваження слідчих органів Державного бюро розслідувань. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 32–48.

169. Позбутися рудиментів СРСР: в Національній поліції України пробують працювати детективи. URL : <http://p.dw.com/p/2enci>

170. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / упор. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. Київ : Генеза, 1997. 400 с.

171. Полковніков В. Г. Правовий статус слідчого в Україні: дис. ... докт. філос. : 081 «Право». К., 2024. 207 с.

172. Поляк А. Ф., Абламський С. Є. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2019. С. 362–363.

URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/108.pdf

173. Попович І. М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 23 с.

174. Попович І. М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 243 с.

175. Порадник С. І. Процесуально-правові засади провадження у справах про взаємопов'язані злочини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2017. 211 с.

176. Почтовий М. М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 157–163.

URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/503/476>

177. Практичні аспекти тимчасового доступу до речей і документів за клопотаннями захисту і потерпілого. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/praktichni-aspekti-timchasovogo-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv-za-klopotannymi-zahistu-i-poterpilogo.html>

178. Прилуцький П. Роль і місце учасників кримінального судочинства при встановленні істини у справі. *Право України*. 2003. № 10. С. 36–40.

179. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 01 трав. 2022 р. № 2201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>

180. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

181. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/print>

182. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15 берез. 2018 р. № 2337-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>

183. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print>

184. Про Національну поліцію України: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print>

185. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

186. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ від 06 лип. 2017 р. № 570. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

187. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print>

188. Про правонаступництво України : Закон України від 12 верес. 1991 р. № 1543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>

189. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

190. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12/print>

191. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print>

192. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України. *Українське право*. 2006. № 1 (19). С. 210–220.

193. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 136 с.

194. Рева А. Функції слідчого у кримінальному провадженні: теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 139–146.

URL : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/139-reva.pdf>;

195. Рекомендації щодо вдосконалення процедури оцінювання результатів службової діяльності державних службовців : проєкт. *Реформа управління персоналом на державній службі в Україні*. URL : <http://www.ucs-hrm.org.ua/ocinyuvannya-diyalnosti-derzhsluzhbovciv/view-category.html>

196. Рішення Вищого антикорупційного суду України. Справа № 991/9725/20. ЄДРСР України № 97501434.

URL : <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95657412>.

197. Рогальська В. В. Повноваження слідчого під час укладення угод про примирення та визнання винуватості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 273–274.

198. Романюк Б. В. Прокурорський нагляд, «судовий» та відомчий контроль за діяльністю слідчого. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 6. С. 51–59.

199. Сабардин М. Проблеми слідства залишаються невирішеними. *Право України*. 1993. № 1. С. 18–20.

200. Санакоєв Д, Скрябін О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-39-45.pdf

201. Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження :

монографія / за заг. редак. д-ра юрид. наук, В. М. Тертишника. Дніпро, 2018. 358 с.

202. Севонюк Р. Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2001. 21 с.

203. Серебрянський П. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 6. С. 117–119.

204. Сидорчук В. В. Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини : дис. ... докт. філософ. : 081 «Право». Одеса, 2022. 262 с.

205. Сидорчук В. В., Стоянов М. М. Поняття процесуального статусу слідчого, його складники. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія*. 2021. Вип. 2 (50).

URL : <http://sociojournal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/30.pdf>

206. Сисоєнко Г. І. Нові органи досудового розслідування в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства науково-практичний журнал*. 2015. № 5 (26). С. 117–124.

207. Сірий М. І. Основні напрямки реформування судової системи України. *Майбутнє правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих юристів (Київ, 17 листоп. 1996 р.). К., 1996. С. 75–79.

208. Сірий М. І. Тенденції розвитку кримінального процесу України. *Адвокатура*. 2004. № 1 (9). С. 1–6.

209. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Фірма «Довіра», 1992. 256 с.

210. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта: ЦУЛ, 2011. 520 с.

211. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.

212. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства.. К: Наукова думка, 1976. Т. 7. 723 с.

213. Словник української мови : в 11 т. Т. 9. Київ, 1978. 780 с.

214. Смоков С. М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль у прийнятті процесуальних рішень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 19 с.

215. Сокальська О. В. Коронне «scrutshmt» чи литовсько-руське «выведанье»: досудове слідство на українських землях у XVI столітті. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2009. Вип. 49. С. 100–116.

216. Солдатенко О. А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 16 с.

217. Солнишков Ю. С. Оптимізація. *Vseslova*.
URL : <http://vseslova.com.ua/word/%D0%9E%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-75289u>

218. Статут кримінального судочинства 1864 р.
URL : <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45338>.

219. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / ред. : С. В. Ківалов та ін. Одеса : Юрид. літ., 2004. Т. 3. Кн. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. 665 с.

220. Створення та етапи розвитку прокуратури.
URL : <https://infopedia.su/9x6c2.html>

221. Субтельний О. Україна: Історія (пер. з англ. Ю. І. Шевчука). Київ : Либідь, 1991. 512 с.

222. Сучасна технологія оцінювання персоналу та кадрового потенціалу організації і її соціально-психологічний аспект : наук.

розробка / В. М. Мартиненко, Ю. Д. Древаль, Ю. В. Конотопцева та ін. Київ: НАДУ, 2013. 52 с.

223. Татаренко В. Б. Державно-правовий процес розвитку судоустрою України у ХХ ст. *Наукові праці*. Серія: Політологія. Державний гуманітарний університет ім. П. Могили. 2009. Т. 110. Вип. 97. С. 118–122.

<https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009/110-97-22.pdf>

224. Татаров О. Ю. Взаємодія слідчих та органів дізнання при розкритті й розслідуванні злочинів, учинених дітьми. *Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх: вітчизняний та міжнародний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27-28 квіт. 2012 р.). С. 166–170.

225. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. 640 с.

226. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 390–400.

227. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

228. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 440 с.

229. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К. : А.С.К., 2002. 1056 с.

230. Тертишник В. М. Функція розслідування: концептуальні проблеми вдосконалення організації, статусу та процесуальної форми

діяльності слідчого. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2002. № 3. С. 153–163.

231. Тетерятник Г. К. Інститут понять при про-веденні слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2020. № 4 (70). С. 195–199.

232. Тетерятник Г. К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2020. № 48. С. 98–101.

233. Тетерятник Г. К. Теоретико-правові питання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Правова позиція*. Серія : Право. 2021. № 1. С. 137–141.

234. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

235. Тичина Д. М., Посудевський І. В. Запобігання зловживанню впливом під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 380–382.

236. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1968. 170 с.

237. Трач С. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 6. С. 88–92.

238. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 188 с.

239. Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.1). С. 121–126. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_6\(2;](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_6(2;)

240. Удалова Л. Д. Кримінальна процесуальна діяльність Національного антикорупційного бюро України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12 Ч. 2 (33). С. 154–160.

241. Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 236–237.

242. Удалова Л. Д. Свідочий імунітет за новим КПК України. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 284–288.

243. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 29 с.

244. Українська бібліотечна енциклопедія. URL : <http://ube.nplu.org/List>

245. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.

246. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.

247. Холод Р. С. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2006. 258 с.

248. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 19 с.

249. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / упоряд. : А. С. Чайковський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

250. Худоба Н. Джерела, структура та основні положення Австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 51. С. 89–95.

251. Цивільний кодекс від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>

252. Цимбалюк В. І. Функція досудового слідства в повноваженнях Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро. *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 160–164.

253. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія / вступне слово проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2020. 562 с.

254. Чернега А. П. Реформування слідчого апарату міліції України: історичний аспект (1956–1974 рр.) та проблеми сьогодення. *Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. Ф. Долженкова. Частина 1. Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ, 2004. С. 211–215.

255. Чернега І. Л. Належний суб'єкт збирання як гарантія допустимості доказів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 402–406.

256. Чернобаєв С. І. Нормативне закріплення повноважень слідчого в період із XI століття по другу половину XIX століття на території сучасної України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 226–232.

257. Чернобаєв С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 242 с.

258. Чернобаєв С. І. Реалізація слідчим дискреційних повноважень у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 351–354. URL : http://www.pap.in.ua/5_2017/105.pdf.

259. Чечерський В. І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 145–148.

260. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007. 211 с.

261. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 17 с.

262. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.

263. Чурікова І. В. Всебічність, повнота й об'єктивність процесуальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ: КНУВС, 2009. 18 с.

264. Шевченко О. І. Адміністративно-правовий статус слідчого в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 216 с.

265. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. 736 с.

266. Шило О. Г. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою збирання доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора*

Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Х. : Видавець Строков Д. В., 2013. С. 357–358.

267. Шульган І. І. Нові завдання прокуратури України в процесі становлення національного законодавства. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Ч. 2. С. 190–196.

268. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. К. : Юрінком Інтер, 1999. 304 с.

269. Що таке відвід, самовідвід і чому їх застосовують. URL : <https://ti-ukraine.org/news/shho-take-vidvid-samovidvid-i-chomu-yih-zastosovuyut/>

270. Що таке оптимізація. *Таємниця SEO*. URL : <https://www.taina.com.ua/shho-take-optymizacija/>

271. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.

272. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. рекол.: Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. Т. 4: Н-П. 2002. 619 с.

273. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл. Т. 5. 1998. 744 с. URL : <http://cyclop.com.ua/content/view/1350/58/1/12/#18736>

274. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 212–221.

275. Юхно О. О. Окремі аспекти законотворчості щодо удосконалення проекту Закону України «Про статус слідчого». *Форум права*. 2012. № 2. С. 819–823. URL : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12joopcc.pdf>.

276. Янович Ю. П. Досудове розслідування корупційних злочинів: особливості кримінальної процесуальної форми. *Профілактика корупційних правопорушень*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2015 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 341–347.

277. Яременко В. «Правда Руська». Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Київ, 2001. Т. 1. С. 173–178.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

Додаток Б

Порівняльна таблиця щодо запропонованих змін до КПК України

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування ... 2. Слідчий уповноважений: ... 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; ... 7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;	Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування ... 2. Слідчий уповноважений: ... 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій відповідним оперативним підрозділам; 7) за результатами розслідування ініціювати перед прокурором питання про звільнення від кримінальної відповідальності, скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі застосовувати за погодженням із прокурором заходи забезпечення кримінального провадження у випадках, визначених цим Кодексом, а також закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;	Зазначено про занадто формалізований процес обрання запобіжних заходів, які не пов'язані з істотним обмеженням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, зокрема, особистого зобов'язання та особистої поруки. З урахуванням наявної потреби у значному скороченні зазначеної процедури, практичними працівниками (84 % слідчих та 76 % прокурорів) було підтримано пропозицію закріплення в КПК України повноважень прокурора, слідчого чи дізнавача, за погодженням із прокурором, на прийняття процесуальних рішень щодо застосування відповідних запобіжних заходів. Запровадження зазначених змін обумовлює необхідність представлення ст. 40 КПК України в новій редакції.

Стаття 241. Освідування особи 1. Дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. 2. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста. 3. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком здійснення освідування лікарем. Дізнавач, слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування.	Стаття 241. Освідування особи 1. Слідчий, дізнавач, прокурор здійснює освідування особи для виявлення на її тілі, одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування. 2. Освідування здійснюється на підставі постанови слідчого, дізнавача, прокурора, за участю судово-медичного експерта або лікаря, спеціаліста. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується та у присутності понятих тієї ж статі. Слідчий, дізнавач, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. 3. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого прокурора, а в разі її відмови освідування проводитися примусово 4. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає	Аргументовано, що процесуальне рішення щодо проведення освідування під час особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану, має приймати особа, яка проводить розслідування (відповідні законодавчі зміни підтримали 87 % слідчих та 72 % керівників органів досудового розслідування), оскільки, винесення постанови про проведення освідування (примусового) виключно прокурором (ст. 241 КПК України), не відповідає вимогам роботи органів досудового розслідування в зазначених умовах та постійно призводить до невинуватеного затягування часу (застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування). У зв'язку з цим, ст. 241 КПК України запропоновано викласти у такій редакції:
---	---	---

За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи застосування інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатися як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду. 4. Про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу, копія якого надається особі, освідування якої здійснювалося.	освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду. Застосування безперервного відеозапису освідування допускається лише за добровільної письмової згоди особи. 5. Про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу, копія якого надається особі, освідування якої проводилося.	
---	--	--

Глава 20-1 – відсутня	Главу 20-1. Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки Стаття 245-1. Загальні положення призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки 1. Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки має на меті дослідження, виявлення обставин вчинення кримінального правопорушення, які можуть свідчити про порядок додержання фінансового, бухгалтерського, податкового та іншого законодавства. 2. Призначення позапланової виїзної ревізії, позапланової перевірки здійснюється на підставі клопотання слідчого погодженого із прокурором, або за клопотанням прокурора. 3. За результатами такої ревізії, перевірки уповноваженими особами складаються висновки ревізії, акти перевірки, які є документами у кримінальному провадженні.	Показано, що КПК України не регламентує процесуальний порядок призначення позапланових виїзних ревізій, позапланових перевірок у кримінальному провадженні, не дивлячись на те, що ч. 2 ст. 99 КПК України відносить акти перевірок, ревізій до документів у кримінальному провадженні. Саме тому, враховуючи початок роботи БЕБ та інших правоохоронних органів, у Кодексі, задля підвищення ефективності досудового розслідування, запропоновано передбачити нову Главу 20-1.
------------------------------	---	--

Додаток В

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ анкетування 343 респондентів (216 слідчих поліції, 87 прокурорів, 40 детективів) з проблемних питань щодо кримінальної процесуальної діяльності слідчих

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта?		
а) вища юридична	343	100
б) вища неюридична		
в) інша		
2. Ваша професійна діяльність?		
а) прокурор	87	29
б) слідчий	216	74
в) детектив	40	13
3. Стаж роботи (професійної діяльності)?		
а) до 3 років	58	19
б) 3-5 років	156	43
в) 5-10 років	48	16
г) понад 10 років	81	24
4. Як Ви вважаєте, чи відповідають змагальним засадам кримінального провадження й потребам правозастосовної практики визначені КПК України кримінальні процесуальні гарантії процесуальної незалежності слідчого та механізми їх реалізації?		
а) так	74	22
б) ні	199	68
в) важко відповісти	70	21
5. Чи підтримуєте Ви розширення повноважень слідчих в частині надання права самостійно проводити тимчасовий доступ до речей і документів?		
а) так	238	81
б) ні	105	38
6. Чи вважаєте Ви виправданим позбавлення за КПК України 2012 року профілактичної функції слідчого – встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення?		
а) так	120	41
б) ні	223	76

7. Чи підтримуєте Ви доповнити ч. 2 ст. 93 КПК України в частині витребування слідчим речей, документів або їх копій, відомостей шляхом направлення запиту?		
так	286	88
ні	57	19
8. У чому, на Вашу думку, полягають проблеми кримінального процесуального забезпечення досудового розслідування?		
а) надмірне навантаження	278	86
б) слабе матеріально-технічне забезпечення	245	82
в) часткова відсутність незалежності слідчого, прокурора через надмірний судовий контроль	137	44
9. Чи є у Вас потреба сьогодні у науково-практичному коментарі положень КПК України з питань, що регламентують процесуальний статус слідчого?		
а) так	302	91
б) ні	41	13
10. Чи підтримуєте Ви скорочення процедури та надання повноваження слідчому, за погодженням із прокурором, приймати процесуальні рішення про застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України)		
а) так	253	75
б) ні	90	33
11. Чи вважаєте Ви, що обов'язки слідчого належним чином регламентовано в КПК України?		
а) так	156	46
б) ні	187	64
12. Чи вважаєте Ви доцільне передбачити в КПК України підстави призначення позапланової ревізії шляхом звернення слідчого до слідчого судді з клопотанням про її призначення, погодженим прокурором?		
а) так	232	73
б) ні	111	32
13. Чи необхідне створення нової концепції органів досудового розслідування?		
а) так	183	62
б) ні	160	54
14. У якій сфері варто поліпшити механізм забезпечення задекларованої в КПК України процесуальної незалежності та самостійності слідчого?		
а) у законодавчій сфері	10	3
б) у практичній сфері	7	2
в) у матеріально-технічній сфері	15	5
г) це комплекс зазначених вище проблем	311	92

15. Як Ви вважаєте, чи відповідає міжнародним стандартам процесуальний статус слідчого та реалізація його повноважень у кримінальному провадженні?

а) так	143	45
б) ні	200	68

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кисляк О. М. Генезис нормативно-правового забезпечення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 234–239.
2. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 189–198.
3. Кисляк О. М. Повноваження слідчого у кримінальному процесі України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3 (63). С. 303–312.
4. Кисляк О. М. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. *Право та державне управління*. 2024. № 2 С. 177–185.
5. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 180–189.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кисляк О. М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. *Пріоритетні напрями розвитку науки та техніки*: матеріали CXLV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Суми, 28 черв. 2024 р.). Суми, 2024. С. 149–151.
7. Кисляк О. М. Окремі питання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Перспективні напрямки наукових досліджень в Україні*: матеріали CXLIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Чернівці, 11 жовт. 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 142–146.
8. Кисляк О. М. Особливості кримінального процесуального статусу слідчого та детектива у кримінальному процесі України. *Осінні*

наукові зібрання 2024: матеріали CLI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ужгород, 22 листоп. 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 147–151.

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор МАУП,

доктор юридичних наук, професор

К.В. Муравйов

2024 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності**

**Кисляк Олександр Миколайович на тему: «Процесуальний статус
слідчого у кримінальному процесі України» у освітній процес та
науково-дослідну діяльність Міжрегіональної Академії управління
персоналом**

Комісія у складі: завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, доктора юридичних наук, професора Заросила В.О.; завідувача кафедри теорії держави і права та конституційного права, доктора юридичних наук, Талаха А.М.; завідувача кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, кандидата юридичних наук, доцента Бортника В.А.; склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали, підготовлені здобувачем кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого Кисляком О.М. на тему: «Процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Результати дисертаційного дослідження Кисляка О.М. відображені у навчально-методичних матеріалах з навчальних дисциплін: «Кримінальний процес» та «Актуальні питання кримінального процесу» для студентів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

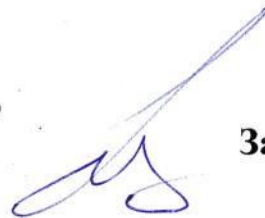
4. Кисляк О.М. Правова регламентація процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. Право та державне управління. 2024. №2
5. Кисляк О.М. Шляхи удосконалення процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі. Право і суспільство. 2024. № 4

Зазначені матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість та відповідають меті й загальним напрямкам вдосконалення професійної підготовки юридичних кадрів і можуть бути використанні в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінальний процес» та «Актуальні питання кримінального процесу» в Міжрегіональній академії управління персоналом.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Кисляком Олександром Миколайовичем матеріали дослідження ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих автором під час проведення дисертаційного дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

**завідувач кафедри
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, професор**

Заросило В.О.

**завідувач кафедри теорії держави і права
та конституційного права,
кандидат юридичних наук**

Талах О.М.

**завідувач кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Бортник В.А.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри правоохоронної та антикорупційної
діяльності, Кисляка Олександра Миколайовича на тему:
«Процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі
України»**

Матеріали, подані Кисляком О.М. за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність можуть бути використані в діяльності Національної поліції України.

Зокрема, це стосується надання автором правової регламентації процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану, а саме: на початку досудового розслідування; під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в частині фіксації кримінального провадження, під час складання й передачі обвинувального акта до суду, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження; в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Ця довідка надана для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Перший заступник начальника
Деснянського УП ГУНП
у м. Києві
майор поліції
кандидат юридичних наук

Михайло НІКОНОВ